

**ÚVOD
DO DĚJIN
A KULTURNÍHO DĚDICTVÍ
SLEZSKA**

Irena Korbelářová

Rudolf Žáček

Opava 2015

Studijní text vznikl s podporou rozvojového projektu Slezské univerzity v Opavě
„Příprava studijního oboru Kulturní dědictví v regionální praxi (bc., mgr.)“
na rok 2015.

© Prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.

© Prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.

© Slezská univerzita v Opavě

Jazyková korektura: Mgr. Jorga Kunčíková

Grafické zpracování: Dušan Dluhoš

Tisk: X - MEDIA servis, s.r.o.

Opava 2015

OBSAH

ÚVOD	5
SLEZSKO	9
ÚZEMNÍ ČLENĚNÍ SLEZSKA V HISTORII	9
SOUČASNÉ ÚZEMNĚ SPRÁVNÍ ČLENĚNÍ SLEZSKA	12
DĚJINY SLEZSKA. CHRONOLOGICKO-TEMATICKÝ NÁSTIN	18
NÁZEV A HRANICE	18
Z PRAVĚKU SLEZSKA	19
POČÁTKY HISTORICKÉHO SLEZSKA	22
ČESKO-POLSKÉ SOUPEŘENÍ	22
SLEZSKO ÚDĚLNÝM KNÍŽECTVÍM PIASTOVSKÉHO POLSKA	24
ROZPAD SLEZSKA	26
PŘECHOD SLEZSKA DO SVAZKU ČESKÉHO STÁTU	28
ZA HUSITSKÝCH VÁLEK A V DOBĚ POHUSITSKÉ	30
DOBA PŘEDBĚLOHORSKÁ	33
STAVOVSKÉ POVSTÁNÍ A TŘICETILETÁ VÁLKA	35
SLEZSKO V DOBĚ ABSOLUTISMU	38
VE JHU VÁLEK A PAPRSCÍCH OSVÍCENSTVÍ	40
VLIV NAPOLEONSKÝCH VÁLEK NA SLEZSKO	42
SLEZSKO NA SKLONKU ABSOLUTISTICKÉHO OBDOBÍ	44
REVOLUČNÍ Hnutí V LETECH 1848-1849	46
NA CESTĚ K MODERNÍ SPOLEČNOSTI: RAKOUSKÉ SLEZSKO	48
NA CESTĚ K MODERNÍ SPOLEČNOSTI: PRUSKÉ SLEZSKO	49
PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA	51
MEZI DVĚMA VÁLKAMI	53
DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A OKUPACE	58
SOUČÁSTÍ SOCIALISTICKÉHO TÁBORA	59
NA PŘELOMU TISÍCLETÍ	62
KULTURNÍ DĚDICTVÍ A JEHO OCHRANA	65
KULTURNÍ DĚDICTVÍ SLEZSKA. SPECIFICKÁ PODMÍNĚNOST VÝVOJE	75

KULTURNÍ DĚDICTVÍ SLEZSKA. PŘÍKLADOVÉ PREZENTACE.....	82
HMOTNÉ KULTURNÍ DĚDICTVÍ	83
<i>SLEZSKO V HRANICÍCH POLSKÉHO STÁTU</i>	83
<i>ČESKÉ SLEZSKO</i>	128
NEHMOTNÉ KULTURNÍ DĚDICTVÍ	154
MÍSTNÍ NÁZVY VE SLEZSKU	161
LITERATURA, INFORMAČNÍ ZDROJE	167

ÚVOD

Slezsko, v současnosti rozdělené mezi Českou republiku a Polsko, je historickou zemí, která se po staletí vyvíjela „na pomezí tří kultur“, české, polské a německé. Nejen jazykově, ale v nemalé míře i z hlediska hmotné a nehmotné každodennosti. Právě na slezském území se střetávaly – v různých obdobích s odlišnou intenzitou – tři kulturně společenské proudy: německý postupující od západu a severozápadu, polský od severu a východu a český od jihu. Přes příbuznost polského a českého jazyka (a existenci mnoha dialektů, v nichž se uvedené dvě řeči mísily) se na základě dosavadního stavu poznatků o vývoji Střední Evropy dá s jistou mírou zjednodušení, konstatovat, že (nejen) ve Slezsku si byly až do moderní doby bližší kultury česká s německou, vyvěrající z obdobných právních a kulturně společenských aspektů.

Tyto okolnosti nemalou měrou ovlivnily podobu **kulturního dědictví** jako souboru uchování hodných pozůstatků minulosti různorodého charakteru: obytnou a užitkovou zástavbou počínaje, přes movité památky až po tradice, zvyky a projevy slovesné kultury. Mnohé stále **existují** a jsou přítomny v současné každodennosti, další jsou ale už **na ústupu**, či dokonce **na prahu zániku**. Přesto jsou vyhledávány – a v globalizujícím se světě možná více než dříve – jako **zdroj poučení, inspirace či zábavy**, i jako prostředek k **poznání historie a vlastních křenů**. Anebo jsou **oživovány**, s odlišnou mírou autenticity a atraktivity, muzejními a kulturně společenskými institucemi, ale i podnikatelskými subjekty, kdy jsou v zájmu zvýšení spokojenosti zákazníků a klientů nabízeny v rámci zatraktivnění nabídky **turistických a volnočasových aktivit**. Nelze pochybovat o tom, že jsou-li takového pokusy realizovány citlivě a s povědomím o vývoji, roli a hodnotě kulturního dědictví, mohou významně napomoci rozvoji ve všeobecném povědomí dosud méně známých regionů, přispět k rozšíření a prohloubení mezinárodní spolupráce v oblasti kultury, edukace, cestovního ruchu apod. Všechny tyto alternativy se týkají rovněž kulturního dědictví Slezska, poměrně rozsáhlé oblasti s bohatou historií v česko-polském příhraničí.

Předkládaný **studijní text** se zaměřuje na dějiny a kulturní dědictví, dvě složky, které nelze představit, ale ani uchopit a pochopit, bez znalosti vzájemných souvislostí. Úvodem proto představíme **dějiny Slezska** se zdůrazněním jejich sepjetí s minulostí a současností českého státu. Naznačíme rovněž územně správní strukturu Slezska v dějinných etapách i v současnosti. Poté obrátíme pozornost na **kulturní dědictví** této země. Pokusíme se podat jeho základní charakteristiku a strukturu. Představuje jednotlivé segmenty kulturního dědictví Slezska a jeho regionů **na příkladech** historicky cenných i turisticky vyhledávaných dokladů kulturního dědictví na jejich území. Soustředíme se zejména na hmotné kulturní dědictví, nemovitého a movitého, které je dostatečně dokladováno vzhledem k jisté fixaci a exaktnímu možnosti uchopení také podstatně lépe probádáno a v literatuře popsáno. Nehmotné kulturní dědictví, zejména související s lidovou kulturou (zvyky, tradice, kulinarie ad.) je vzhledem ke složitému kulturně-

společenskému vývoji Slezska pojato jen v základní charakteristice segmentů a jeho zevrubnější představení ponecháme pro samostnou publikaci v budoucnu.

Užití metody příkladového výčtu z kulturně historického a společenského hlediska zásadních jednotlivin (hmotných a nehmotných památek) s jejich základní charakteristikou je vzhledem ke složitosti a mnohvrstevnatosti problematiky nezbytností. Jiným způsobem nelze téma pro výukové potřeby představit, neboť Slezsko bylo je zemí územně poměrně, rozsáhlou (takřka tak velkou jako Čechy), s velmi bohatou kulturní historií a tedy i početnými dochovanými (anebo zaniklými/zanikajícími, přesto připomenutí hodnými) doklady, které lze označit za kulturní dědictví.

Před vstupem do vlastní problematiky kulturního dědictví Slezska poskytneme stručnou charakteristiku **obecného pojetí kulturního dědictví**, jeho struktury a **ochrany** s přihlédnutím k situaci v Česku a Polsku (vzhledem k aktuální příslušnosti slezských regionů k oběma státům) i na mezinárodním fóru a stratifikace z hlediska ocenění jeho významu v domácím i zahraničním kontextu. Výčtem představíme **nejcennější doklady** slezského kulturního dědictví, kterým byla v uvedených státech přiznána nejvyšší míra ochrany.

Vlastní **příkladový výklad kulturního dědictví Slezska** podáme pro jeho celé území v historických hranicích, vnitřně však odděleně pro Slezsko v hranicích současného polského státu, k němuž náleží od roku 1945, které představuje rozhodující část historického celku, a pro České Slezsko.

Příkladový způsob výkladu jsme při koncipování textu **zvolili** – vzhledem ke složitosti problematiky kulturních dějin a kulturního dědictví Slezska, k množství dokladů kulturního dědictví zejména nemovitého charakteru a také k nedostatečnému stavu poznání, klasifikace a prezentace zejména nemateriálního dědictví v dolnoslezských regionech – **jako jediný možný** koncipování publikace. Nemůže se totiž jednat o vyčerpávající výčet s plnohodnotným popisem a výkladem všech souvislostí na úrovni „poučeného“ průvodce či dokonce ryze odborného kulturně historického textu.

V případě potřeby užití bližší specifikace výkladu spojeného s polskou částí Slezska se přidržíme tradičního „geografického“, resp. „geograficko-historického“ náhledu, rozeznávajícího **Dolní Slezsko** (pol. *Dolny Śląsk*, něm. *Niederschlesien*) a **Horní Slezsko** (pol. *Górny Śląsk*, něm. *Oberschlesien*), a to s ohledem na několik staletí trvajících „pomocné“ dělení země. Takový přístup přetrvává v rámci historických a kulturně historických výkladů slezské minulosti dodnes, jak o tom svědčí i nejnovější publikace polské či německé provenience.

Tradicionalistické územní pojetí kulturně historického výkladu ve vztahu k Hornímu a Dolnímu Slezsku vyplývá mimo jiné z toho, že se kulturní dědictví Slezska vyvíjelo až takřka do poloviny 20. století v kontextu rozdělení země na knížectví a posléze na vyšší správní celky v Prusku/Německu, resp. v Polsku i Československu, které ovšem dávné hranice Slezska vnější i vnitřní v zásadě respektovaly. Naopak organizace

administrativně správních uskupení zvláště ve 20. a počátkem 21. století byly pomíjivé a podléhaly častým reformám, jichž jsme svědci takřka až do současnosti.

Taková situace nedávají záruku trvalejší aktuálnosti podávaného výkladu v případě užití výhradně nyní platného administrativního rozdělení Slezska. Při tvorbě současných nižších správních celků se na polské ani české straně nebyly respektovány historické souvislosti a staletí existující územně správní členění. Součástí krajů Moravskoslezského a Olomouckého, stejně jako vojvodství Slezského a Lubuského tak jsou i historická území Moravy, resp. Velkopolska, Lužice a Malopolska.

SLEZSKO

Slezsko (něm. *Schlesien*, pol. *Śląsk*, lat. *Silesia*, (dolno)slezským dialektem *Schläsing*, (horno)slezským dialektem neboli šlonzacký *Ślůnsk*) náleží po staletí k pozoruhodným regionům, vnímaným jako celistvý **územně správní celek**, ve skutečnosti však v historických etapách proměnlivý jak vzhledem ke své vnitřní struktuře, tak příslušností k zastřešujícímu politickému celku. Slezsko totiž nikdy **netvořilo svébytný stát**, ale náleželo – v úplnosti nebo díly – k některému ze střeoevropských států, k Polsku, Koruně české, resp. Československu/Česku nebo Prusku/Německu.

Užíváme-li pojem, „region“ je současně třeba podotknout, že v případě Slezska se jedná o jednotku územně poměrně rozsáhlou, která před svým rozdělením v roce 1742 zaujímala asi 41 tisíc km². Poté činila rozloha Rakouského Slezska přibližně 5,1 tisíc km², Pruské Slezsko, resp. historická slezská území náležející dnes k Polsku mají rozlohu asi 37 tisíc km².

Ve středověku bylo Slezsko územně ještě o několik tisíc km² větší, některé jeho oblasti ale byly v návaznosti na politický vývoj či ekonomickou potřebu vládnoucích rodů postoupeny (prodány, dány do zástavy apod.) cizím vlastníkům a od Slezska (resp. od tehdejšího českého státu) tak odpadly. Ztracena tak zůstala např. hornoslezská knížectví Seveřské, Osvětimské a Zátorské, která zůstala od sklonku středověku spjata s Polskem, načas bylo odděleno dolnoslezské Krosensko, postoupené braniborským markrabatům apod.

ÚZEMNÍ ČLENĚNÍ SLEZSKA V HISTORII

Slezsko se začalo jako specifický územně správní celek formovat ve 12. století, kdy se stalo jedním z úředních knížectví polského státu. V důsledku uplatňování seniorátního principu se od jeho sklonku začalo postupně rozpadat do soustavy **knížectví**. Jejich počet i rozsah zprvu poměrně dost kolísal, na konci středověku se ale ustálil na 16 až 18 jednotkách. K Dolnímu Slezsku byla zpravidla počítána knížectví **Břežské, Hlohovské, Javorské, Minsterberské, Lehnické, Olešnické, Svidnické, Volovské, Vratislavské, Zaháňské a Niské**, k Hornímu Slezsku pak knížectví **Opolské, Ratibořské, Těšínské**, po nějakou dobu ještě i knížectví Bytomské a Kozelské, a od 13. do 15. století knížectví Seveřské, Osvětimské a Zátorské, počítaná k Malopolsku.

V 16. a 17. století se Slezsko územně rozrostlo o dva celky vydělené na přelomu 13. a 14. století z Moravy, a sice knížectví **Opavské a Krnovské**.

Kromě toho se můžeme ve středověkém a raně novověkém Slezsku setkat ještě se **stavovskými panstvími**, vyčleněnými z knížectví ve více méně samostatné celky. Známá jsou například dolnoslezská svobodná stavovská panství Bytom nad odrou, Trachenberk a Vartenberk či nižší stavovská panství Frýdek, Fryštát, Ráj či Bílsko na hornoslezském Těšínsku.

Na prahu moderní doby začalo rozdělení na knížectví ustupovat do pozadí a frekventovanějšími se stávaly, zejména v důsledku vojensko-politických událostí, pojmy označující větší územní celky.

Rakouské Slezsko (*Österreichisch-Schlesien*) je třeba vnímat jako území, které zůstalo v důsledku prusko-rakouských válek o Slezsko v polovině 18. století součástí zemí Koruny české, a tedy habsburské podunajské monarchie. Označení Rakouské Slezsko nebylo oficiálním pojmenováním nově zformovaného zemského útvaru, tím zůstalo Slezsko. Běžně se ale užívalo i v úředních, publicistických, geografických, kulturně historických i jiných textech. Rozšíření možná napomohla i skutečnost, že v letech 1783-1850 nemělo Slezsko v rámci habsburské monarchie status země, ale bylo spojeno ve správní celek s Moravou. Po obnovení v roce 1850 neslo označení Vévodství Horní a Dolní Slezsko (něm. *Herzogtum Ober- und Niederschlesien*).

Rakouské Slezsko, jehož hlavním městem se stala **Opava**, bylo tvořeno následujícími útvary: Těšínským knížectvím (v úplném rozsahu) s centrem v Těšíně, částí Opavského knížectví a Krnovského knížectví (včetně jejich stolic Opavy a Krnova), částí Niského knížectví (bez města Nisa), pro něž se někdy užívá ne zcela správně geografického označení Jesenicko, a částí nižšího stavovského panství Bohumín, které náleželo k Ratibořskému knížectví.

Status knížectví zůstal v Rakouském Slezsku formálně zachován, dokonce postupně přibyla ještě další dvě knížectví vydělená z Těšínska, a sice Bílské a Pštinské.

♣ *Pozor: K Rakouskému Slezsku nepatřila oblast okolo města Hlučína, která byla jako součást pravobřežního území Opavského knížectví odstoupena Prusku. Tak zvané Hlučínsko do té doby netvořilo samostatný správní celek.*

♣ *Pozor: Ke Slezsku zemsky nepatřily ani tak zvané moravské enklávy, drobná území rozkládající se sice na jeho ploše, majetkově příslušející olomouckému arcibiskupství, z hlediska správy k Moravě.*

České Slezsko, do roku 1989 Československé Slezsko, je přirozeným pokračovatelem Rakouského Slezska po vzniku Československé republiky v roce 1918. Územně však s ním není zcela totožné a poněkud zjednodušeně lze konstatovat, že jeho součástí není v celistvosti žádná ze slezských historických zemí/knížectví. Tvoří jej **Jesenicko** (část historického Niského knížectví) a **Krnovsko** (obě v nezměněném rozsahu oproti době před rokem 1918), **Opavsko** a **Těšínsko** (oproti době před rokem 1918 naopak územně pozměněná). Na základě Versailleské mírové smlouvy ze 4. února 1920 přitom byla k Opavsku připojena oblast tak zvaného **Hlučínska** (město Hlučín a takřka 40 vsí). Do Slezska byly zahrnuty i dosavadní moravské enklávy. Historické **Těšínsko** bylo naopak na základě jednání mezinárodní konference ve Spa z 28. července 1920 rozděleno, přičemž

Československu zůstala jeho menší část. Většinu území získalo Polsko. Rozděleno bylo i centrum regionu Těšín, z něhož československé straně zůstala jen část předměstí.

Rozloha Českého/Československého Slezska činí 4 459 km².

Pruské Slezsko (něm. *Preussische Schlesien*) je území, které se konstituovalo jako správní celek poté, co bylo Habsburky postoupeno na základě mírové smlouvy z roku 1742 Pruskému království. Jednalo se o **takřka celé Dolní Slezsko**, konkrétně knížectví Břežské, Hlohovské, Javorské, Minsterberské, Lehnické, Olešnické, Svidnické, Volovské, Vratislavské a Zaháňské a knížectví Niské (s výjimkou jižní horské části, tzv. Jesenicka), včetně svobodných stavovských panství Bytom nad Odrou, Trachenberk a Vartenberk, a **podstatnou část Horního Slezska**, konkrétně knížectví Opolské a Ratibořské, části knížectví Opavského a Krnovského.

Takřka ihned poté byla provedena správní reforma, která zrušila jako administrativní jednotky knížectví a nahradila je jedinou provincií rozdělenou na dva departamenty se sídly ve Vratislavi a Opolí. K vratislavskému departamentu bylo připojeno i **Kladsko**, specifické hrabství vydělené z Čech. Právě od doby, kdy se Kladsko stalo součástí slezské provincie, začalo se na něj ne zcela přesně nahlížet jako na součást Slezska.

V roce 1816 byla ke slezské provincii připojena severní část Lužice, **Zhořelecko** (Górlitz). Po sjednocení Německa roku 1871 se Slezsko stalo německou provincií, rozděleno bylo do tří vládních obvodů, lehnického, vratislavského a opolského.

Po skončení první světové války byla na základě mezinárodních smluv a vnitřního vývoje (plebiscit a slezská povstání) vydělena východní část opolského vládního obvodu a postoupena obnovenému polskému státu (*II Rzeczpospolita*, Druhá polská republika). Vzniklo autonomní slezské vojvodství s centrem v Katovicích, zahrnující polskou část Těšínska, Pštínsko, Bílsko, Katovicko, Rybnicko, Tarnovsko/Tarnovské Hory a Lublinecko. Malá část Slezska se stala součástí polského Poznaňského vojvodství. Německá část Slezska, zmenšená také o Hlučínsko, byla rozdělena na dvě provincie, vratislavskou a opolskou.

V meziválečném období, konkrétně v letech 1922-1938, tak bylo **Slezsko rozděleno mezi tři státy**, Československo, Německo a Polsko.

Po obsazení československého pohraničí v roce 1938 byla většina území Československého Slezska začleněna do sudetské župy (*Reichsgau Sudetenland*, také *Sudetengau*), Hlučínsko bylo připojeno ke slezské provincii jako součást Říše, stejně jako území dosud autonomního slezského vojvodství po německém vpádu do Polska v roce 1939. Pouze nepatrný díl Českého/Československého Slezska, Frýdecko, se stal na jaře 1939 součástí protektorátu Čechy a Morava.

Po druhé světové válce bylo České/Československé Slezsko obnoveno v původním rozsahu. Po přechodném období, kdy tvořilo spolu s nejsevernějším výběžkem Moravy tak zvanou moravskoslezskou expozituru, přestalo Slezsko s účinností od počátku roku 1949

existovat jako zemský celek. Administrativně příslušelo v letech 1949-1960 ke krajům Ostravskému a Olomouckému, poté do roku 2000 v úplnosti do Severomoravského kraje.

Daleko podstatnější změny nastaly na území německé slezské provincie. Na základě mezinárodních dohod na postupimské konferenci v roce 1945 došlo k zásadním změnám hranic Polska. Jeho součástí se stalo mimo jiné beze zbytku také celé Horní a Dolní Slezsko (s výjimkou československých částí).

SOUČASNÉ ÚZEMNĚ SPRÁVNÍ ČLENĚNÍ SLEZSKA

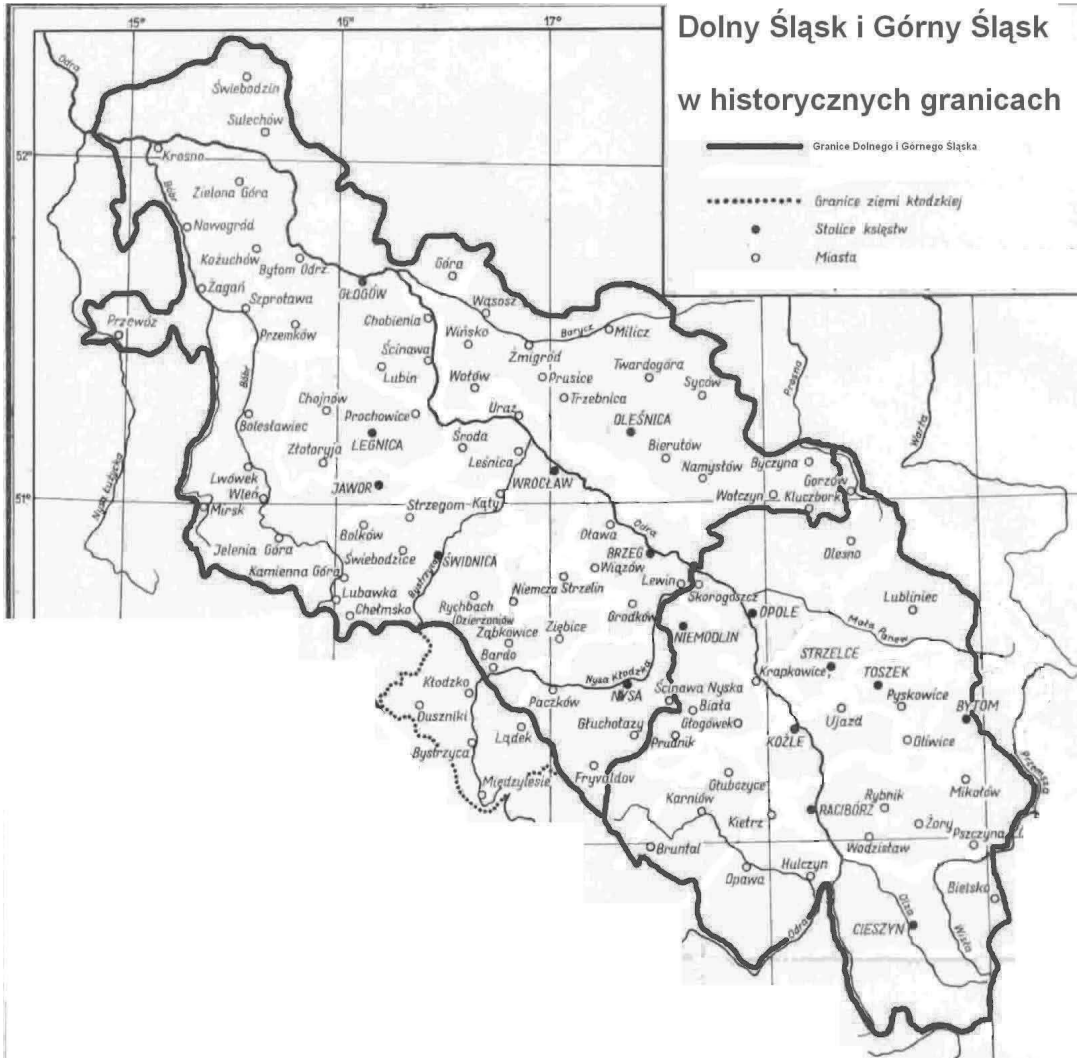
V současnosti je Slezsko sice vyjmenováno v Ústavě České republiky jako jedna ze zemí státu (spolu s Čechami a Moravou), tvoří však samostatný administrativně správní celek, a to ani na úrovni zemí (které u nás jako jednotky neexistují), ani současných krajů, při jejichž vzniku v roce 2000 nebyly historické aspekty respektovány. Území Slezska tak bylo rozděleno, přičemž z větší části bylo včleněno do *Moravskoslezského kraje* (díly dřívějšího Těšínska, Opavska a Krnovska neboli okresy Ostrava, Opava, Bruntál, Karviná, Frýdek-Místek) s centrem v Ostravě, z menší části do *Olomouckého kraje* (díl dřívějšího Niska neboli okres Jeseník) s centrem v Olomouci. Ostrava je přitom tvořena 27 historickými městy a obcemi, z nichž ke Slezsku náležely: město Slezská Ostrava, vsi Antošovice, Bartovice, Heřmanice, Hošťálkovice, Hrušov, Koblov, Krásné Pole, Kunčice, Kunčičky, Martinov, Michálkovice, Muglinov, Petřkovice, Plesná, Poruba, Pustkovec, Radvanice, Třebovice a Svinov.

V polském Slezsku náleží Slezsko k vojvodstvím: Dolnoslezskému (*Województwo dolnośląskie*) s centrem ve Vratislavi (*Wrocław*), Opolskému (*Województwo opolskie*) s centrem v Opolí (*Opole*), Slezskému (*Województwo śląskie*) s centrem v Katovicích (*Katowice*) a dílem k vojvodství Lubuskému (*Województwo lubuskie*).

Ani v případě polské správní reformy v roce 2004 nebylo respektováno historické správní členění. Dolnoslezské vojvodství tak je sice tvořeno převážně historickým územím tak zvaného Dolního Slezska, nikoli ale v jeho úplném rozsahu. Navíc je k němu připojeno Kladsko a část Zhořelecka (Horní Lužice). Zbývající části dolnoslezského území jsou součástí jednak Lubuského vojvodství (města Zaháň, Hiršberk/Zelená Hora s jejich okolím), jednak Opolského vojvodství (mj. města Nisa a Břeh s okolím). Základem Opolského vojvodství je pak historické Opolsko jako centrální část Horního Slezska. Slezské vojvodství je územně tvořeno z částí historického Horního Slezska (mj. z území meziválečného autonomního slezského vojvodství, dále z Ratibořska, Hlivicka ad.) a ze západní části Malopolska (*Częstochowa*).

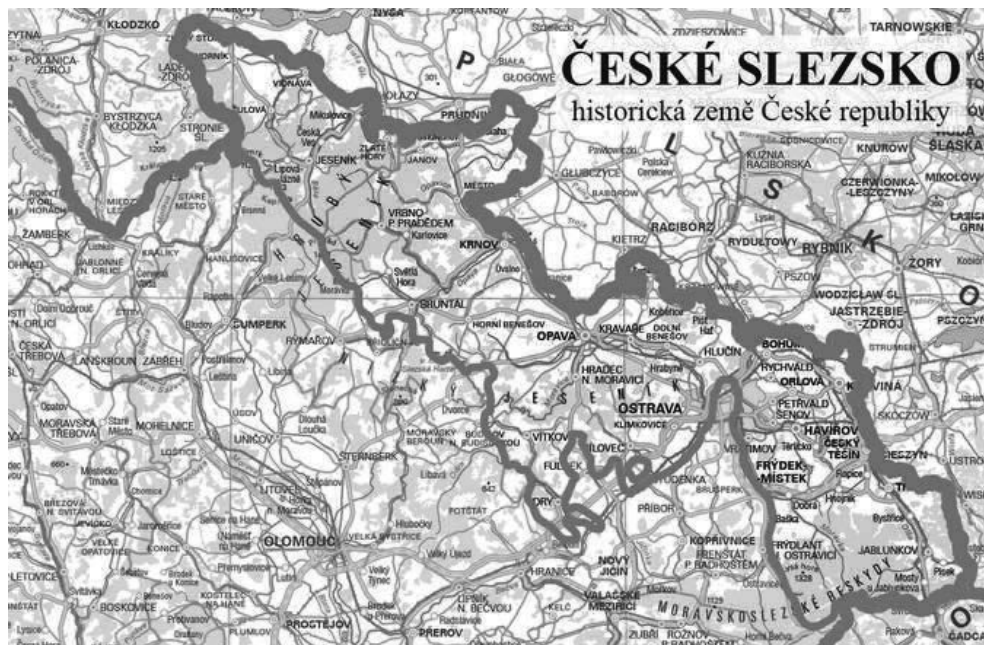
Země Koruny české, doba lucemburská, 3. čtvrtina 14. století

Horní a Dolní Slezsko v hranicích před rokem 1742

Rakouské Slezsko

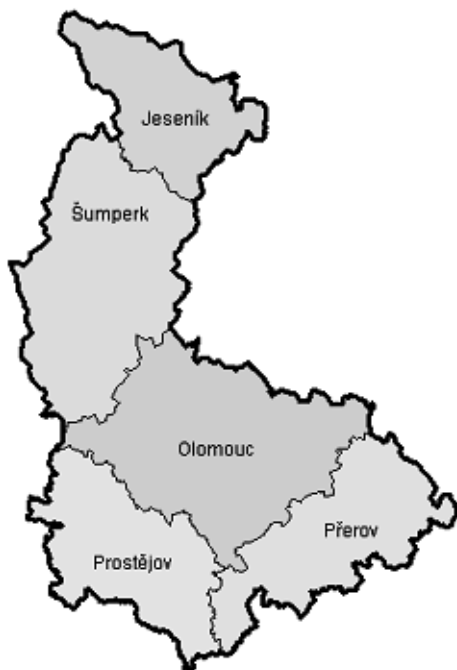
České (Československé) Slezsko

Polsko, administrativně správní rozdělení na vojvodství, 2015

Moravskoslezský kraj, rozdělení na okresy, z nichž ke Slezsku náleží Bruntál, Opava, Karviná, část okresu Ostrava, Frýdek-Místek a Nový Jičín, 2015

Olomoucký kraj, rozdělení na okresy, z nichž ke Slezsku náleží Jeseník, 2015

DĚJINY SLEZSKA.

CHRONOLOGICKO-TEMATICKÝ NÁSTIN

NÁZEV A HRANICE

Z **geografického hlediska** představuje Slezsko oblast vymezenou přibližně na západě tokem Lužické Nisy od jejího soutoku s Odrou jižně až k Lužickým horám, poté východně podél dominujících horských pásem Krkonoš, Orlických hor a Jeseníků, kde zahrnuje Kladskou kotlinu a severní předpolí Moravské brány a dosahuje až k západním výběžkům Karpat. Od nich se obrací na sever k Visle a obloukem k severozápadu zčásti podél řek Liswarty a Przemsze, dále severním okrajem pradoliny řeky Barycze a opět jihovýchodně zpět k soutoku Odry a Lužické Nisy. Toto geograficky maximalistické vymezení doznalo v průběhu staletí řady změn, z nichž většina znamenala zmenšení územního rozsahu. Pokud bychom měli prostor historického Slezska postihnout sice velmi stručně, ale přesto výstižně, můžeme hovořit o horním a středním Poodří.

Pojmenování země je snad odvozeno od praindoevropského toponyma, užívaného pro horu v Krkonošsko-jesenickém podhůří (česky **Sleza**, něm. *Zobtenberg/Silling*, pol. *Śleza*), nebo pro řeku plynoucí pod ní (česky Sleza, něm. *Silling*, pol. *Śleza*), anebo pro obojí. Někteří spojují název až s germánským jménem Silingů.

S prvním pokusem o výklad se setkáváme už na počátku 11. století v díle německého kronikáře Thietmara. Autor v roce 1017 poznamenal, že slezská země „*obdržela své jméno kdysi od jisté velké a velmi vysoké hory*“. Jednalo se nepochybně o horu Sleza, zvedající se z ploché krajiny u města Sobotky nedaleko Vratislavi. Nešlo ovšem jen o tak ledašjaký vrch. Sleza dominuje centrální části Dolního Slezska obdobným způsobem jako např. hora Říp české krajiny. Hora představovala nejpozději v raném středověku významné kultovní místo, k němuž se s bázni i úctou obracely po dlouhé věky zraky obyvatel celého kraje. Výklad německého kronikáře se zdál být logickým, a stal se proto obecně přijímaným.

V nové době si však všeobecnou podporu získal jiný výklad. Opíral se o zmínku řeckého zeměpisce Ptolemaia z 2. stol. n. l. o germánském kmeni Silingů, jehož sídlo bylo lokalizováno do oblasti Poodří. Řeka Sleza se podle této teorie snad jmenovala **Silinga**, což mělo v jazyce starých Germánů označovat klidně plynoucí vodu.

Po navrácení Slezska do hranic polského státu se polská historická věda snažila odpoutat od „germánského“ výkladu. Prezentovala názor, že jméno Slezsko je odvozeno od slovanského jména řeky Śleza. Německá historiografie se však dosud přiklání ke staršímu

Z PRAVĚKU SLEZSKA

První lidé se na území pozdějšího Slezska objevili již **ve starém paleolitu** (cca 1 mil. – 350 tisíc př. n. l.), a to asi před 500 tisíci lety. Živili se lovem a sběračstvím a památkou na jejich pobyt jsou pazourkové nástroje a zvířecí kosti z dolnoslezské Třebnice nebo štípaná kamenná industrie z pískovny ve Skřečoni u Bohumína.

Dosud nejvýznamnější paleolitickou lokalitou v celém Slezsku je sídliště z mladší fáze gravettské kultury (2. polovina 3. desetitisíciletí př. n. l.) na části vrchu **Landek**, náležejícím k Petřkovicím u Ostravy. Tam byla kromě početných nálezů štípané kamenné industrie zjištěna ohniště a v nich kousky místního černého uhlí, použitého jako palivo, soška mladé těhotné ženy, vyřezaná z železné rudy původem z Nízkého Jeseníku, nazývané **Petřkovická Venuše**, fragment další ženské plastiky i kosti mamutů a jiné diluviální zvířeny.

V **mladší době kamenné** se ve Slezsku, jako všude ve střední Evropě, objevili nejstarší zemědělci, kteří přišli z jihovýchodu kolem poloviny 6. tisíciletí př. n. l. S nástupem atlantického klimatu se před cca 8 000 lety pokryla střední Evropa souvislým lesem s převahou listnatých stromů. V tomto prostředí vyžďářili příchozí rolníci první, velice úrodná pole a založili první zemědělské osady, jež představovaly epochální změnu proti nestabilním, sezónním tábořištům předcházejícího období. Neolitictí zemědělci dali středoevropskému způsobu života venkova základní rysy, které mu zůstaly až do středověku, příp. novověku. Znali základní sortiment obilovin, luštěnin a připravovali si z hrubé mouky kaše a chléb. Chovali základní druhy hospodářských zvířat. Z textilních rostlin pěstovali len a konopí.

V období **neolitu** (cca 5.500- 4.000) bylo území Slezska osídleno postupně lidmi různých **kultur** rozlišovaných především podle tvaru a výzdoby keramiky: **lineární, vypíchané, lengyelské**.

Doba měděná, neboli **eneolit**, přinesla nové technologické postupy a s nimi spjaté objevy – záprah dvojic dobytčat (vynález kola a vozu, dálkový transport, objevení oradla a orné zemědělství) a výroba a zpracování kovu (rozvoj dělby práce, koncentrace a specializace výroby, počátky nejstarších řemesel a obchodu). To vše znamenalo změny sociálního uspořádání, v němž se z masy zemědělského obyvatelstva vyčleňovaly některé speciální skupiny jako prospektoři, horníci, řemeslníci, obchodníci apod. Tyto nové profesní skupiny byly základnou nejstarších evropských mocenských elit, jejichž privilegia se stávají postupně dědičnými. Lengyelskou kulturu střídá **kultura nálevkovitých pohárů**, která byla posléze vystřídána **kulturou s kulovitými amforami**. Nálezy se soustřeďují zejména do severního předpolí Moravské brány, na Opavsko a Ratibořsko, v Dolním Slezsku pak např. do okolí Třebnice.

V období **pozdního eneolitu** (2. polovina 3. tisíciletí), se objevuje **kultura se šňůrovou keramikou**, která posléze převládne v celé oblasti. Její nositelé se patrně zabývali převážně pastevectvím. Nejčastějším nálezem však jsou typické kamenné

sekeromlaty nezaměnitelných tvarů. Jejich takřka obligatorní výskyt v mužských hrobech naznačuje, že šlo o běžnou zbraň a zároveň zřejmě i symbol svobodného muže – bojovníka.

Z Moravy přichází do Poodří nevelké skupiny lidu s **kulturou zvoncovitých pohárů**. Nejvýznamnější lokalitou této kultury ve Slezsku (a vůbec v Poodří a Povislí) je pohřebiště s 15 hroby ve Velkých Petrovicích nedaleko Ratiboře. Na české straně Slezska je dokladována dosud výlučně z okolí Opavy.

Pro **dobu bronzovou** (cca 2.000- 800 př. n. l.) je napřed v Dolním, později i v Horním Slezsku typická **únětická kultura**, která se rozšířila od středního Německa a Velkopolska až na jih po Dunaj. Byla charakteristická prosperujícím zemědělstvím a rozvinutou bronzovou metalurgií. Mrtví byli pohřbíváni ve skrčené poloze s poměrně bohatou pohřební výbavou. Významná sídliště únětické kultury byla na několika místech v Dolním Slezsku, včetně Vratislavi (místní část Oporów). Z pohřbů patří k nejvýznamnějším např. vyloupená „knížecí“ mohyla v dnešních Szczepankowicích nedaleko Vratislavi o průměru 25 m a výšce 5 m. Ve Slezsku byly nalezeny více než dvě desítky depotů této kultury obsahujících nejrůznější bronzové šperky jako náhrdelníky či náramky, ale i sekerky a jiné předměty. K nejbohatším náleží depoty z okolí Hlohova nebo Vratislavi (místní část Pilczyce).

Ve střední době bronzové (1.650-1.300 př. n. l.) se stává Slezsko součástí komplexu **mohylových kultur**. Z pohřebišť je asi nejvýznamnější předlužický horizont v Ketři, na české straně pocházejí ze závěru tohoto období mohyly v Hněvošicích.

S nástupem mladší doby bronzové kolem roku 1.300 př. n. l. začíná ve Slezsku dlouhá epocha **kultury lužických popelnicových polí**, která pokračuje i po celé období pozdní doby bronzové i starší doby železné. Lužický lid byl rozšířen od Baltu až do severních oblastí českých zemí i Slovenska a od východního Německa až po Západní Bug. Lidé tehdy své mrtvé spalovali a jejich ostatky ukládali většinou ve zvláštní nádobě – popelnici, v hrobech vybavených milodary, především keramickými nádobami, na rozsáhlých plochých pohřebištích, tzv. popelnicových polích.

K nejznámějším hradiskům té doby patří v Horním Slezsku největší lužické hradisko v Polsku v Lubovicích nedaleko Ratiboře, na české straně pak v Hradci nad Moravicí nebo Chotěbuzi-Podoboře u Českého Těšína. K nejpřednějším evropským lokalitám lužických popelnicových polí náleží pohřebiště v Ketři, kde bylo prozkoumáno cca 4 tisíce lužických hrobů, včetně velmi bohatých s vnitřními pohřebními komorami.

Nezastupitelnou úlohu v náboženství lužického lidu ve Slezsku po celé jeho takřka tisícileté trvání hrálo **trojvrší masivu Slezy**, kde bylo kromě hradiska odkryto i několik kultovních míst, zejména v podobě kamenných kruhů. K nim snad náležely i některé z monumentálních pravěkých kamenných skulptur, nalézáných na posvátné hoře a v jejím nejbližším okolí.

Vývoj lužické kultury ve Slezsku zřejmě skončil na většině její oikumeny někdy kolem roku 500 př. n. l., případně o málo později. Pčinily se o to do značné míry

klimatické změny, nesmíme ovšem opominout ani roli nájezdů kočovných skytských bojovníků, kteří se dostali do Poodří snad ve druhé polovině 6. století př. n. l.

Ve **starší době železné** do střední Evropy pronikaly vlivy ze Středomoří, z archaického Řecka a Etrurie. Měly podobu například svérázných pohřebních zvyklostí, jakými byl ritus nositelů tzv. **pomořské kultury**, projevující se v ukládání popela zemřelých do kamenných skříněk a uren s vypodobněním obličejů.

Tradiční sídelní území na úrodných půdách Slezska byla v době latéské, nejpozději ve 4. století př. n. l., obsazena **Kelty**. Ti expandovali ze své pravlasti v jižním Německu a přilehlých částech Francie, Švýcarska a snad i Čech. Specifické postavení získala znovu posvátná hora Sleza, jež sloužila jako kultovní centrum i v této době.

Znalosti a technologie Keltů stály už tehdy přibližně na úrovni středověku. K zajištění obchodu razili poprvé ve střední Evropě z drahých kovů vlastní mince. Centry řemesel a obchodu, ale též administrativy, vojenství a někdy i kultu byla opevněná výšinná sídliště – oppida, existovaly však i jejich neopevněné nížinné paralely.

Slezsko spolu s Malopolskem byly nejzazším místem výskytu keltského osídlení, a tedy i **keltské** neboli **latéské kultury** na severovýchodě. Ačkoliv latéských lokalit jsou v Horním i Dolním Slezsku dnes již známy stovky (naprosto mezi nimi převažují sídliště), oppidum není v historickém Slezsku žádné. Nejblíže by mu snad bylo předpokládané oppidum na vrchu Kotouč u Štramberka, jehož existenci však už pro zničení lokality vápencovým lomem nelze ověřit.

Na konci doby latéské (posledních cca 150 let před změnou letopočtu) se v nejvýchodnější části Slezska, v Pobeskydí, objevilo osídlení **púchovské kultury** s centrem v horské oblasti severního Slovenska. Sídliště na území Slezska se soustřeďují na Těšínsku, dominovalo patrně hradisko na Zámecké Hoře v dnešní polské části Těšina.

Latéská kultura byla v úrodných částech Slezska nahrazena **germánským osídlením** (kulturou przeworskou). Jednalo se patrně o kmen **Lugiů** (později se snad skrývají pod pojmenováním Vandalové), uvažovat lze také o kmeni **Silingů** a dalších. Germáni navázali ve zpravidla zjednodušené formě na starší latéské dědictví, patrná však je celková rustikalizace obyvatelstva Poodří a s výjimkou kovozpracujících odvětví rovněž úpadek řemeslné specializace.

V **římské době** kvetl na slezském území dálkový obchod. Rozhodujícím artiklem, dováženým ze severu do římského imperia, totiž byl jantar. Slezskem zcela jistě probíhalo několik větví pověstné **Jantarové stezky** a o rozsahu tohoto obchodu svědčí například předválečný nález tří jam z 1. století př. n. l., naplněných surovým jantarem. Uskutečnil se na území dnešní Vratislavi (místní část Partynice) a obsahoval dohromady asi 2.750 kg této fosilní pryskyřice.

Germáni se ve Slezsku udrželi do doby stěhování národů, přinejmenším do první poloviny 5. století n. l. Tehdy se dnešní Slezsko stalo součástí tak zvaného hunského kmenového svazu, v němž Hunové tvořili politicky rozhodující, leč početně nepatrný zlomek.

POČÁTKY HISTORICKÉHO SLEZSKA

Během 6. a 7. století přicházelo na území Slezska z Malopolska a také z naddunajských oblastí slovanské obyvatelstvo. **Slované** zpočátku zakládali malé nechráněné osady složené z několika čtvercových nebo obdélníkových domů se zapuštěnou podlahou a pecí nebo ohništěm v jednom rohu. Základem jejich hospodářství bylo zemědělství. Značný význam měla metalurgie, která se spolu s dalšími řemesly rozvíjela zejména od 8. století a vrcholila pod vlivem Velké Moravy.

Slovanská společnost byla původně ovládána **kmenovou organizací**, jejíž jisté relikty přeživaly ještě v době knížecí, kdy se z vojvodů vytvořila dědičná knížata. Náboženství bylo polyteistické s řadou bohů společných všem kmenům (Perun – personifikace bouře, Svarog – bůh slunce a ohně či Veles – ochránce stád), ale i s řadou démonistických prvků a pověr.

Staří Slované pochovávali své mrtvé až do 8. století v žárových hrobech, buď neznačených, nebo s nasypnými hliněnými mohylami. V Horním Slezsku jsou nálezy ze staršího období dochovány zejména z pohřebišť v Izbicku nedaleko Opolí, v Ratiboři-Oboře a v Rozumicích poblíž Ketře. Na území pozdějšího Českého Slezska je významné naleziště slovanského mohylníku ve Stěbořicích nedaleko Opavy.

Již od 7. století vznikala první hradiště s obrannou, později i hospodářskou a politickou funkcí. Jejich rozkvět spadá do **střední doby hradištní** (800-950 n. l.). Náleží k nim Víno u Slezských Rudoltic, Chotěbuz-Podobora u Českého Těšína, Landek u Ostravy, Hradec nad Moravicí a Opava, místní část Kylešovice. V polské části Slezska je dochována řada slovanských hradišť zejména ze střední a pozdní doby hradištní, většina z nich je však překryta již pozdějším středověkým osídlením. Snad nejlépe prozkoumaným slovanským hradištěm je Ostrov (*Ostrówek*) v Opolí.

V 9. století se Slezsko dostalo do vlivového okruhu **Velkomoravské říše**. Její rozmach ve druhé polovině 70. let 9. století umožnil knížeti Svatoplukovi rozšířit svůj vliv přes Kladsko a Moravskou branu do Poodří a dále na východ k Vislanům do Malopolska.

ČESKO-POLSKÉ SOUPEŘENÍ

Po rozpadu Velkomoravské říše se na jejích troskách vytvořilo mocenské vakuum zaplňované postupně novými státními útvary. Území Slezska se stalo předmětem soupeření polského a českého raně feudálního státu. Ještě v 10. století bylo Slezsko patrně součástí **přemyslovského panství**. Českému knížeti Vratislavovi I. (915-921) je někdy přičítáno založení hradiska – předchůdce pozdějšího hlavního města Slezska – **Vratislavi**. Nelze přirozeně vyloučit, že k tomu došlo až později, po ukončení bojů knížete Boleslava I. s německým králem Otou I. po roce 950, a hradisko bylo nazváno po Boleslavově otci. Příslušnost Slezska k českému státu v té době dokládá rovněž skutečnost, že náleželo do misijní oblasti pražského biskupství založeného v roce 973.

Českým knížatům se Slezsko nepodařilo udržet příliš dlouho. Již před koncem 10. století se země stala předmětem **expanze polského státu** stoupajícího ke svému mocenskému vrcholu. Přinejmenším část slezského území získal polský kníže Měšek již někdy v letech 987-990. Územní rozmach polského státu za jeho syna Boleslava Chrabrého, jemuž se podařilo zmocnit vlády nad Moravou a krátce i nad Čechami, znamenal krátkodobý přechod Slezska pod vliv polské piastovské dynastie.

Významným formálním upevněním jeho příslušnosti k polskému státu bylo založení vratislavské diecéze jako sufragánního biskupství arcidiecéze hnězdenské, utvořené v roce 1000 nad hrobem sv. Vojtěcha, pod jejíž správou spadalo celé slezské území. Vratislavské biskupství se tak stalo natrvalo v podstatě jediným celoslezským správním celkem.

Přechodného oslabení polského státu po smrti Boleslava Chrabrého využil český kníže **Břetislav I.** v letech 1038/39 k tažení do polského Hnězda s deklarovaným cílem získat **ostatky sv. Vojtěcha**. Úspěch, který Břetislavovi přinesl vedle ostatků světce a obrovské kořisti i ovládnutí Slezska proti němu postavil římského krále Jindřicha III. Konflikt s Říší skončil pro Břetislava neúspěšně, nadvláda nad Slezskem mu byla Jindřichem III. v roce 1041 na říšském sněmu v Řezně přesto potvrzena.

Břetislav I. však nedokázal dlouhodobě čelit rostoucí síle Polska a Slezsko udržet. Na říšském sněmu v Quedlinburku byl v roce **1054 nucen akceptovat ztrátu Slezska**, podržel si jen na severním předpolí Moravské brány strategicky významné Holasicko (příští Opavsko), které se tak stalo na několik staletí součástí Moravy. Jindřich III. stav respektoval, nicméně přiměl polského knížete Kazimíra uznat povinnost platit ze Slezska do Čech pravidelný roční tribut ve výši 30 hřiven zlata a 500 hřiven stříbra.

Po smrti Břetislava I. a Jindřicha III. prožívalo Slezsko období plné neklidu. Bylo zčásti cílem, zčásti jen jevištěm, sloužícím realizaci širších politických záměrů českých a polských vládců, ale i evropského konfliktu mezi papežem a císařem.

K přechodnému uklidnění přispěl v roce 1080 sňatek polského knížete Vladislava Heřmana s dcerou Vratislava II. Juditou. Příčinou byla také silná pozice **Vratislava II.**, který patrně v té době držel i Krakov a navíc získal v roce 1085 v Mohuči pro svou osobu od císaře Jindřicha IV. nejen **titul krále českého**, ale **i krále polského**.

Poklidná léta skončila po Vratislavově úmrtí v roce 1092. Dějištěm konfliktů se opět stalo Slezsko, jehož značná část byla podle kronikářských zpráv v důsledku válečných akcí takřka vylidněna. Důvodem byly vnitřní spory o nástupnictví, které se rozhořely jak mezi Piastovci, tak mezi Přemyslovci a vedly zpravidla neúspěšně uchazeče ke hledání spojení či alespoň útočiště na české či polské straně.

Opět následovalo nepřehledné období plné vzájemných útoků. Zápas mezi Čechy a Poláky vyvrcholil za vlády **Vladislava I.** (1109-1117). Jeho porážka někde na Náchodsku u potoka zvaného Trutina znamenala definitivní ztrátu tributu placeného Poláky, byť s přestávkami, po více než půlstoletí a Přemyslovci byli přinuceni respektovat faktickou **příslušnost Slezska k polskému státu**. K trvalejšímu urovnání česko-polských vztahů

došlo poté na schůzce Vladislava I. a Boleslava Křivoústého v roce 1115 na neznámém místě ve Slezsku na řece Nise.

Déletrvající klid a kontakty některých jednotlivců s vyspělými centry evropské kultury otevřely ve Slezsku cestu k rozmachu vnitřního života země. Do paměti generací se zapsal svými zakladatelskými aktivitami zejména přední slezský velmož **Petr Wlast** z rodu Labutě, který se stal ve 20. letech 12. století iniciátorem vzniku hned několika center, jež výrazně poznamenala další **rozvoj kulturního a duchovního dění** Slezska. Z nich k nejvýznamnějším bezesporu náležel klášter sv. Vincenta ve Vratislavi, jehož opatství bylo snad největší románskou budovou ve středověkém Polsku, a augustiniánský klášter postavený na nejvýznamnějším bývalém pohanském kultovním místě Slezska, na hoře Slezka nedaleko Sobotky.

Relativně klidný rozvoj země byl ještě jednou narušen na počátku 30. let 12. století. Příčinou nové vlny česko-polských válek byla tentokrát angažovanost Čechů a Poláků při podpoře uchazečů o uherský královský trůn. Opakované vpády českého knížete Soběslava I. do Slezska měly opět za následek zpusťování většiny země. Příměří bylo dosaženo teprve v roce 1135 za přispění císaře Lothara III. na říšském sjezdu v Merseburgu. V roce 1138 byl v Kladsku uzavřen **mír**, který ukončil pohnutou etapu s přestávkami takřka sto let trvajících česko-polských bojů ve Slezsku **ve prospěch Polska**. Došlo k tomu na schůzce Soběslava I. s Boleslavem Křivoústým a akt byl symbolicky završen slavnostním obřadem na hradě v Němčích, kde polský kníže Vladislav II., syn a nástupce Boleslava Křivoústého, přijal kmetovství nad nejmladším synem českého knížete Soběslava I.

SLEZSKO ÚDĚLNÝM KNÍŽECTVÍM PIASTOVSKÉHO POLSKA

Poslední vládce raně středověkého polského státu, Boleslav III. Křivoústý, rozdělil své državy na několik **údělných knížectví**. **Slezsko připadlo** spolu s Malopolskem a částí Velkopolska i se sídlem arcibiskupství, Hnězdnem, nejstaršímu Boleslavovu synovi **Vladislavovi II., zvanému** později **Vyhnanec**. Vladislav měl mít jako senior - nejstarší příslušník piastovského rodu - přední postavení mezi ostatními bratry. Měl řídit zahraniční politiku polského státu, v jeho kompetenci byla investitura biskupů, jmenování kastelánů a soudnictví.

Spory mezi Boleslavovými syny vedly v roce 1146 k vyhnání Vladislava z Polska. Uchýlil se na císařský dvůr a až do své smrti v roce 1159 setrval v říši. Zájmu Vladislava Vyhnance a po jeho smrti rovněž zájmu jeho synů se zastal císař Fridrich I. Barbarossa. Poté, co říšské vojsko v roce 1157 dobylo s českou pomocí ve Slezsku hrady Hlohov a Bytom nad Odrou, byl polský panovník donucen uznat závislost Polska na říši a v roce **1163** musel souhlasit s návratem synů Vladislava Vyhnance, **Boleslava Vysokého** a **Měška Křivonohého**, do Polska a předat jim do správy jako **knížecí úděl Slezsko**.

Zprvu vládli oba bratři společně, dominantní postavení měl však starší a zkušenější **Boleslav Vysoký**. Ten se spolu se svým otcem patrně účastnil křížové výpravy v roce 1147, navštívil Jeruzalém a Konstantinopol a podílel se rovněž na italských taženích císaře Fridricha Barbarossy. Jako první ze slezských knížat začal razit vlastní minci – stříbrný brakteát. Nechal vybudovat nové **knížecí sídlo ve Vratislavi** a v Lubuši založil cisterciácké opatství. Klášterní svatyně, která se později stala místem Boleslavova posledního odpočinku, byla vystavěna novou, do té doby ve Slezsku neznámou technologií s využitím pálených cihel.

Měšek Křivonohý se výrazněji zapsal do slezské historie teprve od 70. let 12. století. Spolu s Boleslavovým synem Jaroslavem se v rámci vnitropiastovských bojů o Krakov postavili proti Boleslavovi. Výsledkem bylo **první dělení Slezska** na tři knížecí údíly. **Boleslav** si podržel Vratislavsko, **Jaroslav** obdržel Opolsko, **Měšek** těšínskou a ratibořskou kastelánii a od polského seniora Kazimíra II. Spravedlivého navíc od Krakovska odtržené Seveřsko, Osvětimsko a Bytomsko, které byly připojeny ke Slezsku, ale uchovaly si podřízenost krakovské diecézi.

Konflikt mezi dědici Vladislava Vyhnance byl **završen bojem** o Opolsko mezi Boleslavovým synem **Jindřichem Bradatým** a posledním ze synů Vladislavových **Měškem Křivonohým**. Měškovi se sice podařilo Opolsko vybojovat, výsledkem ale bylo konečné **rozdělení Slezska roku 1202 na dvě části**. Současně bylo zrušeno právo dědění mezi vratislavskými a opolskými Piastovci. Smlouva se stala základem konstituování **Dolního Slezska**, nazývaného poté jen slezským knížectvím (*ducatus Slezie*), a později i **Horního Slezska**, jmenovaného jako knížectví opolské (*ducatus Opol*).

Obě části Slezska oddělovala od sebe tak zvaná „slezská přeseka“, pás pralesa, uměle zneprůchodněný odsekáním vršků stromů ponechaných pak na místě a prorostlých křovinami, který se táhl od Sovích hor na jihu obloukem k severu podél pravého břehu Kladské Nisy k Odře a dále k Namyslovu a řece Byččině. Ještě ve druhé půli 13. století bylo zakázáno tento prales klučit.

Měšek Křivonohý se stal **zakladatelem rodové větve hornoslezských Piastovců**. On sám nebo jeho žena Ludmila založili někdy mezi léty 1202-1211 ženský premonstrátský klášter v Rybníku, přenesený v roce 1228 do Černovousů v blízkosti Opolí. V roce 1210 se jako nejstarší z žijících Piastovců zmocnil Měšek Křivonohý Krakova. V následujícím roce zemřel a nástupcem se stal jeho syn Kazimír Opolský.

V Dolním Slezsku vládl v prvních desetiletích 13. století kníže **Jindřich Bradatý**, syn **Boleslava Vysokého**, **zakladatele rodové větve dolnoslezských Piastovců**. Bouřlivý hospodářský rozvoj Dolního Slezska spolu s vládcovskými schopnostmi Jindřicha Bradatého vedly k rychlému vzrůstu moci vratislavského knížete. Po smrti opolského knížete Kazimíra v roce 1230 převzal Jindřich Bradatý jako poručník jeho nezletilých synů do své moci celé Horní Slezsko, v roce 1232 se zmocnil Krakova a v roce 1234 připojil ke svému panství i část Velkopolska. Manželkou Jindřicha Bradatého byla **kněžna Hedvika**, později svatořečená, patronka Slezska.

Z iniciativy knížete byl založen cisterciácký klášter v Jindřichově, v němž bylo ve 2. polovině 13. století sepsáno dílo známé jako „Jindřichovská kniha“, jeden z nejcennějších pramenů ke společenským a hospodářským poměrům ve Slezsku ve 13. století.

Po smrti Jindřicha Bradatého v roce 1238 převzal dědictví po něm jeho syn **Jindřich Pobožný**, manžel dcery českého krále Přemysla I. Otakara, princezny Anny. Padl v roce **1241 v bitvě u Lehnice** při pokusu zastavit pustošivý mongolský vpád. Mongolové se poté ještě neúspěšně pokusili o dobytí Lehnice a stáhli se přes Moravu zpět do uherských stepí.

Jindřich Bradatý udržoval úzké kontakty s říší a inicioval příliv kolonistů z přelidněných německých krajů (rovněž z Vlámka). Obyvatelé usazení na německém právu měli vyšší míru majetkových práv a svobod.

Vedle vesnické **kolonizace** se rozvíjela i kolonizace městská. Rovněž města byla zakládána na německém právu a dostávala poměrně širokou možnost samosprávy. V čele města stál rychtář (fojt), který reprezentoval moc knížete. Nejstarší listina dokládající ve Slezsku lokaci města na německém právu se dochovala z roku 1217 pro Lemberk, k roku 1223 je doloženo městské právo pro Bruntál a k roku 1224 pro Opavu. K nejstarší vrstvě městských založení ve Slezsku náleží Středa, která získala městské právo patrně již před rokem 1214. Tak zvané středské právo, odvozené od práva magdeburského, sloužilo pak jako vzor pro udělování práv většině slezských měst. Do poloviny 13. století bylo ve Slezsku založeno kolem 20 měst a městeček.

Největší **rozmach městských lokací** nastal po mongolském vpádu v roce 1241, kdy byla u měst oceňována kromě hospodářského významu i jejich obranná role. Ve druhé polovině století takto vzniklo dalších 79 slezských měst. Na počátku 14. století bylo ve Slezsku už 134 měst, z nich 107 zeměpanského založení, 9 biskupských, 12 klášterních a pouze v 6 případech šlo o založení šlechtická. Vyšší hustotu městských lokací mělo Dolní Slezsko s 88 městy, zatímco hornoslezské Opolsko mělo pouze 46 měst.

Nezanedbatelný význam měla ve Slezsku **těžba drahých kovů**. V první polovině 13. století byla v prostoru Goldberku, Lemberku a Lehnice vytěžována naleziště zlata, v oblasti kolem Reichenštejna, Cukmantlu a Horního Benešova se vedle zlata těžilo i stříbro a v okolí Bytomě a Rept spolu se stříbrem také olovo. I na rozvoji hornictví, které nahradilo po staletí provozované rýžování zlata, jehož možnosti se již vyčerpaly, měli podíl horničtí odborníci rekrutující se zpravidla z přistěhovalců vlámského a německého původu.

ROZPAD SLEZSKA

Jindřich Pobožný zanechal po sobě 5 synů. Vládu převzal po smrti svého otce nejstarší syn Boleslav Lysý. Záhy ale ztratil většinu mimoslezských držav a rovněž Slezsko, jádro dědictví, se stalo předmětem dělení mezi bratry. Konflikty se táhly až do roku 1254, kdy se **Dolní Slezsko rozdělilo** na **knížectví Vratislavské**, které ovládl

Jindřich Bílý, **Lehnické**, jež náleželo Boleslavovi Lysému, a **Hlohovské**, které si vybojoval další z bratrů, Konrád. Horní Slezsko zůstávalo zatím nerozdělené v rukou opolského knížete Vladislava.

Boje mezi dolnoslezskými Piastovci vedly k výraznému přílivu německého rytířstva, které si jednotlivá knížata najímala do svých družin. Vedle průniku rytířské kultury se umocnily dlouhodobé trendy postupující germanizace země, započaté již intenzivní a stále ještě pokračující vesnickou a městskou kolonizací, již se území postižené a zčásti vylidněné mongolským nájezdem do široka otevíralo.

Opakované konflikty mezi piastovskými knížaty a dlouholetá absence ústřední moci v Polsku začaly obracet pozornost části slezské společnosti ke stabilizovanému českému státu posledních Přemyslovců. Zejména města v čele s Vratislaví, jejichž nejvyšší vrstvu tvořil takřka výhradně německý patriciát, spatřovala v přemyslovském státě přitažlivý vzor.

Poměrně těsné kontakty s Přemyslovci navazovala spíše dolnoslezská knížata, jejichž území bylo od Čech odděleno hradbou Krkonoš. Např. nejmladší syn Jindřicha Pobožného, Vladislav, se stal vyšehradským proboštem a českým kancléřem, jeden z nejvýznamnějších vratislavských knížat, Jindřich IV. zvaný Probus, byl na pražském dvoře vychován.

Hornoslezská knížata měla často úzké vztahy k Uhrám, které je někdy vtahovaly do konfliktu s českými Přemyslovci. Příkladem může být pustošivý vpád Vladislava I. Opolského na podporu uherského krále v roce 1253 na Opavsko. Většinou však **slezská knížata české panovníky**, zejména Přemysla Otakara II., politicky i vojensky **podporovala**. Patrně vyvrcholením tohoto trendu bylo jeho setkání se slezskými knížaty v Opavě na sklonku roku 1277, kde došlo k přísaznému potvrzení smluv o vzájemné pomoci. V květnu 1278 vydal dokonce ke slezským a polským knížatům manifest, jenž se odvolával na etnickou a jazykovou příbuznost Čechů a Poláků a vyzýval je ke společnému boji proti Němcům.

Ve Slezsku mezitím probíhalo **další dělení země** na stále menší knížecí údíly. Nejvýraznější postavou mezi slezskými Piastovci v té době byl bezesporu vratislavský kníže **Jindřich IV. Probus**. Po smrti Přemysla II. Otakara v bitvě na Moravském poli se stal neúspěšným uchazečem o poručnictví nad nezletilým dědicem českého trůnu Václavem II. V té době měl už ale prestižnější cíl, pokusil se získat polskou královskou korunu. K tomu mu měla posloužit dohoda s Vladislavem I. Opolským. Po brzké smrti opolského knížete v roce **1281** si jeho synové **rozdělili území Horního Slezska** zprvu na tři, poté na čtyři díly a zaměstnání vlastními problémy, nejevili již nadále ochotu v podpoře Jindřicha IV. v usilování o polskou královskou korunu pokračovat.

I přesto se díky výbojně politice stal Jindřich IV. nejmočnějším slezským knížetem. V roce 1288 uzavřel dohodu s českým velmožem Závíšem z Falkenštejna a uherským králem Ladislavem IV., jejímž cílem bylo zmocnit se vlády v Čechách a zbavit mladého českého krále Václava II. trůnu. V tomtéž roce otevřela smrt krakovského knížete

Leška Černého Jindřichovi cestu k získání Krakovska, a tedy i k postavení seniora mezi piastovskými knížaty. V roce 1289 obsadilo vojsko Jindřicha IV. Krakov.

PŘECHOD SLEZSKA DO SVAZKU ČESKÉHO STÁTU

Rychlý vzrůst Jindřichovy moci vzbudil obavy **hornoslezských knížat**, která se **sblížovala s českým králem** Václavem II. Jako první s ním uzavřel formálně spojenecký svazek v roce **1289** Kazimír II. Bytomský. V tomtéž roce se Václav II. sešel v Opavě s „vévody polskými“, pravděpodobně s některými ze slezských knížat, a snažil se je získat pro podporu svých politických záměrů. Soupeření mezi ním a Jindřichem IV. se přiblížilo otevřenému konfliktu na jaře roku 1290, kdy v Čechách vzbouřenci nabídli českou královskou korunu vratislavskému knížeti. Ten přijal nabídku s podmínkou, že získá podporu uherského krále Ladislava IV. Dohoda, ke které došlo, však již nemohla být realizována, neboť jak vratislavský kníže, tak uherský král záhy nato zemřeli.

Po smrti Jindřicha IV. Vratislavského se český král Václav II. pokusil za pomoci svého tchána Rudolfa Habsburského a některých slezských knížat o expanzi do Polska. Už na počátku roku **1291** byly v Olomouci uzavřeny **spojenecké smlouvy** s knížaty Měškem Těšínským a Boleslavem Opolským. Na jaře 1291 české vojsko obsadilo bez vážnějšího odporu Krakov. Boleslav Opolský zůstal v Krakově jako zástupce Václava II. Při tažení proti tehdy nejvážnějšímu adeptovi na polský trůn Vladislavu Lokýtkovi slíbili **věrnost** Václavovi II. v Opolí čtyři hornoslezští Piastovci, **knížata bytomský, opolský, ratibořský a těšínský**.

V roce 1296 zemřel král Přemysl II. Velkopolský. Polská vysoká šlechta a duchovenstvo nabídly posléze korunu Václavovi II., pokud se ožení s dcerou posledního polského krále Eliškou Rejčkou. Po sňatku se **Václav II.** vydal s vojskem do Polska a byl v Hnězdně v roce **1300 korunován polským králem**. Tím se stal i **vrchním pánem celého Slezska**, respektive soustavy slezských knížectví.

Václav II. posílil svou pozici v Polsku sňatkem své sedmileté **dcery Markéty** s dvanáctiletým **Boleslavem Břežským**. Syn a dědic českého krále **Václav III.** se v roce 1305 oženil s **Violou Těšínskou**, dcerou knížete Měška. Jeho území mělo důležitý strategický význam, neboť otevíralo přístup z Moravy do Malopolska a ke klíčovému sídelnímu městu polských panovníků, Krakovu.

Smrtí Václava II. v roce 1305 a zavražděním Václava III. na tažení do Polska o rok později spolu s následným poklesem moci českého státu se slibně rozvíjející české vazby se Slezskem i s Polskem na čas přerušily.

Vymření Přemyslovců otevřelo otázku obsazení českého i polského trůnu. V Polsku ovládl situaci postupně Vladislav Lokýtek, který se v roce 1320 nechal s papežským souhlasem korunovat. Hned devět slezských knížat po Lokýtkově korunovaci osvědčilo, že jejich knížectví leží v hranicích a na teritoriu Polska. V Čechách v roce 1310

trůn získal díky politickým aktivitám části jejich reprezentace a sňatku s princeznou Eliškou, dcerou Václava II., Jan Lucemburský, syn císaře Jindřicha VII.

Slezsko se v té době **nadále dělilo** na stále menší územní celky. V letech 1318-1322 dosáhlo dělení vrcholu, země se rozpadla na **celkem 19** stále slabších, ale relativně samostatných **částí**, což otevíralo možnost územní expanze pro Jana Lucemburského, který užíváním titulu polského krále deklaroval, jako dědictví po Přemyslovcích, trvajícím nárok na polskou korunu.

Zájem českého panovníka se v té době prioritně soustředil na vratislavské knížectví, jehož tehdejší vládce, Jindřich VI. Vratislavský, neměl mužského potomka, pouze tři dcery, provdané za slezská knížata. Vratislavští měšťané, obávající se rozdělení vlády v knížectví a ve městě, iniciovali v roce 1326 jednání českého krále s Jindřichem VI., který následně odkázal své knížectví Janu Lucemburskému.

V následujícím roce využil král Jan konfliktu Stanislava Lokýtky s říší a při tažení proti němu si roku **1327 podřídil** řadu **hornoslezských knížat**, kteří mu formálně odevzdali své državy, aby je přijali zpět jako léno.

Následně uspořádal Jan Lucemburský i s manželkou Eliškou velkou reprezentační výpravu do Slezska, vjel ve slavnostním průvodu do Vratislavi, kde byl přivítán představiteli města a slezskými knížaty s jejich družinami, v čele s knížetem Jindřichem VI. Vratislavským.

K další vlně posílení českého vlivu ve formě podřízení řady dolnoslezských knížectví došlo v roce 1329. Vyvrcholení přechodu Slezska k českým zemím přinesl rok **1335**, když v důsledku úmrtí Jindřicha VI. připadlo Janu Lucemburskému **Vratislavské knížectví i s městem Vratislaví**. Knižectví se stalo prvním slezským **bezprostředním knížectvím**, náležejícím pod přímou vládu krále. Ještě významnější však bylo, že na jednání v Trenčíně se podařilo získat **souhlas polského krále Kazimíra Velikého s rezignací na slezská knížectví** (tak zvaná **trenčínská úmluva**). Lucemburkové se výměnou za to vzdali nároků na polskou korunu.

Nezávislí na českém panství zůstali ve Slezsku Bolek II. Svídnický a jeho strýcové Jindřich Javorský a Bolek Minsterberský. V Trenčíně uzavřená **dohoda byla stvrzena** na schůzce českého, polského a uherského krále v listopadu **1335** v uherském **Vyšehradě** a v roce **1339** pak Kazimír Veliký její podmínky **ratifikoval**.

Jan Lucemburský a jeho syn Karel se poté zaměřili na snahy o konsolidaci a utvrzení českého panství ve Slezsku. Roku 1336 přiřkl král dědictví po bezdětném Lešku Ratibořském manželu jeho sestry, opavskému knížeti Mikuláši II., synovi levobočka Přemysla Otakara II. Tento krok znamenal počátek postupného přechodu **Opavského vévodství**, ustaveného roku 1318 jako léno české Koruny, od Moravy ke Slezsku. Ke stabilizaci českého panství mělo posloužit zvýšení moci vratislavských měšťanů, kteří získali bezprostřední podíl na správě Vratislavského knížectví, a vzrůst podílu měšťanů slezských a lužických měst na udržení bezpečnosti v zemi jako nejdůležitější podmínky

rozvoje obchodu. **Slezská knížectví** byla v roce **1348** rozhodnutím Karla IV. **včleněna jako léna do nově vytvořeného svazku zemí Koruny české.**

Z celého Slezska si nadále udržely nezávislost na českém panství jen državy knížete Bolka II., nyní již ovládajícího Svidnicko i Javorsko. Karlovi IV. se postupně dařilo jeho odpor překonat. Prostředkem k získání Bolka II. na stranu Lucemburků se měl stát sňatek Bolkovy neteře, dcery Jindřicha II. Svidnického, jedenáctileté Anny, dědičky Svidnicko-Javorského knížectví, s dvouletým Karlovým synem Václavem. Plánovaný svazek byl však zmařen smrtí mladého Václava na sklonku roku 1351.

Karel IV. však své záměry nepustil ze zřetele. Už v roce **1353** si **Annou Svidnickou** **vyvolil za ženu** a poněkud nečekaným sňatkem získal v Bolkově II. cenného stoupence. Navíc na vídeňské schůzce získal souhlas uherského krále Ludvíka (jako zástupce a dědice Kazimíra Velikého) s **vtělením Svidnického a Javorského knížectví do svazku českého státu.** To se stalo roku **1368**, po smrti Bolka II., skutečností s tím, že knížectví bude doživotně užívat jeho vdova Anežka, rozená Habsburská.

Po smrti Kazimíra Velikého v roce 1370 se jeho nástupce na polském trůně Ludvík z Anjou v roce 1372 zřekl ve jménu svém a svých nástupců nároků na Slezsko a Karel IV. opakovaně potvrdil svou rezignaci na polskou královskou korunu. Dohoda obou panovníků byla potvrzena zasnubami Zikmunda Lucemburského s Marií z Anjou, což otevřelo Lucemburkům cestu i na uherský trůn.

Dlouholeté úsilí dvou prvních Lucemburků na českém trůně připojit Slezsko k českému státu bylo završeno až za Václava IV., kterému připadla jako synovi Anny Svidnické roku 1392, po smrti kněžny Anežky, konečně Svidnické a Javorské knížectví do bezprostřední vlády.

ZA HUSITSKÝCH VÁLEK A V DOBĚ POHUSITSKÉ

Slezská knížata využila poměrně rychle možnosti spojit své zájmy s interesy Lucemburků a sehrávala, především díky svému původu, jenž jim zaručoval, vzdor někdy nepřilíš rozsáhlému majetku, postavení na špičce středověké společnosti, význačnou roli v lucemburské politice i na císařském a královském dvoře. Míra jejich autonomie se odvíjela od postavení a rozsahu královské moci. Dá se říci, že vrcholu dosahovaly česko-slezské vztahy v období konsolidované vlády Karla IV., k rozvolnění docházelo za slabé takřka čtyřicetileté vlády Václava IV.

Výbuch husitské revoluce v Čechách v roce **1419** zastihl Slezsko v situaci, která nebyla příliš vzdálená českým poměrům. Nicméně národně český akcent husitství se spolu s protihusitským postojem většiny slezských knížat podílely na vytvoření jednoznačně **nepřátelského postoje většiny Slezska**, zejména pak Vratislavi, vůči husitským Čechům. Slezsko se stalo předním centrem protihusitských aktivit. Ve Vratislavi byla také 17. března 1420 zveřejněna listina papeže Martina V. vyhlašující křížovou výpravu proti českým husitům. Po porážce první křížové výpravy sice protihusitský zápal v zemi patrně

poněkud ochladl, nicméně v roce 1421 došlo k opakovaným vpádům Slezanů do východních Čech.

K dalšímu vyostření situace došlo v roce 1425, po prvních vpádech husitských vojsk na slezské území. Česko-slezské vztahy se nezlepšily ani v letech následujících. V zimě roku 1427 uzavřela slezská knížata spolu s porýnskými kurfiřty dohodu o společných operacích proti husitům. V květnu bylo Slezsko poprvé významněji postiženo, když tažení táborů a sirotků zasáhlo nejprve Horní Lužici a poté byla zničena nemalá část Dolního Slezska, zejména Javorsko.

Porážka křižáků v bitvě u Tachova a vzrůst sebevědomí husitských polních vojsk měly za následek celou sérii tzv. spanilých jízd, jejichž cílem bylo vedle rozšíření husitské ideologie i získání nezbytných prostředků pro další vedení války. Slezsko, které do té doby patřilo k nejvýznamnějším základnám protihusitských aktivit, bylo jedním z prvních cílů.

V roce **1428** vtrhli **husité** z Moravy **do Slezska**. Většina hornoslezských knížat uzavřela s husity dohodu, přímo na jejich stranu se přidal kníže **Boleslav V. Opolský**. O dobytí pevné Vratislavi se husité nepokusili, jejich oddíly vyplenily většinu země a ve Slezsku zůstala řada husitských posádek. Nájezdy pokračovaly takřka každoročně i v následujících letech. Teprve porážka radikálních husitů a polních vojsk v bitvě u Lipan v roce 1434 přiměla husitské posádky Slezsko vyklidit.

Smrt císaře Zikmunda v závěru roku 1437 otevřela cestu k nástupu na trůn jeho zeti Albrechtu Habsburskému. Část šlechty a měst, která necítila k Habsburkovi sympatie, nabídla českou královskou korunu Kazimírovi, mladšímu synovi polského krále Vladislava Jagelů. Polské vojsko na podzim roku 1438 vtrhlo do Horního Slezska, operovalo na Opolsku a k Moravě příslušejícímu Opavsku. Hornoslezská knížata složila Kazimírovi Jagellonskému jakožto "volenému králi českému" lenní hold. Už v listopadu 1438 vtáhl do Slezska Albrecht Habsburský a ve Vratislavi přijal hold tentokrátě všech slezských knížat. Jednání vedená ve Vratislavi za přítomnosti krále Albrechta, německých a slezských knížat a papežských a koncilových legátů vedla k uzavření příměří.

Konflikt se znovu rozhořel po náhlé smrti Albrechta Habsburského v prosinci 1439. Slezská knížata se přidala ke stoupencům Albrechtova syna Ladislava Pohrobka, nicméně Slezsko se stalo předmětem vyjednávání ve sporu o uherskou korunu. Důsledkem byla **drobná válka** trvající po celou dobu vlády Ladislava Pohrobka, která vedla v roce 1453 k **odtržení Osvětimského knížectví** od Slezska.

Překvapivá smrt krále Ladislava Pohrobka v roce 1457 znovu otevřela otázku nástupnictví na českém trůně. Ambice **Jiřího z Poděbrad** byly potvrzeny v březnu 1458 jeho volbou českým králem. Část slezských knížat a zástupců měst se usnesla nepřijmout zatím za krále nikoho. Jejich rozhodnutí nezměnila ani Jiřího korunovace. Vratislavští měšťané uzavřeli dokonce tajný závazek, že Jiřího z Poděbrad nikdy za krále nepřijmou. Jiřímu se podařilo obratnou politikou získat do roku **1460 uznání od většiny slezských knížat, s výjimkou města Vratislav**, která si i přes nátlak papeže vyjednala tříletý odklad složení holdovací přísahy v oprávněné víře, že se této povinnosti nakonec bude moci

vyhnout. K tomu skutečně došlo poté, co papež Pavel II. Jiřího ze své moci v roce 1466 sesadil jako kacíře z trůnu a vyhlásil proti Čechům křížáckou válku.

Větší naděje na úspěch se **protipoděbradské koalici** otevřela teprve poté, co se na její stranu přidal Jiřího bývalý zeť, uherský král **Matyáš Korvín**. V roce 1469 Matyášovo uherské vojsko ovládlo většinu Moravy a vtrhlo do Slezska a Lužice. Část slezských knížat složila Matyášovi hold v biskupské Nise, koncem května, po jeho vstupu do Vratislavi, i vratislavští měšťané.

Jiří z Poděbrad pod vlivem vývoje událostí rezignoval, jistě ne bez lítosti, na myšlenku založit novou a vlastní královskou dynastii. V létě 1469, ve snaze zajistit si spojení Polska, český sněm zvolil Jiřího nástupcem mladého Vladislava Jagellonského. Připravovaná velká výprava proti Matyášovi Korvínovi se v roce 1471 pro úmrtí Jiřího z Poděbrad neuskutečnila.

Zkušeného politika, jakým byl Jiří z Poděbrad, však nyní nahradil mladý, teprve patnáctiletý **Vladislav Jagellonský**. Mohl se sice spoléhat na moc svého otce, polského krále Kazimíra IV., to však nemohlo na panovníka, jakým byl Matyáš, opírající se o silné vojsko, ani zdaleka stačit. Ve Slezsku v té době nastala anarchie, připomínající léta těsně po husitských válkách.

Pokusy o dohodu mezi oběma panovníky byly neúspěšné. Dějištěm bojů se stalo Slezsko. V létě roku **1474** vtrhl do země uherský král **Matyáš Korvín**, v září polský král Kazimír IV. České vojsko s králem Vladislavem II. zaútočilo od jihu. Válka se omezila na plenění, přidal se i mor. V prosinci byla uzavřena dohoda o příměří, následně byla zahájena i mírová jednání. Jejich výsledkem byla nakonec **olomoucká ujednání z roku 1478**, dle nichž si Vladislav Jagellonský měl podržet Čechy, Matyáš Korvín zase Moravu, Lužice a Slezsko. **Oba** panovníci pak měli užívat **titulu českého krále**.

Matyáš Korvín zavedl ve Slezsku v rámci možností pevnou královskou vládu. Už v roce 1474 se ve Vratislavi sešel poprvé **celoslezský sněm**, kterému předsedal zemský hejtman. Posílena byl rovněž role **vrchního hejtmána**, zástupce panovníka pro celé území Slezska. Ani králi Matyášovi se ovšem nepodařilo zcela zamezit vnitřním konfliktům mezi slezskými knížaty, využíval jich však pro upevnění vlastních mocenských pozic. Jeho politika vedla ke správnému sjednocování země, především se ale zaměřoval na vytvoření mocenské základny pro svého nemanželského syna Jana. Takřka nepřetržitě útoky na državy slezských knížat zastavila až Matyášova smrt v roce 1490.

Po Matyášově smrti byl uherským králem zvolen Vladislav Jagellonský a země České koruny byly opět soustředěny v rukou jednoho panovníka, který už vládl v Čechách. Vladislav Jagellonský byl takřka pravým opakem svého předchůdce Matyáše Korvína. Silný, až násilnický způsob vlády, směřující nepokrytě a bezohledně k prosazení panovníkových zájmů, byl nahrazen stavovskou monarchií v čele se slabým králem bez výraznější vlastní koncepce řízení státních záležitostí. Jan Korvín se za statky v Uhrách vzdal slezských knížectví.

Posílení moci a vlivu slezských stavů našlo svůj odraz v **privilegiu**, které stavové získali od Vladislava Jagellonského již v roce **1498**. Podle něj mohl být zemským hejtmanem ve Slezsku jmenován pouze některý ze slezských knížat, panovník nesměl povolávat Slezany k vojenské službě mimo Slezsko (pouze najímat za žold), berně a cla směl povolovat pouze sněm. Vedle slezských stavů však nezaháleli při prosazování svých zájmů ve Slezsku ani stavové čeští. V tzv. „kolovratské smlouvě“ z roku 1504 si zajistili, že vratislavským biskupem neměl být volen nikdo, kdo nebyl narozen v zemích České koruny a benefícia a manství ve Slezsku měla být udělována jen domácím nebo těm, kteří pocházeli z korunních zemí.

Za **vlády Jagellonců** se Slezsko stalo objektem jejich **rodové mocenské politiky**, a to zejména ve vztahu k sousednímu Polsku. Král Vladislav nehájil územní integritu Slezska ani v případě, kdy ji v roce 1494 bezprostředně porušil Jan Zátorský **prodejem** dalšího ze slezských území, **Zátorského knížectví**, Polsku.

Vladislavova netečnost byla patrně i jednou z příčin, pro kterou si čeští stavové vyžádali od panovníka v roce **1510** vydání **majestátu** zaručujícího, že žádné z knížectví ve vlastnictví krále Vladislava nebude odtrženo od České koruny a že vrchním slezským hejtmanem a hejtmany ve Svidnickém, Javorském, Hlohovském a Opavském knížectví mají být pouze Čechové.

Na konci druhého desetiletí 16. století bylo Slezsko, stejně jako většina německých zemí, zasaženo vlnou **luterské reformace**. Lutherova kázání byla ve Vratislavi vydána tiskem již v roce 1518 a během dvou dalších let se v západním Slezsku objevili první luterští kazatelé. Masově zasáhla vlna protestantismu Slezsko na počátku 20. let 16. století. V některých oblastech, zejména v Hohenzollerny ovládaném Krnovsku, byli obyvatelé nuceni k přechodu k protestantismu dokonce hrozbou vyhnání ze země.

Až překvapivě rychlému postupu reformace zejména v Dolním Slezsku napomohly, vedle vlažného odporu vratislavského biskupa, sympatie slezských knížat, kteří využili situace a zmocnili se církevního majetku.

Nástup reformace ve Slezsku otevřel sice doširoka cestu ke spolupráci mezi českými, moravskými a slezskými nekatolickými stavy a pozastavil proces odcizování Slezska a korunních zemí. Protestantská víra ale současně radikálně přiblížila nekatolickou část Slezska k pocitu sounáležitosti s německým prostředím v říši. Důsledky těchto rozporuplných společenských pohybů se však měly projevit teprve v následujících obdobích.

DOBA PŘEDBĚLOHORSKÁ

Bitva u Moháče, ve které v roce 1526 zahynul mladý český a uherský král Ludvík Jagellonský, otevřela novou etapu zápasu o moc ve střední Evropě. Volba **Ferdinanda I. Habsburského** českým králem byla provedena bez účasti stavů ostatních zemí. **Slezští stavové** se sice neodvážili Ferdinandovu volbu odmítnout, aby však zdůraznili své právo

podílet se na tak klíčovém rozhodnutí, jako je volba panovníka, rozhodli se na sněmu v Hlubčicích uznat dědické nároky Ferdinandovy manželky Anny Jagellonské na český trůn a **prohlásili ze své svobodné vůle Ferdinanda I. Habsburského a Annu Jagellonskou za své panovníky.**

Brzy po volbě Ferdinanda I. se objevilo bezprostřední nebezpečí tureckého vpádu. Pro případ nutnosti obrany před Turky bylo Slezsko rozděleno do čtyř krajů a slezské vojsko se mělo zúčastnit i obrany sousední Moravy. Zápas o uherskou korunu, v jehož důsledku proniklo turecké vojsko v roce 1529 až k Vídni, se sice Ferdinandovi I. podařilo vyhrát, **turecké nebezpečí** ale bylo nutno mít na zřeteli i nadále. Výrazem toho bylo na počátku 40. let 16. století, poté co se Turci zmocnili většiny Uher, i opevnění jablunkovského průsmyku, nejkratší spojnice vedoucí z Uher přímo do Slezska.

Vedle vnějších vlivů ohrožovaly panství Habsburků dědické smlouvy mezi slezskými knížaty a expandujícími braniborskými Hohenzollerny. Habsburkové sice dle lenního práva smlouvy neuznali, ale finanční tíseň jim znemožnila vzestupu hohenzollernské držby ve Slezsku zcela zabránit. Šlo zejména o rozsáhlé Opolsko-Ratibořsko, v němž krátce po sobě zemřeli poslední potomci domácích knížecích rodů, roku 1521 Přemyslovec Valentin Hrbatý Ratibořský a roku 1532 Jan II. Dobrý Opolský. Císař Ferdinand I. povolil Hohenzollernům držet obě knížectví pouze jako zástavu a posléze je směnil za uvolněné Zaháňské knížectví.

Habsburkové využívali Opolsko i nadále k podpoře svých mocenských zahraničně politických aktivit. V roce 1549 je např. obdrželi Isabela Zápolská a její syn Jan Zikmund za zřeknutí se nároků na uherskou korunu, v roce 1597 Zikmund Báthory výměnou za Sedmihradsko apod.

Vítězství ve šmalkaldské válce vedené v letech 1546-1547, kdy slezští protestanti sympatizovali s protivníky Habsburků, využil Ferdinand I. k prosazení centralizačních tendencí, které postihly zvláště královská města. Prostřednictvím apelačního (odvolacího) soudu v Praze, který byl odvolací instancí od rozhodnutí městských soudů a soudů v knížectvích držených bezprostředně králem, byl posílen panovníkův vliv na soudní záležitosti. Zřízení **slezské královské komory** v roce 1557 bylo výrazem pojmání správy Slezska jako samostatné finanční jednotky.

Druhá polovina 16. století proběhla ve Slezsku především ve znamení rostoucího **náboženského napětí**. Zásada „čí země, toho víra“ prosazená augšpurským mírem z roku 1555 představovala **nebezpečí jak pro protestanty** v knížectvích ovládaných Habsburky, **tak i pro katolíky** v državách protestantských slezských knížat.

Katolická církev neměla na sklonku 16. století ve Slezsku, s výjimkou vratislavských biskupů, významnější postavení. Podle výsledků biskupské vizitace zbylo ve vratislavské diecézi v roce 1585 z původních 1200 farností katolíkům pouhých 160. Na své straně měla ovšem sympatie a plnou podporu vládnoucí dynastie. Nezanedbatelnou roli v zápase mezi oběma vyznáními sehrál na katolické straně zejména jezuitský řád uvedený do Vratislavi v roce 1581.

Ku prospěchu nekatolickým stavům byly naopak spory uvnitř habsburského rodu vedené mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem. Slezští protestanti si nejprve vynutili na slabém a unaveném císaři příslib, že **vrchním hejtmánem** bude vždy pouze někdo z **knížat** pocházejících rodem ze Slezska. Protestantská slezská knížata, která jen těžce strpěla, že ve funkci vrchního slezského hejtmana byl již od dob Ferdinanda I. tradičně v takřka zcela protestantské zemi vysoký katolický hodnostář, využila obtížné situace Rudolfa II. a přiměla císaře, aby uznal, že jmenování vratislavských biskupů vrchními zemskými hejtmany ve Slezsku, pokud tito nejsou slezského původu, odporuje starým zemským právním.

Svoboda vyznání a slib, aby napříště již nebyl vratislavský biskup jmenován vrchním slezským hejtmánem, byly i hlavními body soupisu stížností vypracovaného slezskými protestantskými stavy ve Vratislavi v roce 1608. Rudolf II. odpověděl stavům vyhýbavě, ale požadavky v záležitosti jmenování vrchního zemského hejtmana odmítl. Na jaře 1609 se proto sešli zástupci stavů znovu a schválili zadržení berně do doby, dokud panovník jejich požadavky nesplní. Úspěch přinesla teprve rozhodná podpora jejich požadavků ze strany české stavovské obce. Čtyři dny po vydání Rudolfova majestátu pro Čechy (9. července 1609) byla uzavřena mezi českými a slezskými protestantskými stavy obranná dohoda o vzájemné ozbrojené pomoci v případě ohrožení náboženské svobody. Příslušníci českých stavů současně Slezanům přislíbili, že nerozpustí své ozbrojené jednotky do doby, než císař na jejich požadavky nepřistoupí, čímž přinutili Rudolfa II. ke kapitulaci.

Dne 20. srpna **1609** byl vydán **Rudolfův majestát pro Slezsko**. Povoloval ve Slezsku luterské vyznání augšpurské konfese a zrovnoprávňoval je plně s katolictvím. Zároveň s majestátem si slezské stavy vynutily slib, že volba vrchního slezského zemského hejtmana má být omezena pouze na světská knížata. Majestát, zaručující protestantům rozsáhlá náboženská práva, byl nucen po převzetí vlády ve Slezsku potvrdit i Rudolfův nástupce Matyáš.

Na počátku 17. století se tak vytvořila situace, opravňující příslušníky nekatolických stavů zdánlivě k vysoké míře sebevědomí. Jejich neschopnost odhadnout budoucí vývoj se ale projevila již v roce 1617, kdy český sněm, přes snahy vůdců stavovské opozice, přijal za budoucího českého krále po bezdětném Matyáši jeho bratrance, nekompromisního katolíka a zastávce pevné královské moci, Ferdinanda Štýrského, který byl poté přijat za krále i ve vedlejších zemích Koruny české a v Uhrách.

STAVOVSKÉ POVSTÁNÍ A TŘICETILETÁ VÁLKA

Dlouholeté napjaté vztahy mezi katolíky a protestanty vyvrcholily 23. května 1618 v pražské defenestraci a českém protihabsburském povstání. **Slezsko** se v duchu obranného spolku z roku 1609 v červenci **k povstání připojilo** a slezští stavové zverbovali šesti tisícovou armádu v čele s knížetem Janem Jiřím Krnovským. Její část byla umístěna na

polských hranicích, část na hranicích Kladska. Na podzim vytáhl Jan Jiří s vojskem do Čech, kde spojil svých 3.600 mužů se stavovskou armádou vedenou Jindřichem Thurnem.

Z pohledu stavů zdánlivě příznivý vývoj situace se začal poznenáhlu obracet v jejich neprospěch v roce 1619, kdy krále Matyáše nahradil na českém trůně rozhodný katolík **Ferdinand II. Štýrský**. Ferdinand II. požádal slezské stavy o složení holdu, ty jej však podmínily dohodou o církevních poměrech a potvrdily svou sounáležitost se stavy českými. Generální sněm zemí Koruny české za účasti slezských zástupců rozhodl na konci července 1619 o změně českého státu v konfederaci v čele s volitelným panovníkem s výrazně omezenou mocí. V srpnu téhož roku sněm odmítl práva Ferdinanda II. na českou královskou korunu a zvolil českým králem Fridricha Falckého. **Ve Slezsku se ujala moci stavovská zemská vláda**. Sjednocení protihabsburských sil v monarchii završilo v březnu 1620 uzavření stavovské konfederace českých a rakouských zemí i nekatolických Uher.

Vztahy uvnitř protihabsburské koalice nebyly ovšem jednoduché. Skutečnost, že kalvín Fridrich Falcký rozšířil náboženský majestát i na stoupence kalvínského vyznání, vzbudila v převážně luteránském Slezsku nemalý odpor.

Události nabyly rychlý spád. V Polsku nabízel vratislavský biskup Karel Habsburský za pomoc proti stavovskému povstání polskému králi mj. i dočasné obsazení části Slezska. Za soukromou podporu polského krále v boji proti vzbouřeným stavům byl čtyřletý syn Zikmunda III. Vasy jmenován koadjutorem (nástupcem) vratislavského biskupa. Sedmihradský kníže Bethlén, kterého vpád polských kozáků do Sedmihradska přiměl upustit od obléhání Vídně, uzavřel v lednu 1620 s Ferdinandem II. příměří a obdržel od něj mj. Opolsko-Ratibořské knížectví. Polští kozáci v císařském žoldu mezitím vtrhli ze severu do Horního Slezska a přes ně na Moravu. Z účasti na přípravách tohoto útoku byl obviněn rodák ze Skočova na Těšínsku, katolický kněz Jan Sarkander, umučený později při výsleších v Olomouci a následně, ve 20. století, jako mučedník kanonizovaný.

Rozhodující zvrát v povstání přinesla porážka stavovského vojska v bitvě na Bílé hoře. Fridrich Falcký ihned po bitvě uprchl do Vratislavi. Přestože mu slezské stavy schválily značnou sumu na další vedení války, král je zmocnil k jednání s Ferdinandem II. a Slezsko koncem prosince 1620 definitivně opustil.

Jednání, zprostředkované Ferdinandovým luteránským spojencem, saským kurfiřtem Janem Jiřím I., bylo uzavřeno tak zvaným **drážďanským akordem**. Po záruce saského kurfiřta, že budou **zachovány stavovské a náboženské svobody**, se Slezsko vzdalo. Slezské stavy se zřekly kontaktů se vzbouřenci a souhlasily se zaplacením kontribuce ve výši 300 tisíc guldenů. Ferdinand II. vyhlásil amnestii a potvrdil i Rudolfův majestát z roku 1609. Saský kurfiřt obdržel za své služby od císaře Lužici a od slezských stavů, jakožto obránce luterské víry, finanční odměnu.

V boji s Habsburky pokračoval pouze krnovský kníže Jan Jiří, který dosud stál v čele stavovského vojska. V únoru 1621 vytáhl se svou armádou z Horní Lužice, zpustošil Niské knížectví náležející vratislavskému biskupovi a soustředil své hlavní síly v Kladsku. V létě se dostal až na Opavsko. Poté, co jeho hlavní spojenc, sedmihradský kníže Bethlén,

uzavřel v roce 1622 novou dohodu s Ferdinandem II., musel se však Jan Jiří Krnovský dalšího odporu vzdát, vojsko rozpustit a odejít do emigrace, kde po dvou letech zemřel.

Jedním z důsledků rychlého vývoje událostí byly **změny v držbě slezských knížectví**. **Opolsko-Ratibořské knížectví** obdržel v důsledku mikulovského míru z roku 1622 Gabriel Bethlén, ale jeho vláda tam trvala pouze několik měsíců. Knižectví posléze přešlo zpět do habsburských rukou. **Krnovské knížectví**, zabavené Janu Jiřímu, obdržel kníže Karel z Lichtenštejna, který již od roku 1614 držel i **Opavské knížectví**. Obě země, kolísající dlouhodobě mezi moravským a slezským vlivem, byly definitivně integrovány do Slezska. Pod panství Lichtenštejnů se po smrti posledního těšínského knížete roku 1625 dostalo alespoň formálně na krátkou dobu i Těšínské knížectví, a to prostřednictvím Gundakara z Lichtenštejna, manžela kněžny Alžběty Lukrécie. Konečně v roce 1627 se jedním ze slezských knížat stal i vojevůdce Albrecht z Valdštejna, který získal od císaře náhradou za dlužný žold **Zaháňské knížectví**.

Válečné události významně zasáhly slezské území v letech **1626-1627**, za tak zvané **dánské války**. Do země vtrhla vojska protihabsburské koalice vedená dánským vojevůdcem Mansfeldem. Slabé císařské síly se sice pokoušely bránit přechod přes Odru u Hlohova, Mansfeld je však obešel, prošel Slezskem od severozápadu k jihovýchodu, kde obsadil jablunkovský průsmyk, aby zajistil spojení s Bethlénem, který chtěl v součinnosti s Turky a Dány překvapivě ohrozit Vídeň.

Za protestantskými armádami pomalu postupovalo Slezskem císařské vojsko vedené Valdštejnem. Bethlén uzavřel na konci prosince 1626 v Bratislavě s Habsburky opět příměří. **Protestantské vojsko**, opuštěné svými vůdci a zcela zdemoralizované, **vyplenilo při návratu řadu hornoslezských měst**, než byly v létě 1627 jeho zbytky Valdštejnem vypuzeny.

Porážka „mansfeldských“, kteří byli ve většině Slezska podporováni místními protestanty, umožnila Ferdinandovi II. realizovat rozsáhlé **konfiskace** a rekatolizační aktivity, jichž zůstaly ušetřeny pouze državy protestantských knížat a město Vratislav, které odmítalo v rámci vyhlášené neutrality vpustit jak císařská, tak protestantská vojska do svých hradeb.

Následovala opatření směřující k posílení panovnickovy moci. Nejvýznamnější byl vznik **vrchního úřadu**, nejvyššího orgánu státní správy sídlícího ve Vratislavi, ustaveného roku **1629**. Výrazně vzrostlo postavení a vliv vrchního zemského hejtmána jmenovaného císařem, který získal na celoslezském sněmu samostatný hlas na úrovni stavovské kurie. Stav naopak ztratily zákonodárnou iniciativu.

Znovu bylo **válečnými operacemi** slezské území zasaženo již v roce **1632**. Do země vtrhla nejprve braniborská vojska a po jejich vytlačení vojska saská a švédská. Teprve po bitvě u Lützen, ve které padl švédský král Gustav Adolf, začal Albrecht z Valdštejna postupně dobývat Slezsko zpět a koncem roku ovládl již takřka celé slezské území.

Valdštejnovo zavraždění v Chebu v roce 1634 opět oživilo protihabsburskou koalici. Boje trvaly až do konce května 1635, kdy kurfiřt Jan Jiří Saský přešel za zisk obojí Lužice na stranu císaře. Uzavřen byl **pražský mír**, zaručující Slezsku uchování privilegií stanovených podle drážďanského akordu z roku 1620, tentokrát již jen městu Vratislavi a Lehnickému, Břežskému a Olešnickému knížectví. Všechna teritoria náležející bezprostředně Habsburkům měla být rekatolizována a nekatolíci měli do tří let zemi opustit.

Nejkrutěji bylo Slezsko zasaženo válečnými událostmi v závěrečných obdobích třicetileté války, v době tak zvané **švédské války**. Vojenské operace v zemi začaly již v roce **1639** vpádem Švédů, v letech 1640-1641 se císařským vojskům podařilo většinu švédských posádek vypudit, ale opětovný švédský vpád v roce 1642 situaci zvrátil a Švédům se podařilo znovu opevnit v několika slezských městech. V zemi i v dalších letech manévrovala císařská i švédská vojska, která se vyhýbala rozhodujícímu střetnutí. Výsledkem bylo obrovské **zpuštění země**. Ušetřeno válečných událostí zůstalo tentokrát pouze Opolsko-Ratibořské knížectví, které Ferdinand III. mezitím na padesát let zastavil polskému králi Vladislavovi IV., a město Vratislav, jemuž se podařilo díky nedobytnému opevnění a značné vlastní vojenské posádce nevpustit vojska žádné ze soupeřících stran do města.

Konec válečných útrap přinesl **vestfálský mír uzavřený** v roce **1648**. Uzákonil rovněž **nové poměry ve Slezsku**: město Vratislav a knížata lehnická, břežská, volovská a olešnická si uchovala svobodu vyznání, ostatním protestantským obyvatelům Slezska pak bylo zaručeno, že mohou setrvat při své víře a nebudou se muset vystěhovat ze země. Protestantům bylo povoleno postavit vlastním nákladem tři kostely (ve Svídnici, Javoru a Hlohově) z netrvalého materiálu (dřeva, nepálené hlíny) a bez věží. Označovány byly jako „mírové kostely“.

Slezsko ztratilo v důsledku třicetileté války 25-30 % obyvatel, takřka zcela zničeno bylo více než 30 měst, na 1000 vsí a více než 100 panských sídel.

Hrůzy třicetileté války zapříčinily vedle pocitů beznaděje i víru v nejrůznější nadpřirozené praktiky, které vedly ve 2. polovině 17. století k vlně čarodějnických procesů, jimiž bylo zasaženo jak katolické, tak i protestantské prostředí. Vyšetřování, při němž hlavním důkazním prostředkem bylo mučení, vedlo snadno k „odhalování“ množství osob zabývajících se údajně černou magií a žijících ve spolku s ďáblem. Postiženy byly zejména ženy. Z českých zemí bylo nejvíce zasaženo čarodějnickými procesy okolí biskupské Nisy, kde bylo upáleno na 200 osob.

SLEZSKO V DOBĚ ABSOLUTISMU

Poválečná rekonstrukce Slezska probíhala ve znamení významného **posilování absolutní panovnické moci**. Přispělo k tomu nejen již zmíněné budování ústředních slezských orgánů (vrchní úřad, slezská komora), ale také **vymírání knížecích rodů**,

převážně protestantských, anebo protestantství nakloněných. V roce 1647 zemřel Karel Fridrich Minsterbersko-Olešnický, poslední potomek krále Jiřího z Poděbrad, a rodová země přešla sňatkem s jeho dcerou do rukou říšských knížat z rodu Württemberků. Poslední těšínská Piastovna Alžběta Lukrécie, která sice byla formálně jen spoluvládkyní manžela Gundakara z Lichtenštejna, fakticky ale vládla samostatně, zemřela roku 1653. Poslední příslušník piastovského rodu, mladičkový Jiří Vilém Lehnicko-Břežsko-Volovský, pak zemřel zcela nečekaně roku 1675. Těšínské knížectví, stejně jako tři bohatá dolnoslezská území, si poté podrželi v bezprostřední správě Habsburkové. Zaháňské knížectví koupil už roku 1646 katolík Václav z Lobkovic, syn předního českého šlechtice a stoupence císařské strany Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny, rozené z Pernštejna.

Většina slezských knížectví se tak ocitla v držení habsburského panovníka anebo jemu nakloněných osob. Podobně tomu bylo i v případě Opolsko-Ratibořského knížectví, které bylo už od roku 1645 zastaveno polskému králi Vladislavu IV., který si v době tak zvané „potopy“, švédské okupace Polska, vybudoval spolu s manželkou Marií Louisou Gonzaga de Nevers královský dvůr v Horním Hlohově na Opolsku. V roce 1666 se císař Leopold I. rozhodl zástavu převzít zpět a obě knížectví si ponechal v bezprostřední správě.

Absolutizaci moci provázela ve Slezsku v poválečném období **rozsáhlá rekatolizace**. Týkala se bezprostředních knížectví v přímé vládě panovníka, probíhala tedy po roce 1653 i na Těšínsku a po roce 1675 na Lehnicku, Břežsku a Volovsku. Jejím hlavním projevem byla tak zvaná „redukce kostelů“, v jejímž rámci byly nekatolíkům odebírány původně katolické, v praxi ovšem veškeré kostely. Protestantům tak bylo odňato více než 700 kostelů. Významný podíl na protireformaci ve Slezsku měli **jezuité**. Obraceli svou pozornost hlavně na příslušníky vyšších společenských vrstev, které získávali především budováním vysoce kvalitního školství. Tento proces završilo založení **vratislavské univerzity** Leopoldem I. v roce 1702. K ostatnímu obyvatelstvu se obraceli hlavně prostřednictvím kazatelské činnosti, oslovovali je ale rovněž nákladně organizovanými církevními slavnostmi spojenými s okázalou nádherou církevních obřadů.

V takřka stoletém období od skončení třicetileté války zůstalo Slezsko **ušetřeno vpádů nepřátelských vojsk**, do jeho osudů se však zásadním způsobem promítaly konflikty v jeho severním sousedství. Po spojení Saska a Polska v personální unii v čele s Augustem II. Saským v roce 1697 se jedním z hlavních cílů saské politiky stal získání Slezska či alespoň jeho části jako teritoriálního propojení Saska a Polska, což stavělo Sasko trvale do řad protivníků habsburské monarchie. **Švédsko-saský konflikt** Augusta II. Saského a švédského krále Karla XII. postavil **Slezsko do role průchozího území** pro švédská i saská vojska, neboť císař Josef I., sám zaneprázdňený konfliktem s Francií a povstáním Rákoczyho v Uhrách, zachovával v konfliktu neutralitu a průchodům vojsk obou stran nebránil.

Pobytu švédského krále Karla XII. na slezském území využili zástupci protestantského obyvatelstva, kteří se na něj obrátili jako na garanta vestfálského míru se

stížnostmi na protireformační habsburskou politiku. Josef I. neměl zájem zaplést se do konfliktu se Švédskem a proto uzavřel s Karlem XII. v roce 1707 **altranštdtskou smlouvu**. Toto ujednání, nazývané podle místa setkání obou stran, zaručilo protestantům v knížectvích jmenovaných v podmínkách vestfálského míru poněkud vyšší míru náboženské svobody a navrácení 129 kostelů. V bezprostředních knížectvích pak bylo povoleno zřízení šesti nových svatostánků, a to v Kožichově, Zaháni, Milíči, Těšíně, Hiršberku a Landshutu. Označovány jsou jako „milostivé kostely“, na připomínku vstřícného postoje císaře.

Slezsko náleželo od středověku **k ekonomicky silně rozvinutým oblastem** českých zemí. Poměrně záhy, již ve druhé polovině 17. století zde začaly vznikat protoprůmyslové podniky textilního zaměření, pokračovala těžba drahých kovů i nerostů (například černého uhlí na slezské straně krkonošského podhůří), velmi silné pozice v mezinárodním obchodu zaujímalí vratislavští měšťané.

To mělo ale i své stinné stránky. Hospodářské důsledky dlouhotrvajících válek nejprve s Turky a poté i válek o tzv. španělské dědictví vedly Josefa I. a jeho nástupce Karla VI. ke snahám o zvýšení výtěžku z daní pro rychle rostoucí potřeby armády. Podstatnou měrou přispívali právě poplatníci ze Slezska. Snaha o zvýšení státních příjmů na jejich úkor vedla k přípravě rozsáhlé daňové reformy, opírající se o stanovení optimálního výnosu z nemovitostí i vybraných podnikatelských aktivit. Sestaven byl za tímto účelem v letech 1723-1739 tak zvaný karolinský katastr. Paradoxem zůstalo, že impozantní práce na karolinském katastru dokázal plně využít pro zvýšení výnosů ze Slezska teprve pruský král Fridrich II.

VE JHU VÁLEK A PAPERSCÍCH OSVÍCENSTVÍ

Smrt císaře Karla VI. a nástup Marie Terezie na český trůn přinesly **vlnu válek o rakouské dědictví**, navzdory tomu, že byly její nároky jištěny pragmatickou sankcí z roku 1713. O Slezsko se zajímal zejména August III. Saský s cílem dosáhnout spojení saského a polského území. Nejnebezpečnějším nepřítelem byl pruský král Fridrich II., který zprvu nabídl za postoupení části Slezska Marii Terezii pomoc. Ještě v průběhu jednání v prosinci **1740 zahájila pruská vojska obsazování** jen slabě hájené země a s výjimkou některých pevností se Prusům do jara 1741 podařilo obsadit **většinu Slezska**. Císařská armáda byla zahnána v dubnu **1741 porážkou u Molvic** do defenzívy a Fridrichu II. se podařilo v srpnu téhož roku úskokem obsadit Vratislav. **První slezská válka** byla v plném proudu.

Sasko, přechodně získané pro postup proti Prusku příslibem odstoupení pruhu slezského území, se přidalo na protihabsburskou stranu. V září 1741 uzavřel August III. dohodu s Bavorskem o rozdělení českých zemí. Bavorsku měly připadnout Čechy, Sasko se hodlalo zmocnit Moravy a Slezska. Pod vlivem nebezpečí ze strany sasko-bavorské

koalice podporované Francií uzavřela Marie Terezie s pruským králem Fridrichem II. tajnou dohodu, dle které se zavázala postoupit mu za slib neutrality Dolní Slezsko.

Fridrich II. nato přijal ve Vratislavi hold slezských stavů a intenzivně pokračoval v již dříve zahájených reformách s cílem ovládnout správu země a dosáhnout co nejvyšších daňových výnosů. Slezský sněm byl zbaven pravomoci schvalování berně. S využitím karolinského katastru byla provedena daňová reforma, ve městech byla fakticky likvidována městská samospráva. V roce 1742 byla správa země podřízena ministrovi pro Slezsko. Slezská knížectví ztratila svou politickosprávní roli.

Již v listopadu 1741 porušil Fridrich II. výše uvedenou dohodu z Klein Schnellendorfu, připojil se k protihabsburské koalici a obnovil válečné akce. **K rozhodující bitvě** došlo v květnu 1742 u východočeských **Chotusic**. Porážka císařských vedla v červnu 1742 k podepsání **předběžné mírové smlouvy ve Vratislavi** a následně, 28. července téhož roku, k její **ratifikaci v Berlíně**.

V rámci habsburských zemí zůstalo pouze Těšínské knížectví a jižní části území knížectví Opavského, Krnovského a Niského. Pro jejich správu byl v roce 1743 ustaven **Královský úřad v Opavě** jakožto vrcholný politický a správní orgán pro habsburskou část Slezska. Nižší stupeň správy představovali zemští starší ustavení pro jednotlivá knížectví v Opavě, Těšíně a ve Vidnavě.

Na základě iniciativy císaře Karla VII., za slib připojení zbytku Slezska, severních Čech a Moravy, zahájil Fridrich II. v srpnu 1744 **druhou slezskou válku** vpádem do Čech a dobytím Prahy. Přes některé zdařilé akce císařských vojsk se Marii Terezií ani ve spojení se Sasy, jimž byl opětně přislíben pruh slezského území, nepodařilo dosáhnout výraznějších a hlavně trvalejších dobrých výsledků. Porážka císařských v bitvě u Hohenfriedbergu v létě 1745 a následně úspěšné pruské ofenzivní akce v oblasti Horního Slezska měly za následek na konci roku 1745 uzavření **drážďanského míru** potvrzujícího rozdělení Slezska v roce 1742.

Rozdělení Slezska mělo **závažné hospodářské důsledky** jak pro Habsburky, tak pro Fridricha II. Obě části země trpěly přerušením tradičních obchodních kontaktů a následnou obchodní a celní válkou.

V habsburské monarchii došlo k urychlenému zavádění **reforem**, a to jak v obecně **hospodářské oblasti**, tak zejména ve vztahu k poddaným. Roli hospodářsky nejrozvinutějšího území monarchie převzaly po Slezsku Čechy, jejichž ekonomický rozvoj se značně zrychlil. **Poddanské reformy** vedly k podstatnému ulehčení postavení venkovského obyvatelstva, které bylo v zemích Koruny české mnohem obtížnější než například v zemích rakouských.

Příjmy pruského státu se zvýšily více než o třetinu. Na pruskou část Slezska měla pozitivní vliv racionální opatření ve správní a hospodářské oblasti, která pomohla překonat ztrátu tradičních odbytišť, a spolu s novou orientací na dopravně dobře dostupné Prusko vedla po překonání negativních důsledků dlouholetých válek k hospodářskému rozvoji země.

Poslední šanci získat zpět ztracené Slezsko představovala pro Marii Terezii **sedmiletá válka**. Prusko, které se napadením Saska ocitlo v roli agresora, se dostalo do defenzívy. Vytvořila se široká protipruská koalice a císařským se podařilo v roce 1757 obsadit dokonce samotnou Vratislav. Fridrichovi II. se ale vítězstvím v bitvě u Lysé podařilo postup císařských zastavit. Dobyl zpět Vratislav a zaútočil na Moravu. Prusko se postupně dostalo až na pokraj katastrofy, zachránilo je vystoupení Ruska z protipruské koalice. Koncem roku 1762 zahájily válkou vyčerpané země mírová jednání, která vedla v následujícím roce **1763** k uzavření **hubertsburského míru**, jehož podmínky potvrdily v podstatě opět stávající stav.

Nic nezměnila ani **válka o bavorské dědictví**, zvaná také **bramborová**. Prusové v roce 1778 obsadili příhraniční území, zvláště pak oblasti Kladska a Opavska. **Těšínský mír** uzavřený v roce **1779** přinesl Habsburkům pouze malou část bavorského území, tzv. Innskou čtvrť.

Vývoj obou částí Slezska pokračoval v poslední čtvrtině 18. století ve znamení reform. V habsburské části byl v roce **1771** vydán **robotní patent**. V listopadu **1781** bylo **zrušeno nevolnictví**. Projevem rezignace na snahy o zpětné získání Slezska byla **správní reforma**: české části Slezska byly císařským dekretem v březnu 1783 spojeny v jeden správní celek s Moravou. V čele země bylo Moravskoslezské gubernium se sídlem v Brně. Území bylo rozděleno do dvou krajů, opavského a těšínského.

V **Pruském Slezsku** se rozvíjely zejména státní monopoly, jejichž zavádění vyvolalo vedle nespokojenosti obyvatel i masový růst pašeráctví. Královskému regálu podléhaly takřka veškeré nerostné suroviny. Jejich těžbu bylo možno realizovat pouze na základě koncese vydané Vyšším horním úřadem ve Vratislavi. V roce 1790 došlo k liberalizaci podmínek života židovského obyvatelstva. Charakteristická byla pokračující násilná germanizace země. Zásadním způsobem byla reorganizována správa pruské části Slezska, podřízená jednoznačně centrální moci: zrušena byla knížectví a nově byly ustaveny dva departamenty se sídlem ve Vratislavi a Opolí. Berní reforma, navazující na rakouské šetření karolinského katastru, velmi tvrdě dopadla v podstatě na všechny vrstvy obyvatel.

VLIV NAPOLEONSKÝCH VÁLEK NA SLEZSKO

Výbuch francouzské revoluce v roce 1789 smířil dočasně i dosavadní úhlavní nepřátele, habsburskou monarchii a Prusko. Války s revoluční Francií a následné napoleonské války se Slezska po dlouhou dobu nedotkly. Zprávy o událostech ve Francii se však setkávaly se značnou pozorností poddaných. Zejména v textilních oblastech pruského Slezska zaznamenaly královské úřady vzrůst tzv. „francouzské propagandy“. Jedním z důsledků bylo v roce **1793** mohutné **povstání slezských tkalců**.

V **bezprostředním ohrožení** vojenských operací se ale **Slezsko, zejména jeho pruská část**, ocitly počátkem 19. století. Obnovení bojů s Francií v roce 1805 přivedlo

Napoleonovy armády do centra Evropy. Porážky koaličních armád u Ulmu a u Slavkova na Moravě vyřadily z koalice Habsburky. Poražená ruská vojska opustila zemi, aby přezimovala v Lehnici a v okolí a poté se vrátila zpět do Ruska. **Císařský dvůr** se uchýlil do Těšína, sídelního města knížete Sasko-Těšínského, manžela nedávno zemřelé Marie Kristýny Habsbursko-Lotrinské. Setrval zde až do uzavření bratislavského míru v prosinci 1805. V červenci **1806**, po vyhlášení tzv. Rýnského spolku sdružujícího pod Napoleonovým vlivem 16 států jižního a západního Německa, skončila existence středověké Římské říše národa německého. Ve střední Evropě ji nahradil nový stát, **Rakouské císařství**.

Lépe nedopadlo ani Prusko, které vstoupilo do války proti Napoleonovi v roce 1806. Na počátku listopadu 1806 vtáhla **francouzská armáda** pod velením Napoleonova bratra Jeronýma **do Slezska**, kde se jí po relativně krátkém odporu vzdala na počátku prosince důležitá pevnost Hlohov, a o měsíc později dokonce **kapitulovala Vratislav**. Jeroným Bonaparte dal poté příkaz zbořit městská opevnění. Do léta **1807** byla **dobyta většina slezských pevností** a opevnění části z nich bylo rovněž zlikvidováno. Válečné tažení ve Slezsku ukončilo v červenci 1807 uzavření **tylžského míru** mezi Francií, Ruskem a Pruskem. Předmětem jednání byl i pro odpor Ruska nerealizovaný Napoleonův návrh na vytvoření nového státu složeného z Varšavského knížectví, Saska a Slezska v čele s Jeronýmem Bonapartem.

Pruské Slezsko se navzdory válečným událostem v závěru 18. století postupně stávalo **významnou průmyslovou základnou** pruského státu. Ve výstavbě slezského průmyslu se uplatnila řada technických novinek přinesených zejména z Anglie. Technický pokrok se projevil jak v již tradiční oblasti **textilní výroby** (např. v roce 1793 vznikla ve Vratislavi první slezská mechanická přádelna), tak zejména v oblasti **hornictví, hutnictví** a posléze rovněž **cukrovarnictví**. Vstup průmyslové revoluce do Slezska ohlásilo využití **prvního parního stroje** na evropském kontinentě **mimo Anglii** ve státním dole na olovenou rudu poblíž **Tarnovic** v roce **1788** a zavedení **výroby železa v koksově vysoké peci** v roce **1796** v královských železárnách v **Hlivicích**. Převratnou událostí v oblasti potravinářské výroby bylo v roce **1801** otevření **prvního cukrovaru** na výrobu cukru z cukrové řepy na světě ve vsi Konary poblíž Volova.

Těžká porážka Pruska ve válce s Napoleonem měla za následek vážnou krizi pruského státu, z níž jej měla vyvést soustava tzv. **Stein-Hardenbergových reforem** realizovaných po roce 1807, které již definitivně zlikvidovaly poslední stopy odlišnosti správy pruského Slezska a Pruska. Náleželo k nim **zrušení nevolnictví**, nedotčena **zůstala roboty**, poddanské platy a jiné dávky vyplývající z držení půdy. Polovičatá reforma a zejména její sabotování vyvolalo nepokoje v širokých vrstvách poddaných a výrazem této skutečnosti byla řada násilných vystoupení a **poddanských bouří** v letech 1808-1809, zvláště v sudetském podhůří. Povstáním bylo zasaženo na 170 obcí Horního Slezska. Zákon o městech zrušil dosavadní dělení měst na královská a poddanská a přinesl nové dělení na velká, střední a malá města. Rovněž skončilo bezprostřední podřízení měst

státním úřadům a města sama si měla volit městskou radu a ustavovat magistrát. V Prusku, a tedy i v Pruském Slezsku byla **zrušena veškerá omezení v oblasti obchodu a řemesla**, např. mílové právo, monopoly cechů na řemeslnou výrobu apod.

Z důvodu finanční krize státu byla v Prusku roku **1810** vyhlášena **sekularizace církevního majetku**. Od 19. listopadu uvedeného roku do 11. ledna 1811 byly převzaty majetky vratislavského biskupství (včetně knížectví niského), zrušeno 68 klášterů s výjimkou milosrdných bratří, alžbětinek a uršulinek a byla rozpuštěna vratislavská katedrální kapitula. Budovy byly předány veřejným institucím, statky prodány nebo převedeny mezi komorní. Do vlastnictví státu přešla i umělecká díla, klášterní písemnosti a knihovny, které byly předány knihovně vratislavské univerzity.

V roce **1812** byl Prusku vydán královský **edikt zrovnoprávňující obyvatelstvo židovského původu** v provozování obchodu a přístupu k městským úřadům pod podmínkou přijetí německého příjmení a užívání němčiny v dokumentech týkajících se povolání.

Ve stejné době lze zaznamenat růst protifrancouzských aktivit, souvisejících s porážkou Napoleona v Rusku a ústupem zbytků francouzské armády pronásledované Rusy přes území Slezska. Pod nátlakem vlastenců u pruského dvora, který **Fridrich Vilém III.** přenesl z obsazeného Berlína **do Vratislavi**, došlo v roce **1813** k **obnovení pruskoruské aliance**. Do poloviny dubna 1813 byla ve spolupráci ruských vojsk s pruskou domobranou francouzská vojska ze Slezska takřka zcela vytlačena, ale úspěšný protiútok Francouzů na jaře a v létě téhož roku měl za následek opětné obsazení většiny země včetně Vratislavi Francouzi. Na pruskou žádost bylo mezi oběma zeměmi uzavřeno příměří.

I tak ale vedlo oslabení Napoleonových pozic k dohodě o opětném obnovení široké protifrancouzské koalice složené z Anglie, Pruska, Rakouska a Ruska, uzavřené koncem června ve slezském Rychbachu. Velitelem spojených ruských a pruských vojsk operujících ve Slezsku se stal pruský maršál Blücher. Vojenské akce byly znovu zahájeny po zrušení příměří v srpnu 1813. Po řadě drobnějších střetnutí ve Slezsku byla v srpnu **1813** Napoleonova vojska poražena v bitvě **u Katzbachu**, **největší bitvě napoleonských válek na území Slezska**, a následně donucena k ústupu za Lužickou Nisu. V jejich rukou zůstal pouze obležený Hlohov, který kapituloval až v dubnu 1814.

Rakouského Slezska se popisované válečné události dotkly jen minimálně. Asi největším zážitkem pro místní obyvatelstvo v Těšíně a ve Frýdku byl opakovaný průchod ruských vojsk během roku 1815, táhnoucích do Francie a zpět.

SLEZSKO NA SKLONKU ABSOLUTISTICKÉHO OBDOBÍ

Dozvuky napoleonských válek, spočívající v novém mocenském uspořádání Evropy, se Slezska dotkly pouze okrajově. Při projednávání německé otázky pětičlenným výborem Vídeňského kongresu bylo v roce **1815** dohodnuto založit tak zvaný „**německý spolek**“ jako stálý svazek svrchovaných knížat a svobodných měst Německa. Rakouský

císař a pruský král do něj vstoupili jen za tu část svých zemí, které byly dříve součástí německé říše. Výjimkou byly rakouské i pruské Slezsko, neboť byly, ačkoliv Slezsko původně nebylo součástí říše, z rozhodnutí jak Vídně, tak i Berlína zařazeny k zemím, jež byly k tzv. „německému spolku“ včleněny.

Rakouské Slezsko, správně svázané od roku 1783 s Moravou, nesehrávalo v první polovině 19. století v rámci vnitřní habsburské monarchie, tím spíše středoevropského prostoru, žádnou významnější roli. Významnou společenskou událostí se sice v roce 1820 stal **Opavský kongres** Svaté aliance, na němž zástupci pěti evropských mocností za přítomnosti rakouského císaře Františka II., ruského cara Alexandra I. a pruského krále Fridricha Viléma III. jednali o zásahu proti revoluci v Neapolsku, situování tohoto setkání právě na území Rakouského Slezska ale bylo více méně náhodné.

V **Pruském Slezsku** proběhla první polovina 19. století především ve znamení **správních a hospodářských změn**. Správa pruského Slezska byla v roce 1816 reorganizována v duchu administrativy zbývajícího Pruska. **Slezsko** se tak stalo jednou z devíti pruských **provincií** v čele s vrchním prezidentem se sídlem ve Vratislavi. Luteráni i kalvinisté byli přes odpor části věřících sjednoceni královským dekretem Fridricha Viléma III. do nově zřízené **Zemské evangelické církve**. V katolické církvi byla papežskou bulou se souhlasem pruské vlády vyčleněna vratislavská diecéze z hnězdenské arcidiecéze a podřízena přímo papeži.

Vnitropolitický vývoj byl poznamenán omezením občanských práv a vznikem **demokratického, liberálního a národního hnutí** utvářejícího se v politické práci provinčních sněmů, v nichž ovšem ve Slezsku dominovala aristokracie. Výjimkou byla Vratislav, která se zvláště po roce 1840 stala jedním z center liberálního měšťanského hnutí v Prusku.

Pokračoval **hospodářský rozvoj** jak Rakouského, tak i Pruského Slezska. Jeho motorem byl nástup **průmyslové revoluce**, charakterizovaný zaváděním strojů do výroby a výstavbou železniční sítě. Těžiště průmyslové výroby, soustředěné doposud zejména v oblasti Dolního Slezska, ve Vratislavi a v podhorských oblastech Krkonoš a Jeseníků, se s rostoucím významem uhlí jako hlavní energetické suroviny průmyslové revoluce začalo přesouvat do Horního Slezska, kde se vytvářely podmínky pro vznik průmyslové oblasti evropského významu. Až šokující byla rychlost, s jakou byla uváděna do provozu železnice. V roce **1842** vyjela na svou první cestu z Vratislavi do Sv. Kateřiny **první lokomotiva** s příznačným jménem Silesia, po šesti letech mělo Pruské Slezsko již k dispozici na 600 km železničních tratí. Mnohem menší Rakouské Slezsko získalo železniční spojení s Vídní prostřednictvím **Severní dráhy Ferdinandovy** nedlouho poté, v roce **1847**.

REVOLUČNÍ Hnutí V LETECH 1848-1849

Ve 40. letech 19. století se začala **slezská společnost** bez ohledu na státní příslušnost, obdobně jako značná část Evropy, **poznenáhlu radikalizovat**. Jedním z důvodů růstu masové nespokojenosti byly, vedle trvajících přežitků feudálních pořádků, rychle se zhoršující životní podmínky nejhudších vrstev obyvatelstva, v Pruském Slezsku pak zejména tkalců. Povstání slezských tkalců v roce 1844 upozornilo na mimořádně špatné životní podmínky této skupiny obyvatel a našlo široký ohlas ve většině evropských zemí. Situace se v některých oblastech pruského Horního Slezska, stejně jako Rakouského Slezska, zvláště Těšínska, vyhrtila v polovině 40. let, kdy neúroda a hniloba brambor způsobily rozsáhlý hladomor. Důsledkem byly hladové bouře, které zasáhly značnou část země a staly se předzvěstí revolučních událostí let 1848-1849.

Revoluční nálady se v Rakouském Slezsku projevovaly ihned po pádu moci kancléře Metternicha a březnových událostech ve Vídni roku 1848. Ve všech městech a někdy i na vesnicích vznikaly národní gardy. S pozitivním ohlasem se v převážně německém politickém prostředí Rakouského Slezska setkala vyhlášení voleb do frankfurtského parlamentu. **Slezský veřejný konvent** se v roce 1848 změnil ze stavovské instituce v relativně demokratický samosprávný orgán. Už v červnu 1848 požádal císaře, aby s platností od 1. července zrušil robotu, a to za náhradu. Vedle snahy o řešení řady aktuálních politických a hospodářských problémů **usiloval rovněž o obnovení slezské zemské autonomie**.

Bouřlivý průběh měl rok 1848 **na slezském venkově**. Už v červnu a v červenci zaplavovalo vesnické obyvatelstvo Rakouského Slezska úřady stížnostmi a peticemi s požadavky na zrušení roboty, povolení svobodné honitby a rybolovu, zavedení stejné daňové zátěže pro vrchnosti a poddané apod. Velké naděje byly vkládány zejména do jednání **Ústavodárného říšského sněmu**, který se sešel v červenci ve Vídni ke svému prvnímu zasedání. Zájmy obyvatel Rakouského Slezska na něm zastupovalo celkem 10 poslanců, 9 Němců a jeden Čech. Nejvýznamnější postavou z nich byl nesporně syn sedláka z Úvalna na Opavsku **Hans Kudlich, autor návrhu na zrušení roboty** za náhradu, který byl sněmem schválen na počátku září.

Revoluční rok 1848 přinesl celou řadu **politických i sociálních impulsů**. Jeho národní a demokratické směry byly ve Slezsku zpravidla s nadšením akceptovány, a to zejména v národnostně německém prostředí. Slovanské národní hnutí se omezilo na prosazování českých státoprávních požadavků, které byly vnímány z pozic německého liberalismu jako konzervativní balast, jenž je zapotřebí co nejrozhodněji odmítnout.

K **vyostření vztahů mezi Čechy a Němci** přispěl český negativní postoj k volbám do frankfurtského parlamentu. Nepříliš připravené české národní hnutí se omezilo na propagaci slovanské solidarity, v jejímž rámci podporovalo vznikající hnutí polské, ve kterém mu měl brzy vyrůst zdatný soupeř. Polští zástupci z Těšínska na Slovanském sjezdu v Praze Pawel Stalmach a Andrzej Kotula se nechali zařadit do polsko-rusínské sekce

a akcentovali polský národní program. Byl tak položen základ pozdějšího národnostního **soupeření Čechů a Poláků** v této oblasti.

Na podzim se v souvislosti s událostmi ve Vídni zvedla v **Rakouském Slezsku vlna nepokojů** především na venkově. Rolnické bouře zejména na Těšínsku pokračovaly ještě i na přelomu října a listopadu 1848. Situace se uklidnila koncem roku, když základní požadavky poddaného obyvatelstva, zrušení poddanství a roboty, byly splněny.

V **Pruském Slezsku** se první zprávy o vypuknutí revoluce v Paříži a následně ve Vídni objevily na počátku března 1848. Nejvíce byla **revolučními náladami** zasažena **Vratislav**, kde již 6. března propukly demonstrace potlačené vzápětí vojenskou silou. V reakci na postup vojenské posádky začalo ozbrojování obyvatelstva. Vratislavští, aby zamezili možnosti přesunu vojáků proti revolučnímu Berlínu, zničili železniční koleje. Moc ve Vratislavi převzal „bezpečnostní výbor“ nazývaný také jako „**prozatímní vláda**“. Na demonstracích bylo požadováno zavedení občanských práv v Prusku, změna Pruska v konstituční monarchii a sjednocení Německa. Bezpečnostní výbor byl rozpuštěn 25. března, kdy panovník jmenoval hraběte Yorka von Wartenburg prozatímním komisařem pro Slezsko.

V jarních měsících roku 1848 proběhla vlna revolučních vystoupení v dalších velkých slezských městech. Situace se uklidnila po zásahu vojska v květnu 1848. Centrem revolučních událostí a politického dění v pruském Slezsku byla i nadále Vratislav. Původně jednotné demokratické hnutí se začalo postupně tříštit. Ustavila se řada politických organizací v celém spektru od levice až po pravici.

Politici představitelé pruského Slezska se aktivně podíleli na práci tzv. „**Vorparlamentu**“ připravujícího svolání sněmu ve Frankfurtu. Po krátké volební kampani proběhly v květnu **1848 volby** do frankfurtského sněmu i berlínského Národního shromáždění a situace se na nějakou dobu stabilizovala.

Situace v Pruském Slezsku byla charakteristická prudkým **rozvojem německého národního uvědomění** promítaného do požadavku vzniku sjednoceného Německa. „Jaro národů“ přineslo impuls rovněž rozvoji **polského národního hnutí**, především pak na území **Horního Slezska**. V srpnu 1848 zaslalo na 200 obcí z 9 okresů Horního Slezska pruskému Národnímu shromáždění petici s podpisy okolo půl milionu občanů podporujících návrh kněze Szafranka z 21. července, požadující zrovnoprávnění polštiny s němčinou ve školách, publikování všech zákonů a nařízení rovněž v polštině, možnost užívat polštinu u soudu a jmenování úředníků znalých polštiny na územích s převahou obyvatelstva polské národnosti. Národní shromáždění bez projednávání návrh odmítlo.

Epilogem revolučních událostí let 1848-1849 se v Pruském Slezsku stalo **ozbrojené povstání** části studentů a dělníků ve Vratislavi v květnu 1849. Reagovalo na skutečnost, že pruský král odmítl císařskou korunu a ústavu vypracovanou frankfurtským parlamentem, což znamenalo konec nadějí na okamžité sjednocení Německa. Po dvoudenních bojích bylo povstání potlačeno.

NA CESTĚ K MODERNÍ SPOLEČNOSTI: RAKOUSKÉ SLEZSKO

Období od konce 40. let 19. století bylo v habsburské monarchii, a tedy i v Rakouském Slezsku v duchu částečného návratu k pozicím panovnického a státního absolutismu. Určující vliv byl tehdy na straně nikoli mladého císaře Františka Josefa I., nýbrž jeho ministra Bacha. V politickém vývoji se uplatňovaly spíše konzervativní a nanejvýš umírněně liberální proudy, charakterizované politickou převahou aristokracie a vysokých státních i soukromých úředníků. Naděje na oživení politického života byly na rakouské straně spojeny s pádem Bachova absolutismu a obnovením ústavních principů po roce 1860.

V **Rakousku** došlo v souvislosti se zánikem feudálního uspořádání k významným změnám ve struktuře správních orgánů. V roce **1850** vešlo v platnost císařské rozhodnutí o reorganizaci všech stupňů státní správy. Na jeho základě bylo znovu odděleno Rakouské Slezsko od Moravy a stalo se opět samostatnou zemí v rámci habsburské monarchie s oficiálním názvem **Vévodství Horní a Dolní Slezsko**. Nejvyšším orgánem zemské správy se stalo místodržitelství se sídlem v Opavě. V roce 1853 bylo místodržitelství nahrazeno nově ustavenou **Zemskou vládou slezskou**, která však zahájila svou činnost až v roce 1854. Nejvyšším shromážděním (bez zákonodárné pravomoci) byl **slezský sněm/konvent**.

V Rakouském Slezsku, jak byla země neoficiálně stále nazývána, se již v 50. letech 19. století začaly intenzivněji rozvíjet **národně kulturní aktivity**. Německé národní hnutí se mohlo opírat o ekonomicky silné prostředí a směřovalo k úplné germanizaci země. V roce 1851 byly zrušeny výnosy o češtině a polštině jakožto zemských jazycích a za jediný **úřední jazyk** byla uznána **němčina**. V roce 1873 bylo vydáno nařízení Zemské školní rady, tzv. Lex Zeynek, jehož snahou bylo změnit české a polské školy v Rakouském Slezsku na jazykově utrakvistické, v nichž by ve vyšších třídách převažoval vyučovací jazyk německý. Reakcí byly sílící projevy národního uvědomění rovněž na české a polské straně.

Z **politických událostí** se Slezska dotkla zejména **prusko-rakouská válka** v roce **1866**. Prusy byla obsazena nejprve Opava a posléze i Těšínsko až k Visle. Samotný Těšín byl dokonce okupován až po uzavření míru. Pruské jednotky začaly Rakouské Slezsko postupně opouštět po podepsání mírového prelimináře v Mikulově 28. července 1866. **Rakousko-uherské vyrovnání**, kterým vyvrcholily v roce **1867** politické diskuse a boje o vnitřní uspořádání mnohonárodnostní monarchie, nemělo na Rakouské Slezsko výraznější vliv, nepočítáme-li související správní reformy nižšího stupně úřadů.

Politické uvolnění z konce 60. let přineslo další **rozvoj národního hnutí**. České státoprávní a národní požadavky byly v Rakouském Slezsku poprvé jednoznačně formulovány na táboru lidu na **Ostré hůrce** na Opavsku v roce **1869**. Obdobné tábory nebo národní zábavy pořádali i Poláci na Těšínsku, často za účasti polských národovců z Haliče.

Jedním z rozhodujících přelomů v postavení českého národního hnutí v Rakouském Slezsku bylo v roce 1877 založení české kulturně osvětové a školské organizace **Maticе opavské**. Maticе soustředila svou činnost na zakládání českých škol, pořádala naučné přednášky a besedy, výstavy, zřizovala knihovny, podporovala muzejní činnost a vytvářela na Opavsku síť poboček. V roce 1898 byla v Těšíně ustavena **Maticе osvěty lidové pro knížectví Těšínské** prosazující české kulturní a politické zájmy ve východní části Rakouského Slezska.

Německé národní hnutí nebylo v Rakouském Slezsku zcela jednotné. Vedle krajně nacionalistických a antisemitských proudů měli jistý vliv liberálové, kteří si své pozice uchovávali spíše v německých oblastech na Těšínsku, a katolíci, politicky dominující zejména v hornatých oblastech západního Slezska. Masovou základnu německého nacionalismu v Rakouském Slezsku před první světovou válkou v Opavě měl „hospodářsko-obranný spolek“ **Nordmark**. Vlažné rakouské vlastenectví slezských Němců se v souvislosti s pruským vítězstvím nad Francií postupně transformovalo z valné části do bojovného pangermanismu.

Polské národní hnutí působilo vzhledem k jazykové skladbě obyvatel zejména na Těšínsku, opírat se mohlo o spolupráci s haličskými Poláky. Postupně se diferencovalo podle konfesního klíče do katolického a evangelického směru. Rozhodující postavení měla polská **Maticе školská** (Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego), založená v roce 1885.

Počátek 20. století proběhl v Rakouském Slezsku stejně jako jinde v Předlitavsku ve znamení boje o **všeobecné hlasovací právo**. Politický život byl organizován na základě množství politických stran v širokém ideovém spektru a mnohdy i nacionálně orientovaných a konfesně orientovaných. Názory jejich představitelů byly prezentovány zpravidla stranickými tiskovinami. Obdobná situace byla i v prostředí polském a německém. Slezskou specifikou bylo proněmecky orientované tak zvané **šlonzácké hnutí**, jehož zakladatelem byl učitel ze Skočova **Josef Koždoň**. Ten založil v roce 1909 Slezskou lidovou stranu, v jejímž čele stál ještě i po celé meziválečné období.

NA CESTĚ K MODERNÍ SPOLEČNOSTI: PRUSKÉ SLEZSKO

V Prusku byla první desetiletí po evropských revolučních událostech let 1848-1849 spojena s absolutní vládou Fridricha Viléma IV. K jisté modernizaci pak došlo s nástupem nového vladaře, císaře Viléma I. Pruské Slezsko bylo tehdy již plně včleněné do organismu pruského státu a zejména obyvatelé jeho německých oblastí uvítali již v roce 1848 s nadšením požadavek na sjednocení Německa pod pruskou zástavou. K jeho realizaci došlo teprve o dvě desítky let později, poté, co byla úspěšně ukončena válka vedená s Francií. Německé císařství vzniklo v roce 1871, jeho součástí se stalo i Pruské Slezsko.

Vnitřní poměry této provincie ale nebyly jednoduché. Vztahy mezi vládou a katolickou částí obyvatelstva vzápětí po vyhlášení sjednoceného státu narušil tak zvaný

„**kulturkampf**“, zahájený v roce 1871 z iniciativy kancléře Bismarcka s cílem zlikvidovat vliv katolické církve. Kulturkampf se dotkl především Horního Slezska s obyvatelstvem hlásícím se v drtivé většině ke katolictví. Zakázány byly veškeré církevní řády s výjimkou těch, které se zabývaly péčí o nemocné, schválen byl zákon o povinném civilním sňatku. Vratislavský biskup Heinrich Forster byl zbaven úřadu a musel, aby se vyhnul uvěznění, uprchnout do Rakouského Slezska, kde žil až do své smrti v roce 1881 na zámku Janský Vrch u Javorníku. „Kulturkampf“ vyvolal určitou krizi důvěry katolického obyvatelstva ve stát. Kněží se naopak, zejména v Horním Slezsku, stali často politickými mluvčími obyvatel. Jedním z důsledků „kulturkampfu“ byly i mimořádně silné pozice katolické strany **Centrum**, působící na Opolsku. Kolem čtvrtiny voličského potenciálu získali sociální demokraté.

„Kulturkampf“ měl i **národnostní rozměr**. Usiloval o jednotný národní stát a polské obyvatelstvo, usazené podle sčítání lidu v roce 1861 právě v Horním Slezsku, ve vládním obvodu Opolí, bylo v převážné většině katolické. V roce 1872 byla proto zakázána ve školách a v roce 1876 na úřadech polština (na Hlubčicku a Ratibořsku čeština), v rámci povinně úředních sňatků byla preferována germanizace jmen.

V silně zněmčelém Pruském Slezsku byly možnosti seberealizace slovanského národního, ale i politického hnutí podstatně omezenější než v sousedním Rakouském Slezsku. **Polské politické aktivity** se dokázaly ve větší míře prosadit teprve na samotném počátku 20. století. Vůdčím představitelem byl ideolog polské Národní demokracie v Pruském Slezsku **Wojciech Korfanty**. Korfanty se ve volbách v roce 1903 stal prvním polským poslancem německého říšského sněmu z pruského Horního Slezska.

Ve druhé polovině 19. a počátkem 20. století pokračoval v obou částech Slezska velmi intenzivní **rozvoj průmyslu**, včetně dobývání kvalitního koksovatelného uhlí. Po jisté krizi se začala v **Rakouském Slezsku** významně růst těžba uhlí, soustředěná **na Ostravsku a Karvinsku**. Počet horníků zde do konce 19. století vzrostl dvacetinásobně. Obdobný prudký vzestup zažila i hutní výroba. Uhelny doly spolu se železárnami v Třinci a hutí ve Frýdku vytvořily s moderním komplexem na Moravě položených Vítkovických železáren a důlních podniků základní kameny průmyslové oblasti středoevropského významu.

Předpokladem průmyslového rozvoje bylo dobudování moderního dopravního spojení. Na Severní dráhu Ferdinandovu, spojující již od konce 40. let 19. století Vídeň s Haličí, vedoucí přes ostravsko-karvinský revír, navázala roku 1855 pobočná trať do Opavy a Košicko-bohumínská železnice, provozovaná od 70. let 19. století.

Ve stejném období prošla rychlou a někdy až překotnou industrializací i většina **Pruského Slezska**. I zde se stal převažujícím hospodářským odvětvím těžký průmysl, včetně těžby nerostných surovin. Postupně se tam vytvořila tři nejdůležitější centra průmyslové výroby. Vedle již tradiční **podkrkonošské oblasti**, soustředěné kdysi na produkci textilu a v 19. století i na těžbu uhlí v uhelném revíru ve Valdenburku, to byla **Vratislav**, kde sehrával hlavní roli průmysl oděvní, potravinářský, strojírenský a další

kovozpracující výroby těžící především z dostatku kvalifikované pracovní síly. Hodnotou produkce se propracovával rychle dopředu průmyslový okruh soustředěný do oblasti **Horního Slezska** s dominancí těžkého průmyslu a těžby uhlí. Významnou podporu představoval rozvoj dopravní infrastruktury reprezentované hustou železniční sítí. Konjunktura slezského průmyslu trvala s nevelkými poklesy krizových let 1897, 1907 a 1913 až do počátku první světové války. Těžba uhlí vzrostla od poloviny 19. století do počátku války 29krát a hutní výroba 17krát.

Rozvoj průmyslové výroby byl spjat se vznikem **dělnického hnutí**. V **Rakouském Slezsku** se staly jeho základnou textilky na Krnovsku. V roce 1875 se v Branticích u Krnova se konala tajná porada sociálnědemokratických činitelů z Moravy a Slezska s cílem odstranit názorové rozpory a podílet se na přípravách sjezdu sociálnědemokratické strany. Postupně se centrum dělnického hnutí přesunulo na Ostravsko. V roce 1890 tam proběhla první masová stávka asi 30 tisíc horníků a dělníků. Na krajně obtížnou situaci dělníků reagovaly další masové stávky v letech 1894 a 1896 a generální stávka v roce 1900 za mzdové požadavky a zkrácení pracovní doby. Stávka se postupně rozšířila po celé monarchii. Pod jejím vlivem přijal rakouský parlament později zákon o snížení pracovní doby na 9 hodin.

Rychlý vzestup průmyslové výroby a rostoucí množství dělnictva přinesly s sebou vzrůstající vliv dělnických **politických i odborových organizací** rovněž na území Pruského Slezska. První takovouto organizací se v Pruském Slezsku stal Všeobecný německý dělnický spolek, založený v roce 1863 vratislavským rodákem Ferdinandem Lassallem. V tomtéž roce vznikla ve Vratislavi první tak zvaná Hirsch-dunckerovská německá odborová organizace, jejímiž zakladateli byli dr. Max Hirsch a tiskař Franz Duncker. Vycházela ze zkušeností a tradic britských odborů a zasazovaly se o harmonické soužití zaměstnavatelů a zaměstnanců, ostře se stavěly proti socialistické ideologii.

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

Slibný rozvoj ekonomického a politického života v obou částech rozděleného Slezska byl v létě 1914 násilně přerušen vypuknutím první světové války. Od srpna do listopadu 1914 se Slezsko nacházelo pod bezprostředním vlivem vojenských operací. Velkým počtem mobilizovaných trpěla výkonnost slezského průmyslu. Pro případ ruského postupu bylo v Pruském Slezsku připraveno zničení většiny průmyslových zařízení. Nebezpečí zlikvidovala až Hindenburgova ofenziva z poloviny listopadu 1914.

Válečné běsnění se nakonec slezského území bezprostředně nedotklo. Sídlii zde však v letech 1915-1917 vrchní velitelství jak armády rakousko-uherské umístěné v Těšíně, tak německé dislokované v nedaleké Pštíně.

Válka měla v rakouské i v pruské části Slezska významný **vliv na každodenní život** obyvatelstva. Většina průmyslových podniků přešla na válečnou výrobu. V hornictví

a těžkém průmyslu bylo široce využíváno práce válečných zajatců. Ti byli zaměstnáváni rovněž při zemědělských pracích, na regulaci Odry a jinde.

Největší problémy způsobovaly v obou částech Slezska **potíže v zásobování**, které se objevily v Pruském Slezsku poprvé už koncem první válečné zimy. Vedle růstu úředních cen o 100 až 300 % se výrazně, i několikanásobně, zvýšily ceny na černém trhu. Obdobná situace byla i na rakouské straně. Na Ostravsku vypukla v roce 1916 vlna mohutných hladových bouří doprovázených protestními stávkami. Vyhlášeno bylo stanné právo a pozatýkány stovky účastníků demonstrací.

Krutá zima roku 1916/1917 znásobila již tak nemalé zásobovací problémy zejména v **pruském Horním Slezsku** a ve **Vratislavi**. V reakci na to vzrůstaly v hornoslezských závodech nepokoje, které přerostly do stávek, a místy dokonce do bouří vedoucích k ničení a drancování obchodů (Hlívce). Největší **vlna stávek, hladových pochodů a demonstrací** zasáhla Pruské Slezsko v roce 1918. I když se například hornoslezští podnikatelé snažili omezit revoluční nálady mezi dělníky zavedením osmihodinové pracovní doby a jistým zvýšením mezd, počet projevů nespokojenosti oproti roku 1917 prudce rostl.

Ještě napjatější situace byla v **Rakouském Slezsku**. Horníci a dělníci na Ostravsku se v lednu 1918 připojili ke **generální stávce rakouského dělnictva**, která vypukla ve Vídeňském Novém Městě. Již po několika dnech přerostla stávka ve všeobecné hnutí dělnictva a celkový počet účastníků se odhadoval na 100 tisíc osob. Stávkové hnutí bylo potlačeno za pomoci vojska na počátku února.

Blížící se konec války a přesvědčení o rozsáhlých politických a společenských pohybech aktivizovaly **národní hnutí** v podstatě všech ve Slezsku žijících národnostních skupin. Takřka propolským plebiscitem se zdály být výsledky doplňovacích voleb v Pruském Slezsku v červnu 1918, v nichž přesvědčivým způsobem zvítězil polský kandidát W. Korfanty.

Polské národní hnutí se v té době aktivizovalo rovněž ve východní části Rakouského Slezska, na Těšínsku, které se již před časem stalo základnou pro vytváření polských jednotek, tak zvaných „Legionů“, bojujících zprvu proti Rusku. Poláci se už 12. října 1918 sešli v Těšíně, usnesli se na požadavku příslušnosti Těšínska k Polsku a přihlásili se k regentské radě ve Varšavě. Prosadit toto řešení měla za úkol Národní rada knížectví Těšínského, založená 19. října 1918 jako reprezentativní orgán Poláků žijících v uvedené oblasti. Jejím cílem bylo převzít po rozpadu rakousko-uherské monarchie moc na Těšínsku do svých rukou a prosadit připojení země k polskému státu.

Očekávaný konec monarchie inspiroval ke zvýšené aktivitě rovněž dosud nepřilíh výrazné **české národní hnutí**. Na táboru lidu na Ostré hůrce u Chabičova byl deklarován v září 1918 požadavek vytvoření československého státu.

Počítat bylo ovšem nutno i s aspiracemi **německého obyvatelstva**, sice oslabenými, ale podloženými ekonomickou i vojenskou silou. V Pruském Slezsku požadovali Němci ustavení **hornoslezské provincie**, což by mělo vytvořit podmínky pro **vznik nezávislého státu**. Po válce byly uvedené tendence posíleny argumentací, že jde

o jediný způsob, jak Horní Slezsko ochránit před českými a polskými nároky. Velmi rychle se však ukázalo, že do řešení problému, jak rozdělit slezské území, budou mít nejméně co mluvit právě jeho obyvatelé.

MEZI DVĚMA VÁLKAMI

Rozpad rakousko-uherské monarchie a porážka Německa nastolily otázku další budoucnosti slezského teritoria. Nárok na ně si činili jak Němci, tak (alespoň na jeho část) i Poláci a Češi.

V **západní části Rakouského Slezska** převážilo německé nacionální hnutí a němečtí poslanci z Moravy a Slezska vyhlásili ustavení provincie **Sudetenland** s centrem v Opavě, která se deklarovala jako součást tzv. Německého Rakouska. Provincie zahrnovala celé západní Slezsko s výjimkou obcí, v nichž převážovalo české obyvatelstvo, německé oblasti severní Moravy a přilehlé části východních Čech (oblast Králík a Lanškrouna). Podle výsledku voleb do říšské rady z roku 1911 bylo sestaveno zemské shromáždění a utvořena zemská vláda v čele se zemským hejtmanem.

Provincie, která nemohla být materiálně ani vojensky podpořena z Rakouska či z Německa, se dostávala postupně do stále obtížnější zásobovací situace a v polovině prosince se po konzultacích s Vídní rozhodli její představitelé kapitulovat. Do konce prosince byla většina jejího území **převzata do československé správy**. Dne 19. prosince 1918 zahájila v Opavě působnost **zemská vláda slezská** v čele se zemským prezidentem Josefem Šrámkem.

Na **východní část rakouského Slezska**, Těšínsko, si činili nárok jak Poláci, kteří požadovali jeho připojení v rámci celého Horního Slezska k Polsku, tak Češi, vycházející z historické příslušnosti Těšínska k českému státu. Vzhledem k nutnosti zajistit alespoň provizorně zásobování, klid a pořádek byla 5. listopadu 1918 uzavřena **prozatímní dohoda** mezi Zemským národním výborem pro Slezsko v Ostravě a polskou Národní radou knížectví Těšínského o dočasném rozdělení správy Těšínska. Dělicí čára byla stanovena převážně na základě národnostního složení obyvatelstva. O definitivních hranicích měly rozhodnout později vlády obou států. Zatímco polská strana byla s dohodou vcelku spokojena, z hlediska československých zájmů byla v dlouhodobé perspektivě nepřijatelná. Kvalitní koksovateľné uhlí pro ostravské hutě a košicko-bohumínská železnice, představující v roce 1918 jediné plnohodnotné železniční spojení se Slovenskem, byly pro Československo životní nutností.

Po rozhodnutí polské vlády doložit reálný výkon státní moci na sporném území uspořádáním voleb a neúspěchu snah české diplomacie o zrušení tohoto kroku zahájily tři dny před datem voleb 23. ledna 1919 československé jednotky obsazování území, nacházejícího se pod polskou správou. Po týdenních bojích s početně slabšími polskými silami podporovanými místními Poláky došlo 30. ledna k uzavření příměří.

O definitivním rozdělení Těšínska měl rozhodnout plebiscit pod dohledem vítězných mocností. Agitace obou stran brzy přerostla ve střety bojůvek. Rozhodnutí bylo proto předáno do rukou **Rady velvyslanců spojeneckých zemí** zasedající v belgických lázních **Spa**.

Rozhodnutí padlo 28. července 1920 a v podstatě **respektovalo hlavní československé požadavky**. Polská strana je pokládala za nespravedlivé, neboť ponechávalo v Československu cca 100 tisíc polských obyvatel. **Konflikt o Těšínsko** byl jednou z příčin špatných vztahů mezi oběma nástupnickými státy v celém meziválečném období.

V **Pruském Slezsku** vypukla na základě zpráv o událostech v Německu, abdikaci císaře a vyhlášení republiky 9. listopadu 1918 **revoluce**. Ve Vratislavi byla z iniciativy sociálních demokratů vyhlášena Lidová rada, která převzala ve městě moc. V polovině listopadu se přejmenovala na Ústřední radu slezské provincie a vyhlásila se nejvyšším orgánem politické moci v pruském Slezsku.

Schylovalo se k polsko-německému **konfliktu o příslušnost Horního Slezska**. Koncem listopadu byla na jeho území rozmístěna německá pěší divize, přeformovaná na divizi ochrany hranic (*Grenzschutz*). V téže době začaly být obyvateli německé národnosti organizovány dobrovolnické oddíly (*Freikorps*), které na rozdíl od armády nepodléhaly podmínkám kapitulace. Od ledna 1919 do nich byly vřazovány celé vojenské jednotky.

Polští aktivisté zase založili tajnou vojenskou organizaci s cílem vyvolat povstání a vynutit si připojení Horního Slezska k Polsku. Němci založili obdobnou organizaci na přelomu let 1919/1920 kamuflovanou jako Centrum fyzické výchovy. Velení se nacházelo ve Vratislavi, ale jednotlivé buňky sahaly v podstatě do každé obce.

Na jednání **mírové konference** v Paříži se Poláci domáhali přivtělení takřka celého Horního a severovýchodní části Dolního Slezska. **Československo** požadovalo anexi **Kladska**, uhelného revíru ve Waldenburku a z Horního Slezska připojení **Hlučínska** a oblasti kolem Rybníku a Žárů. Skupina slezských separatistů deklarovala projekt hornoslezského státu. Obdobné názory v české části Těšínska zastávala Slezská lidová strana v čele s Josefem Koždoněm. Konference přičkla Československu pouze Hlučínsko. O osudu Horního Slezska měl rozhodnout plebiscit.

Již v srpnu 1919 v Horním Slezsku vypuklo **první slezské povstání**. Do bojů se zapojilo na 11 tisíc členů tajné polské vojenské organizace a kolem 4 tisíc dobrovolníků. Povstalci byli silnějšími německými silami postupně vytlačeni směrem k polské hranici.

V prvních únorových dnech roku 1920 zahájila v Opolí Mezinárodní plebiscitní komise přípravu lidového hlasování. Po zavraždění jednoho z členů polského plebiscitního výboru vydalo vedení polské vojenské organizace rozkaz k zahájení bojových akcí. **Druhé slezské povstání** zasáhlo značnou část Horního Slezska a bylo ukončeno 25. srpna. Z rozhodnutí spojenců byla zrušena německá pořádková policie a nahrazena smíšenou polsko-německou plebiscitní policií pod francouzským velením. Formálně byla rozpuštěna

i polská bojová organizace, která ale nadále existovala zakonspirována jako Centrála tělesné výchovy.

V březnu **1921** se konečně konal v Horním Slezsku dlouho očekávaný **plebiscit**. Jeho výsledky byly **pro Polsko zklamáním**. Pro připojení k Polsku hlasovalo jen zhruba 40 % a pro Německo takřka 60 % obyvatel. Zatímco německá strana se domnívala, že výsledky ji opravňují podržet si celé Horní Slezsko, polský plebiscitní výbor vyhlásil hraniční linii, dle které by Polsku připadlo 59 % území a 70 % obyvatel a následně bylo rozhodnuto vyvolat v Horním Slezsku všeobecnou stávku a již **třetí ozbrojené povstání**.

Povstalci využili momentu překvapení a do 5. května se jim podařilo obsadit takřka celé území za požadovanou linii a místy ji i překročit. Pod nátlakem Mezispojenecké plebiscitní komise byly obě strany donuceny uzavřít 25. června příměří a povstalecká vojska i německé oddíly musely plebiscitní území opustit.

K rozdělení Slezska mezi Německo a Polsko došlo **rozhodnutím Rady velvyslanců** z 20. října 1921. Polsko obdrželo 29 % teritoria. V roce 1922 vstoupila v platnost ženevská konvence, která na 15 let upravovala zásady hospodářského styku, užívání komunikací a zajištění menšinových práv v celé oblasti.

Slezsko si uchovalo ve všech třech státech **jistou míru autonomie**. Největší v **Polsku**, kde **sněm** slezského vojvodství mohl odsouhlasit nebo zamítnout platnost polské legislativy, zatímco slezská legislativa nepodléhala podmínce souhlasu varšavského parlamentu. Polská vláda si vyhradila pouze pravomoci v záležitostech armády, zahraniční politiky, celní politiky a některých vnitřních záležitostech.

V Německu tvořilo Slezsko **dvě provincie** – Dolní Slezsko a Horní Slezsko, které byly teprve v dubnu 1938 sloučeny v jednu se sídlem ve Vratislavi. Vyšší míra autonomie byla nabídnuta pruskému Hornímu Slezsku. Referendem v roce 1922 bylo 90% hlasů rozhodnuto o setrvání provincie jako součásti Pruska. Hlavním městem bylo Opolí, sněm se scházel v Ratiboři.

V Československu byla po roce 1918, resp. 1920 míra autonomie Slezska i vzhledem k jeho malému územnímu rozsahu nejnižší. Zemská samospráva po vzniku Československa fakticky neexistovala. Zemský sněm nebyl obnoven a jeho působnost byla obdobně jako v Čechách a na Moravě přenesena na centrální zákonodárné a výkonné orgány. Země byla řízena Zemskou vládou slezskou (od roku 1922 přejmenována na Zemskou správu politickou) se sídlem v Opavě, a to až do roku 1928, kdy bylo Slezsko sloučeno s Moravou v zemi Moravkoslezskou.

Odpovídající změny byly ve Slezsku alespoň zčásti provedeny i v **církevní správě**. Polské části Horního Slezska byly podřízeny od roku 1922 apoštolské administratuře a od roku 1925 nově zřízenému biskupství v Katovicích. Vratislavské biskupství bylo v roce 1929 povýšeno na arcibiskupství. Těšínsko i Jesenícko zůstalo i nadále ve svém celistvosti jeho součástí.

Hospodářsky náleželo **Slezsko** v Československu, Německu i Polsku nadále k velmi **cenným územím**, i když jeho poměrná váha byla přirozeně nejmenší v Německu

a největší v tehdy průmyslově zaostalém Polsku. Těžce postižena rozdělením byla **hornoslezská průmyslová** oblast. Lépe se s problémy dokázala vyrovnat německá část. S cílem zbavit hornoslezský průmysl vazeb na závody, které připadly Polsku, byla vybudována řada moderních podniků zejména hutního a chemického průmyslu v Hlivicích, Ratiboři aj. Ve třicátých letech patřila k největším investičním aktivitám stavba dálnice spojující Berlín s Vratislaví a pokračující do Horního Slezska. Jedním z nejvýznamnějších počínů ekonomického rozvoje polské části Slezska byla výstavba tzv. „uhelné magistrály“ spojující polské Horní Slezsko s přístavem v Gdyni a umožňující vývoz uhlí do Skandinávi, dokončená v roce 1933.

Politický život rozděleného Slezska odrážel po odeznění konfliktů souvisejících s příslušností jeho částí k Československu, Německu či Polsku do určité míry poměry v mateřských zemích. K rozhodujícím problémům náležela **otázka národnostních menšin**. V Československu takřka po celou dobu předmnichovské republiky zastávaly určité části německé i polské minority **iredentistické postoje**. Situaci vyostřily sociální dopady průmyslové krize a nepřátelský postoj vlád Německa a Polska ve druhé polovině 30. let. Zejména Henleinova sudetoněmecká strana v těsné spolupráci s nacisty intenzivně podrývala bezpečnost republiky. **Sudetoněmecké neoaktivistické hnutí**, v němž se spojili představitelé německých sociálních demokratů, agrárníků a křesťanskosociální strany, si nedokázalo získat u německého obyvatelstva dostatečný vliv. Iredentistické pozice zastávala koncem 30. let i většina představitelů polské menšiny.

Z českých politických stran si ve Slezsku udrželi po celou dobu předmnichovské republiky pozice vedle sociálních demokratů národně orientovaní národní socialisté a národní demokraté, nemalé množství stoupenců měli rovněž komunisté.

Národnostní otázka do značné míry ovlivňovala politické dění **v německém i polském** Horním Slezsku. Práva minorit na bývalém plebiscitním území zajišťovala až do roku 1937 ženevská konvence, která neumožňovala například v německé části ani uplatnění norimberských protižidovských zákonů.

I tak došlo **v německé části Slezska a v Kladsku** po nástupu Hitlera k moci v letech 1933-1936 k vlně **poněmčování** místních názvů slovanského znění. V následujících letech byly odstraněny polské názvy a jména rovněž z pomníků, institucí a firemních štítů. Celkem bylo v rámci těchto akcí zgermanizováno na 1.280 názvů míst, řek, lesů, hor apod. Na 600 z nich dostalo zcela nové názvy tak, aby ničím nepřipomínaly předchozí slovanské, byť již mezitím zněmčené, tvary.

V **politickém životě** v Dolním Slezsku zprvu dominovali jednoznačně sociální demokraté, kteří ve volbách v roce 1919 získali takřka 50 % hlasů. Vzhledem k významnému postavení junkerského velkostatku si však pozice udržovala i pravicová Německá nacionální lidová strana. V německém Horním Slezsku si vedle sociálních demokratů a pravicové Německé nacionální lidové strany dlouho uchovala dominantní postavení Katolická lidová strana – Centrum. V důsledku sociálních dopadů průmyslové krize začali významné postavení získávat nacisté, kteří obdrželi např. na Lehnicku ve

volbách již v roce 1932 takřka polovinu všech hlasů. Po Hitlerově puči v roce 1933 byl ve Vratislavi krátkodobě zřízen první koncentrační tábor v Německu.

Politický život v polském Horním Slezsku byl charakterizován zprvu konkurencí čtyř rozhodujících politických sil: křesťanské demokracie, Národní dělnické strany, jejíž část se později stala spolu s organizacemi bývalých účastníků slezských povstání politickým zázemím představitelů sanace, a Polské socialistické strany se sociálně demokratickým programem a ambicemi reprezentovat rovněž dělníky německé národnosti. Nemalý vliv měli reprezentanti německé menšiny, kteří se ve volbách do slezského sněmu umísťovali na druhém místě za křesťanskými demokraty.

Vzhledem k agresivní politice nacistického Německa se koncem 30. let stalo Československé Slezsko spolu s celým pohraničím jedním z neurgických bodů střední Evropy. Příčinou byl vojenskostrategický význam území tvořícího německý klín mezi Československem a Polskem, otevírající německé armádě možnost úderu hluboko do československého či polského území. Životní význam mělo slezské území zejména pro Československo, mimo jiné i proto, že přes ně měl směřovat jeden z hlavních úderů do nitra Moravy s cílem znemožnit tak jeho efektivní obranu. Československé Slezsko bylo proto jedním z klíčových bodů obrany Československa, což se projevilo i ve výstavbě mohutného vojenského opevnění od Králíků až po Bohumín.

Na podzim **1938** docházelo na území Československého Slezska, obdobně jako v celém pohraničí, ke střetům mezi iredentistickými německými a polskými bojůvkami a státní mocí. Situace se vyhrtila na samém konci září. Bezprostřední nebezpečí válečného konfliktu zažehnala **mnichovská dohoda**, prostřednictvím které otevřely západní velmoci Hitlerovi cestu k další agresi.

Pomnichovské Československo vydalo Německu území západního Slezska, které bylo spolu s částí Moravy a východních Čech včleněno jako **vládní obvod Opava do říšské župy Sudety**. **Hlučínsko** bylo připojeno zpět ke starému říšskému území a stalo se součástí vládního obvodu Opolí. **Polsko si** ultimativně **vynutilo** odstoupení většiny československého **Těšínska** s výjimkou ryze českého okresu Frýdek. Obsazené území bylo připojeno k Slezskému vojvodství se sídlem v Katovicích.

Z okupovaného slezského území byly přinuceny odejít desítky tisíc českých obyvatel. Na Německem obsazeném území bylo české obyvatelstvo vystaveno trvalému germanizačnímu tlaku, postupně byly likvidovány české spolky a organizace. Se zvláště tvrdými formami perzekuce se setkali Židé a němečtí antifasisté.

V oblasti polského záboru byly okamžitě zlikvidovány české školy a veškeré české spolky a organizace. Docházelo také k masovému vyhánění Čechů, a to jak národně angažovaných pracovníků, tak i jako formy represe za některé akce „slezského odboje“. Jen o něco lépe na tom byli místní Němci.

Poslední části českého Slezska, jež zůstaly ještě v československých rukou, **Frýdecko a Slezskostravsko**, byly těžce postiženy odtržením přirozeného hospodářského zázemí, přerušением většiny komunikačních spojů s vnitrozemím a komplikacemi se

zabezpečením alespoň základní pomoci pro tisíce uprchlíků z polského a německého záboru. Po krátké, několikaměsíční existenci Druhé republiky se i tato část Slezska dostala 15. března 1939 do německého područí a stala součástí **protektorátu Čechy a Morava**.

Pro svou polohu na polské a slovenské hranici se tento zbytek Slezska stal jedním z rozhodujících míst přechodů odbojářů z českých zemí do zahraničí, části přes Polsko a dále do Francie a Velké Británie, části přes Slovensko a Maďarsko do Jugoslávie.

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A OKUPACE

Fingované přepadení rozhlasového vysílače v Hlivicích poskytlo Německu formální záminku k zahájení vojenských operací proti Polsku. Polská obrana se ve Slezsku zhroutila již v prvních zářijových dnech a čtvrtého dne války bylo celé **Slezsko v německých rukou**. Polská část Horního Slezska byla připojena k Německu a celá hornoslezská průmyslová oblast vytvořila nový vládní obvod Katowice. Z hospodářského hlediska se Slezsko, zvláště pak hornoslezská a sousední ostravská průmyslová oblast, stalo jedním z hlavních průmyslových center nacistického Německa.

Na obsazených územích **části Horního Slezska** (včetně kdysi československé části Těšínska) byla okamžitě zahájena tvrdá **perzekuce** židovského a polského obyvatelstva. Národnostně nevyhraněným obyvatelům, považujícím se za „Slezany“ (*Šlonzáky*) kteří byli podle nacistických teorií schopni poněmčení, byla dána možnost přihlásit se prostřednictvím německé „**volkslisty**“ k německému. Obyvatelé odmítající „volkslistu“ se vystavovali riziku nejtvrdějších postihů. Smutný primát získalo Slezsko za druhé světové války v podobě umístění největšího vyhlazovacího tábora v Osvětimi, který se současně stal hlavním centrem realizace hitlerovské politiky holocaustu.

Na území bývalé polské části Slezska a na Těšínsku působily po celou dobu okupace především polské odbojové organizace sjednocené posléze do tak zvané „**Zemské armády**“. V závěrečné fázi války pronikly do Slezska i diverzní a zpravodajské organizace Sovětské armády využívající spolupráce s domácím, zejména levicově zaměřeným odbojovým hnutím.

Protinacistická opozice působila i v čistě německých oblastech Slezska. Vedle sociálně demokratických a komunistických organizací, z nichž ovšem větší část byla zlikvidována už před válkou, si největší proslulost získal tak zvaný „Kruh z Křížové“ (*Kreisauer Kreis*), opoziční skupina bývalých významných osobností německého politického i společenského života, scházející se na statku hraběte von Moltke v Křížové nedaleko Svidnice.

Obsazování Slezska Sovětskou armádou začalo ve druhé polovině ledna 1945 od severovýchodu. **Prudké boje** se vedly zvláště **o hornoslezskou průmyslovou oblast**, včetně přilehlé části Československého Slezska (*Ostravská operace*), a **o Vratislav**, přeměněnou koncem války v pevnost (*Festung Breslau*), v níž se německé jednotky bránily v obklíčení od poloviny února až do 6. května 1945. Válečné události vedly ke

zničení značné části slezských měst. Osвобоzení Slezska bylo dokončeno až v posledních dnech války.

SOUČÁSTÍ SOCIALISTICKÉHO TÁBORA

Poválečné osudy Slezska se staly předmětem diplomatických jednání spojeneckých mocností již v období 2. světové války. Na mezinárodních konferencích představitelů protinacistické koalice v Teheránu, Moskvě a Jaltě bylo přes částečný odpor západních velmocí mimo jiné rozhodnuto o **připojení celé německé části Slezska k Polsku** a stanovení budoucí německo-polské **hranice na řekách Odře a Lužické Nise**. Československo mělo být obnoveno ve svých předmnichovských hranicích. Ambice polské vlády získat část Těšínska, zabranou v roce 1938, se nepodařilo realizovat.

V **Československém Slezsku** se projevíly snahy o obnovení zemské samosprávy ve formě ustavení Zemského národního výboru pro Slezsko a širší Ostravsko již 5. května 1945. Ke Slezsku v historických hranicích měly být připojeny tři moravské politické okresy v severním předpolí Moravské brány a případně pás pruského Horního Slezska od Ratiboře na sever po Kozlí a na východ až ke Kladsku. Nic z toho nebylo ovšem realizováno.

Jedním z největších problémů v obou částech Slezska bylo vyřešení **výměny obyvatelstva**. Na základě rozhodnutí postupimské konference byli z jejich území odsunuti Němci, nicméně organizovanému odsunu předcházela tzv. „divoký odsun“ provázený řadou násilností. Do konce roku 1947 byla naprostá **většina slezských Němců vysídlena**.

I nadále zůstala otevřena **otázka postavení polské menšiny** na území Těšínska. Některé kroky československé administrativy spolu s resentimenty místního českého obyvatelstva na postup polské správy v roce 1938-1939 vytvořily mezi příslušníky obou národností na Těšínsku jen obtížně překonatelné bariéry. Vzrůst napětí zapříčinily i nároky některých českých činitelů na územní zisky na úkor bývalého německého Slezska v oblasti Kladska a Ratibořska, které již Poláci považovali za své území. Vztahy mezi oběma zeměmi se v roce 1945 ocitly na pokraji ozbrojeného konfliktu, který se podařilo odvrátit teprve po zásahu sovětských orgánů. Situace se uklidnila po uzavření **československo-polské smlouvy** v roce 1947, která deklarovala uznání stávající státní hranice a zaručovala soubor práv polské menšině v Československu.

Nemalým problémem se v **Československém Slezsku** ukázala být **ekonomická regenerace vysídlených území**, navíc zčásti silně poničených válečnými operacemi. Po odsunu se začal projevovat intenzivní nedostatek kvalifikovaných pracovních sil. Mimořádným problémem byl i akutní nedostatek surovin. Jednoznačnou prioritu mělo zahájení těžby uhlí a výroby železa, což se naštěstí v boji takřka nedotčených průmyslových komplexech Ostravy podařilo již v květnu 1945. Dosídlení bývalých německých území se stalo dlouhodobější záležitostí. Noví usadlíci přicházeli zpravidla

z českého a moravského vnitrozemí, částečně ze Slovenska. Poměrně početná byla ale i skupina emigrantů z Řecka, směřující na Bruntálsko a Krnovsko.

V **polské části Slezska** začalo osídlování přidělováním desetihektarových usedlostí demobilizovaným vojákům polské armády ve 12 pohraničních okresech podél Odry a Lužické Nisy, zejména v dolnoslezských regionech. Noví obyvatelé pocházeli především ze středního Polska, druhá nejpočetnější skupina se přistěhovala z území zabraných Sovětským svazem, hlavně z ukrajinských oblastí, tak zvaných „kresů“. Dále přicházeli reemigranti z Francie a Belgie, z Jugoslávie, Německa a jiných zemí. Do Vratislavi se přistěhovala velká skupina inteligence ze Lvova, mimo jiné z okruhu tamější univerzity.

Na základě zákona obdrželo po verifikaci patriotických postojů polské občanství i více než tři čtvrtě milionu původních obyvatel Horní Slezska, hlavně z Opolska (označovani jako autochtoni).

Pod vlivem studené války byla velmi podporována obnova a **rozvoj slezských průmyslových oblastí**. V Československu se jednalo o **ostravsko-karvinský revír**, zejména vlastní Ostravsko. Investice se soustředily na výstavbu ostravské Nové huti, Třineckých železáren a na rozvoj těžby uhlí. Z Příbrami byla do Ostravy přenesena i Vysoká škola báňská. Ostravsko-Karvinsko s vysokými výdělky a snadno dostupným moderním bydlením se stalo relativně přitažlivým regionem, a to i přes rozsáhlou devastaci životního prostředí, nastoupenou ovšem již v procesu industrializace v 19. století. Městská část Ostravy – Poruba – se stala největším městským sídlištěm v české části Slezska, moderní sídliště vznikala v Karviné a Orlové, vybudováno bylo i zcela nové město s příznačným jménem Havířov. To vše mělo ovšem za následek postupující vylidňování a zaostávání zejména západní části Slezska a přilehlých oblastí severní Moravy, už i tak postižených odsunem Němců, jehož důsledky byly uvedeným industriálním procesem umocněny.

Obdobně rychlým rozvojem prošla v polském Slezsku **hornoslezská průmyslová oblast**, která byla v rámci preferencí těžkého průmyslu předmětem zvláštní pozornosti a nemalých investic. K největším náležely cementárna „Odra“ v Opolí, závod na výrobu kotlů „Rafako“ v Ratiboři, vodní nádrž v Gočálkovicích a některé další. V roce 1957 bylo při pokusných vrtech v pásu území mezi Lubinem a Hlohovem objeveno největší ložisko měděné rudy v Evropě. Podpory se dostávalo i tradičnímu uhelnému revíru s rozvíjejícími se centry v Katovicích, Sosnovci, Zábře (dříve *Hindenburg*) ad.

Pomalejším tempem se rozvíjely oblasti většiny **Dolního Slezska**. Na této skutečnosti se podílelo zejména rozhodnutí postupimské konference, předpokládající, že definitivní stanovení západní polské hranice bude odloženo až na mírovou konferenci s Německem. Tento stav vedl zejména v počátečních obdobích k vývozu množství nejružnějších hodnot, zvláště pak kulturních statků, ze Slezska na území centrálního Polska. Nemalá část měst se ale stala především zdrojem stavebního materiálu pro výstavbu zničené Varšavy. Teprve 2. polovina 50. let přinesla určitou nápravu a postupný rozvoj.

Československé ani polské části Slezska se přirozeně nemohly vyhnout **problémy** a události postihující vývoj **v obou mateřských státech**, ať už to byla měnová reforma v Československu v roce 1953, na kterou reagovali dělníci a horníci na Ostravsku řadou demonstrací a stávek, nebo polské reformní hnutí v roce 1956 reagující vedle hospodářských problémů i na odhalení praktik stalinismu v Sovětském svazu a zemích východní Evropy

Do historie obrodného procesu v Československu na konci 60. let se negativně zapsaly aktivity zastánců protireformního hnutí na Ostravsku podporované intenzivně z polské strany dokonce ve formě demonstrace proti protisocialistickým silám organizované v Těšíně a Českém Těšíně.

Okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy v roce **1968**, řízená ze Slezska, ze sídla štábu Severní skupiny sovětských vojsk umístěného v Lehnici, a následné události v Polsku v 80. letech znamenaly mimo jiné i **faktické přerušování kontaktů mezi Čechy a Poláky na společné hranici**, pečlivě střežené pohraničními orgány. Docházelo pouze k oficiálnímu setkávání představitelů stranických a samosprávných orgánů.

Po potlačení obrodného procesu i v české části Slezska zavládla tzv. normalizace, která měla vedle ekonomického rozvoje zajistit i poměrně rychlý růst životní úrovně. Jedním z rozhodujících momentů předurčujících budoucí postupné zaostávání českého Slezska a Ostravska bylo rozhodnutí o postupu rozvoje dopravní infrastruktury. Priorita byla tehdy dána dálničnímu spojení Praha – Brno – Bratislava. Ani elektrifikovaná košicko-bohumínská železnice nebyla schopna konkurovat rostoucímu významu silniční přepravy. Preference bytové výstavby, vcelku vysoká úroveň platů v hornictví a hutnictví a částečné zlepšení zásobování přispěly k tomu, že se naprostá většina obyvatel přizpůsobila poměrně rychle danému stavu.

Polské Horní Slezsko, poté co byl na konci roku 1970 pověřen funkcí prvního tajemníka Ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany dlouholetý tajemník vojvodského výboru v Katovicích Edward Gierek, zaznamenalo výrazný vzestup investiční výstavby. K nejrozsáhlejší akcí náležela výstavba hutě „Katovice“, největší polské průmyslové investice 70. let. Uspokojit touhu většiny obyvatel po koupi vlastního osobního vozu měl zajistit nový závod na výrobu malolitražních automobilů vybudovaný v Bielsko-Bialé, produkující od poloviny 70. let populární „Fiat 125“.

Pozitivní vztah obyvatelstva oblasti k vládní politice byl motivován řadou výhod a privilegií, např. možností nákupu ve speciálních obchodech pro horníky, zásobovaných nedostatkovým zbožím, poukazy na nákup automobilů, vysoce dotovanou domácí i zahraniční rekreací (jen v Ustroni, kde měl svůj dům i E. Gierek, bylo vybudováno 17 gigantických rekreačních středisek), zdravotní péčí o horníky apod.

Vedle rozvoje ekonomiky pocítilo polské Slezsko i negativní dopady průmyslové výstavby, zejména rozsáhlé ničení životního prostředí. Od druhé poloviny 70. let se v důsledku celkově neúspěšného pokusu o rozvoj polského hospodářství začaly rovněž ve Slezsku stále více projevovat nejrůznější potíže, zvláště nedostatečné zásobování trhu

spotřebním zbožím. Už v roce 1976 vypukly v několika vratislavských závodech v souvislosti s ohlášením zvýšení cen potravin dělnické stávky. Stávkové hnutí zasáhlo všechna hlavně dolnoslezská vojvodství.

Nová **vlna nespokojenosti** zasáhla polské Slezsko v roce 1980. V místech stávek byly organizovány Mezipodnikové stávkové výbory, které se domáhaly splnění 21 podmínek formulovaných gdaňským stávkovým výborem, především povolení nezávislých odborů, zvýšení platů a zlepšení pracovních podmínek.

Stávkové výbory byly reorganizovány a staly se základnou pro utváření nezávislých samosprávných odborů, jež byly založeny 17. listopadu pod názvem Nezávislý samosprávný odborový svaz „**Solidarita**“. Ve Slezsku vznikly dvě regionální struktury „Solidarity“ - Dolnoslezský region s 900.000 členy a Slezsko-Dąbrowský region s 1, 400. 000 členy.

Pokus o dialog mezi opozicí a vládní mocí byl v Polsku zastaven v prosinci roku **1981** vyhlášením **válečného stavu**. Byly zakázány veškeré stávky a demonstrace, omezena svoboda pohybu a stanovena policejní hodina. Odpor byl potlačován za pomoci vojska a speciálních jednotek policie.

K pacifikaci stávkujících v Horním Slezsku bylo použito obzvláště brutálních metod s využitím těžké vojenské techniky včetně tanků a dělostřelectva a vzdušných sil armády. Boje si vyžádaly řadu obětí. Za pomoci teroru policie a vojska se sice podařilo na čas aktivní odpor obyvatelstva ochromit, různé jeho projevy však opakovaně ujišťovaly státní moc o skutečném smýšlení lidí ve Slezsku. Ve Vratislavi až do roku 1985 vysílala ilegální rozhlasová stanice „Radio Solidarita“. Radikální „Bojující Solidarita“ organizovala protivládní demonstrace až do konce roku 1983. Při největší z nich, ve druhé výročí podpisu smlouvy mezi vládou a gdaňským stávkovým výborem, demonstrovalo v ulicích Vratislavi na 50 tisíc lidí. Demonstrace probíhaly i v dalších městech polského Slezska.

NA PŘELOMU TISÍCLETÍ

Rozpad sovětského bloku vyvolal široký okruh otázek dotýkajících se mimo jiné i další budoucnosti Slezska. Rychlý vývoj událostí v závěru roku 1989 spojený s pádem berlínské zdi a požadavkem sjednocení dosud rozděleného Německa vyvolal zejména na polské straně nemalé obavy týkající se budoucnosti hranice na Odře a Nise. Pochyby měla odstranit polská účast na jednání představitelů vítězných mocností z druhé světové války a obou německých států v listopadu 1989 až září 1990. Polsko nakonec požadované garance svých západních hranic, a tedy i příslušnosti Slezska k Polsku, obdrželo. **Smlouva o hranicích**, kterou sjednocené Německo uznalo v listopadu **1990** hranice na Odře a Nise, **ukončila** více než půlstoletí mezinárodně **právní nezakotvenosti polského Slezska** a zaručila jeho další mírový rozvoj v hranicích polského státu.

Politické uvolnění otevřelo cestu k **obnovení aktivit** zbytku **německého obyvatelstva** ve Slezsku. Přelomem bylo setkání kancléře Německé spolkové republiky

Helmutha Kohla s polským premiérem Tadeuszem Mazowieckim na konci roku 1989 v Křížové poblíž Svidnice. Oživení kulturní výměny mělo být symbolicky realizováno vyhlášením tří památných míst slezské historie a kultury, a to Křížové, kde se v letech 2. světové války konstituoval „Kruh z Křížové“, opoziční protihitlerovská organizace, Lubovic – místa narození slezského básníka Josepha von Eichendorffa, a Jagniątkowa, dlouholetého sídla Gerharta Hauptmanna, nejvýznamnějšího německého dramatika přelomu 19. a 20. století.

Konsolidace polsko-německých vztahů a ochrana menšin v Polsku přinesla v polském Slezsku vlnu zakládání **kulturně-společenských organizací německé menšiny**, které si rychle získaly masovou podporu. Největší vznikly na Opolsku (přes 180 tisíc členů) a na Ratibořsku (73 tisíc členů). Nelze ovšem popřít, že výrazným motivem přihlášení se k německé národnosti byla šance získání německého pasu, a tím i neomezené možnosti zaměstnání v členských zemích EU.

K obdobnému vývoji, i když přirozeně v mnohem menším rozsahu, došlo i v československé části Slezska, kde se k německé národnosti přihlašovali zejména obyvatelé Hlučínska, náležejícího až do roku 1920 k Německu. Jak na československé, tak na polské straně se objevily poměrně silné tendence k prosazení oficiálního uznání **slezské národnosti**. Na české straně ovšem pokusy o emancipaci Slezska, opírající se mimo jiné o deklarování slezské národnosti, vzbuzovaly, obdobně jako v případě Moravy a moravanství, obavy z možností dalšího pokračování procesu rozpadu českého státu, a byly proto odsouzeny k nezdaru.

Ve složitější situaci se ocitlo slezanství v polském Slezsku. Polská legislativa, která preferuje národnostní menšiny pro získání mandátu do zastupitelského sboru, slezskou národnost v současné době neuznává. Registrace slezské národnosti byla Nejvyšším soudem ve Varšavě zamítnuta a stejně tak i štrasburský tribunál zamítl stížnost u Evropské komise pro lidská práva. Přitom autochtonní slezské obyvatelstvo tvoří v polském Horním Slezsku asi nejdůležitější zázemí obyvatel hlásících se k německé národnosti. Výstižné je v tomto směru úsloví rozšířené ve Slezsku a na Opolsku „*za polskost platí Slezané, za němečtví se platí Slezanům*“.

Změny ve vývoji ekonomiky spojené s rozsáhlou privatizací a následnou restrukturalizací průmyslové výroby, provázené navíc celou řadou negativních jevů typických pro převratová období, měly za následek nahromadění množství obtíží nejružnějšího charakteru, především však vznik a postupný růst nezaměstnanosti, kterou byly postiženy především průmyslové oblasti Slezska a Ostravska. V obou došlo k významným strukturálním změnám, často provázeným omezením průmyslové produkce. V ostravské části ostravsko-karvinského revíru byla stejně jako v polském Waldenburku/Walbrzychu zcela zastavena těžba uhlí. Postižena byla většina závodů těžkého průmyslu, zejména hutí, které byly nuceny významně restrukturalizovat výrobu a propustit množství zaměstnanců.

Pro postavení Slezska mělo závažné důsledky rozdělení státu k 1. lednu 1993. České Slezsko zůstalo jako celek součástí České republiky, což symbolizuje i slezská orlice v jejím státním znaku. Z hlediska správního je České Slezsko dnes už pojmem ponejvíce historickým. Přesto role, kterou v dějinách českých zemí sehrávalo, je i dnes přesvědčivým důvodem pro to, aby se přece jen nerozplynulo v mlze zapomnění.

Postavení Slezska v Polsku je přirozeně vzhledem k jeho velikosti, počtu obyvatel a hospodářskému významu podstatně odlišné. Ani tam však neexistuje dnes Slezsko jako samosprávný celek a je rozděleno do několika vojvodství.

Do 21. století vstoupilo české a polské Slezsko v podmínkách rozvíjejícího se tržního hospodářství se všemi kladnými i zápornými stránkami tohoto procesu. K nejvýznamnějším změnám je nutno počítat především vstup České republiky a Polska do **Evropské unie** v roce **2004**, který otevřel cestu k dalekosáhlé mezinárodní kooperaci. Ke vzájemnému širokému rozvoji příhraniční spolupráce přispěl na česko-polském pomezí rozvoj **euoregionů** (Euroregion Glacensis, Nisa, Těšínské Slezsko, Beskydy) i zrušení kontrol na hranicích v návaznosti na aplikaci **otevřené hranice** ve souladu s dohodou v Schengenu.

Polské Slezsko je v některých svých částech velmi intenzivně se rozvíjícím **průmyslovým regionem**. K nejvýznamnějším subregionům náleží hornoslezská průmyslová oblast s centrem v Katovicích a dalšími 8 městy, čítajícími více než 100 tisíc obyvatel, dosahují v roce 2015 lidnatosti okolo 8 milionů obyvatel. K dominantním odvětvím tam náleží těžba uhlí, hutnictví, automobilový průmysl, energetika, strojírenství, chemický průmysl a další. Významný podíl, rovnající se podílu průmyslové výroby, má rovněž sektor služeb. Jeho vzrůst byl ovšem zapříčiněn hlavně poklesem průmyslové produkce v rámci restrukturalizace.

Jedním z největších těžebních závodů ve Slezsku je v současné době společnost Polská měď, která využívá mohutných ložisek mědi v Lehnicko-Hlohovské pánvi v oblasti Dolního Slezska. Společnost je šestým největším producentem mědi na světě, největším producentem stříbra, těží i významné množství zlata, platiny a dalších kovů.

K nejvýznamnějším střediskům náleží i bouřlivě se rozvíjící historické hlavní město Slezska Vratislav, třetí největší město Polska se stále respektovanější rolí v kulturně společenském životě nejen Slezska. Pro rok 2016 byla Vratislav vybrána do role *Evropského hlavního města kultury*.

Česká část Slezska byla těžce postižena restrukturalizací tradičních průmyslových odvětví, zejména výrazným omezením těžby uhlí a hutní produkce v ostravsko-karvinském revíru, ale i úpadkem textilní výroby v západní části území. Krnovsko, Bruntálsko a Jesenicko patří k regionům s vysokou mírou nezaměstnanosti, trpícím navíc i obtížnou dopravní dostupností a celkovou zaostalostí infrastruktury. Jistou roli při jejich revitalizaci by snad mohl sehrát rozvoj cestovního ruchu, spojovaný ve stále větší míře i s Pobeskydím na Těšínsku a severní Moravě.

KULTURNÍ DĚDICTVÍ A JEHO OCHRANA

Kulturním dědictvím rozumíme hmotné a nehmotné **pozůstatky minulosti**, vytvořené našimi předky, které vypovídají o jejich historii, kultuře a každodennosti, **zachované** alespoň v jisté podobě **ve svém původním prostředí dodnes**, u nichž současně usilujeme o **uchování a předání dalším pokolením**.

Té části kulturního dědictví, u níž je akceptována vysoká míra historické, vlastenecké, náboženské, vědecké či umělecké hodnoty a která má značný význam pro současnost i rozvoj politického, společenského i kulturního života společnosti v budoucnu, může být udělena **právní ochrana**.

Za kulturní dědictví lze považovat **hmotné (materiální) doklady** minulosti, které dělíme na:

- ✓ **nemovité:**
 - ✓ urbanistické komplexy;
 - ✓ stavby a soubory staveb, včetně obranných či technických;
 - ✓ hřbitovy;
 - ✓ objekty v terénu, např. hraniční kameny, kříže;
 - ✓ místa „paměti“ s památníkem apod.

- ✓ **movité:**
 - ✓ umělecká díla z oblasti sochařství, malířství, užitého umění;
 - ✓ produkty lidové kultury;
 - ✓ sbírkové předměty, včetně numismatických, sfragistických a heraldických, hudebních aj.;
 - ✓ militaria;
 - ✓ artefakty spojené s hospodářským vývojem; technické stroje a přístroje dokládající vývoj lidské civilizace;
 - ✓ artefakty spojené se životem a dílem významných osobností ad.

Dále náleží ke kulturnímu dědictví **nehmotné (nemateriální) doklady**, tedy

- ✓ jazyk;
- ✓ tradice, zvyky a rituály;
- ✓ ústní slovesnost;

- ✓ interpretační umění (hudba, zpěv);
- ✓ vědomosti a zkušenosti;
- ✓ teoretické znalosti a zručnost (uplatňované např. u tradičních řemesel, kulinárií a gastronomie);
- ✓ kolektivní paměť.

Při výzkumu a prezentaci kulturního dědictví lze pochopitelně zvolit i **jiné koncepty třídění**, nikoli jen podle výše uvedené pramenné typologie, z níž obvykle vycházejí právní úpravy ochrany památkového fondu v jednotlivých státech.

Za celkem logické, zejména pokud je studium zaměřeno na určitý segment dějin společnosti a její každodennosti či na některou z oblastí kulturně společenských aktivit, můžeme považovat například **tematické členění kulturního dědictví**, a to na

- ✓ **archeologické**, tvořené doklady prehistorického a historického vývoje, nacházející se v zemi (doklady stavební činnosti, užitkové předměty – keramické a skleněné nádoby a jejich zbytky, výrobní prostředky, zbraně, kosterní pozůstatky ad.). Archeologické kulturní dědictví je předmětem zájmu mezinárodních i tuzemských institucí, jeho ochranu upravuje tak zvaná *Maltská konvence* neboli *Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy*. V ní je mimo jiné zakotveno přednostní užívání nedestruktivních metod výzkumu, které brání zničení artefaktů. Úmluva je v případě rozporů nadřazena v České republice zákonu o státní památkové péči;
- ✓ **církevní a náboženské**, vzájemně se doplňující, prolínající a někdy ne zcela jednoznačně přiřaditelné artefakty a projevy spojené s vírou v boha, náboženstvími, liturgií, církvemi a církevními organizacemi atd. Jedná se například o církevní stavby (kostely, kaple, kláštery, modlitebny, synagogy, mešity, minarety, fary ad.); jiné církevní nemovité objekty (kapličky, kříže, boží muka v terénu ad.) a církevní movité objekty (bohoslužebné kříže, monstrance, oděvy, knihy, písemnosti církevní správy ad.); rituály, tradice a zvyky (mše, poutě, procesí, aktivity spojené s oslavami církevních svátků ad.); náboženské písně, texty a slovesnost; písemnosti; ústní podání ad.;
- ✓ **urbánní** neboli městské, k němuž náleží doklady spojené s dějinami a vývojem měst a městské/měšťanské společnosti. Jedná se například o stavební památky v areálu města a předměstí individuálního i komunálního charakteru (radnice, hradby a obranné věže, hlásné věže, řemeslnické boudy, vězení, sýpky, obytná zástavba ad.); movité doklady o městské každodennosti (řemeslnické výrobky, vybavení domácnosti, artefakty spojené s volným časem městských obyvatel, písemnosti městské správy a jiných vydavatelů ve prospěch měst, umělecké předměty vč. užitého umění, oděvy ad.); nehmotné doklady (tradice a zvyky,

výrobní postupy, kulinária ad.) svázané s konkrétním městem nebo městským životním stylem; písemnosti ad.;

- ✓ **rustální** neboli venkovské, k němuž náleží doklady spojené s dějinami a vývojem venkova a venkovské společnosti. Jedná se například o stavební památky (obytná stavení a usedlosti, hospodářské objekty, zvl. sýpky, mlýny, řemeslnické dílny); doklady zemědělské činnosti; lidová kultura ve smyslu označení movitých a nemovitých projevů a dokladů každodennosti (odívání, mobiliář domácností); zvyky a tradice (ústní lidová slovesnost, pranostiky, pohádky atd.), písemnosti ad.;
- ✓ **montánní** neboli důlní, tedy movité a nemovité doklady dolování zlata, stříbra, obecných rud, uhlí: stavební památky a podzemní díla (jámy, štoly, šachty, doly); nástroje, nářadí a strojní zařízení; doklady o životě horníků; písemnosti ad.;
- ✓ **industriální** neboli průmyslové, tedy movité a nemovité doklady o tovární výrobě ve struktuře v zásadě odpovídající uvedenému montánnímu kulturnímu dědictví;
- ✓ **kastelologické**, které zahrnuje zejména stavební památky (hrady, zámky, tvrze, zříceniny, městské paláce).

Posledně jmenovanou skupinu lze vnímat v blízké příbuznosti s **kulturním dědictvím urozených vrstev**, tedy s projevy a artefakty spojenými se šlechtou různého stupně urozenosti, jejími veřejnými a privátními aktivitami, životním způsobem a stylem. Kromě obytných a užitných staveb se jedná o projevy každodenní hmotné kultury (odívání, stravování ad.), písemnou kulturu, militaria ad.

Toto tematické členění kulturního dědictví se využívá také v kontextu jeho prezentace a edukace a je inspirací pro vnitřní strukturování **kulturního turismu**, reagujícího na zájmy a požadavky klientů se specifickými požadavky (např. církevní/náboženský turismus, montánní a industriální turismus, rustální turismus ve spojení s agroturistikou apod.).

SVĚTOVÉ A EVROPSKÉ INICIATIVY PŘI OCHRANĚ PAMÁTEK

Kulturní dědictví je dlouhodobým předmětem zájmu institucí a aktivit na **mezinárodní úrovni**. Reprezentuje jej nevládní organizace **UNESCO** (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) při Organizaci spojených národů. V roce 1972 přijaly členské země UNESCO „**Úmluvu o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví**“.

Kulturní dědictví je v této úmluvě definováno jako:

- ✓ „*památníky: architektonická díla, díla monumentálního sochařství a malířství, prvky či struktury archeologické povahy, nápisy, jeskynní obydlí*

a kombinace prvků, jež mají výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy;

- ✓ *skupiny budov: skupiny oddělených či spojených budov, které mají z důvodu své architektury, stejnorodosti či umístění v krajině výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy;*
- ✓ *lokality: výtvořiny člověka či kombinovaná díla přírody a člověka a oblasti zahrnující místa archeologických nálezů mající výjimečnou světovou hodnotu z dějinného, estetického, etnologického či antropologického hlediska“.*

S ohledem na tato pravidla a na základě řádného schvalovacího procesu vyhláší vrcholný orgán UNESCO na svých pravidelných zasedáních každoročně památky světového kulturního a přírodního dědictví, které jsou zapsány do **Seznamu světového dědictví** (*World Heritage Site*). V červenci 2015 bylo v tomto seznamu evidováno celkem 1031 památek, z toho 802 kulturních, 197 přírodních a 32 smíšených, ze 163 zemí světa. Na území České republiky se nachází celkem 12, v Polsku pak 15 lokalit světového dědictví, což řadí oba státy podle počtu evidovaných položek do druhé desítky zemí světa.

Kromě tohoto Seznamu, zaměřujícího se zprvu zejména na hmotné kulturní dědictví (movité a nemovité, umělecké památky), byl v roce 1992 založen organizací UNESCO seznam **Paměť světa** (*Memory of the World*) jakožto program ochrany a záchrany světového kulturního dědictví uchovaného v dokumentech.

Za tak zvané **dokumentové dědictví** jsou v této souvislosti považovány jakékoli informace zafixované v dokumentech jakéhokoli druhu, které mají podobu textů (rukopisy, knihy, noviny, časopisy, plakáty atp.), zvukových záznamů a záznamů pohyblivých obrazů (film, video). Postupem času se k tomu připojilo i původní digitální dědictví. Záchrana a ochrana dokumentového dědictví je spojována s jeho zpřístupněním, mimo jiné s využitím digitálních technologií.

V seznamu Paměť světa má Česká republika nyní zapsáno pět souborů písemností, z toho jeden spolu s Francií. Žádný se přitom netýká Slezska. Polsko má zapsáno 14 souborů, mezi něž náleží i jedno silesiakum, rukopis zvaný Jindřichovská kniha (*Liber foundationis claustris sanctae Mariae Virginis in Heinrichow*).

V roce 2001 byl s vědomím, „že existují i nehmotné kulturní památky a že je nutné pomoci místním obyvatelům s ochranou těchto děl a k zachování těch místních lidí, kteří znají tyto formy kulturního vyjádření“, založen rovněž seznam **Mistrovská díla ústního a nehmotného dědictví lidstva** (*Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage*).

V říjnu roku 2003 pak byla v Paříži přijata Generální konference UNESCO „*Úmluva o zachování nemateriálního kulturního dědictví*“, která vstoupila v platnost v dubnu 2006. Mimo jiné stanovuje, že „*nemateriálním kulturním dědictvím*“ se rozumí *zkušenosti, znázornění, vyjádření, znalosti, dovednosti, jakož i nástroje, předměty, artefakty a kulturní prostory s nimi související, které společnosti, skupiny a v některých případech též jednotlivci považují za součást svého kulturního dědictví. Toto nemateriální kulturní dědictví, předávané z pokolení na pokolení, je společnostmi a skupinami lidí neustále přetvářeno v závislosti na jejich prostředí, na jejich interakci s přírodou a na jejich historii, dává jim pocit identity a kontinuity, podporuje takto úctu ke kulturní rozmanitosti a lidské tvořivosti*“.

Česká republika, která úmluvu ratifikovala roku 2008, má k roku 2015 zapsány v seznamu Mistrovská díla ústního a nehmotného dědictví lidstva čtyři položky, žádná však není spojena s historickým územím Slezska. Polsko zápisem tohoto druhu do roku 2015 nedisponovalo.

S aktivitami směřujícími k ochraně památek a dokladů minulosti přichází v poslední době rovněž Evropská unie. Vytvořila proto iniciativu označení **Evropské dědictví**. Kulturní statky označené touto značkou mají symbolizovat evropskou integraci, její ideály a historii. Označení má podtrhnout význam těchto statků a jejich společné sdílení v evropském prostoru. Česká republika na seznam nominovala čtyři památky, z nichž sice žádná není položena bezprostředně na slezském území, jedna z nich ale k němu má velmi blízko. Jedná se o bývalý průmyslový areál **Dolní Vítkovice v Ostravě**, náležející k ostravsko-karvinskému revíru, situovaný jen několik kilometrů od moravsko-slezské hranice.

OCHRANA KULTURNÍHO DĚDICTVÍ V POLSKU

V **Polsku** je v současné době ochrana památek a péče o ně zakotvena v zákoně z roku 2003 (*Ustawa z 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*). Za **památky** (*zabytki*) jsou podle tohoto zákona považovány „*artefakty, jejich části nebo soubory, které jsou dílem člověka nebo jsou spojeny s jeho činností a které vydávají svědectví nebo výsledky, jejichž zachování je ve společenském zájmu vzhledem k jejich historické, umělecké nebo vědecké hodnotě*“ nemovitého nebo movitého charakteru.

Z nemovitých památek (*zabytek nieruchomy*) podléhají v Polsku ochraně a péči bez ohledu na stav zachování zejména:

- ✓ kulturní krajina;
- ✓ urbanistické, rurální a stavební soubory;
- ✓ architektonická díla a zástavba;

- ✓ vojensko-obranná díla;
- ✓ technické objekty, zvláště doly, hutě, elektrárny a jiné průmyslové závody;
- ✓ hřbitovy;
- ✓ parky, zahrady a jiné formy projektované zeleně;
- ✓ místa připomínající historické události nebo činnost výjimečných osobností nebo institucí.

Z **movitých památek** (*zabytek ruchomy*) jsou to zvláště:

- ✓ umělecká díla z oblasti uměleckých řemesel a užitého umění;
- ✓ sbírkové soubory, tvořené podle koncepce tvůrců těchto sbírek;
- ✓ jednotliviny a soubory numismatického charakteru, stejně jako pečeti, standarty, odznaky, medaile, řády, militaria a jiné historické památky;
- ✓ výtvořiny techniky, zvláště technická zařízení, dopravní prostředky, stroje a náčiní dokládající vývoj materiální kultury, charakteristické pro dávné i nové formy hospodaření, dokumentující úroveň vědy a rozvoje civilizace;
- ✓ knihy a knihovní sbírky;
- ✓ hudební nástroje;
- ✓ výsledky lidového umění a ruční práce a jiné artefakty etnografického charakteru;
- ✓ předměty připomínající historické události nebo činnost významných osob nebo institucí.

Kromě toho rozpoznává polská legislativa **památky archeologické** (*zabytek archeologiczny*), především

- ✓ lokality s významnými nálezy dokládajícími vývoj lidské společnosti v pravěku;
- ✓ artefakty archeologického charakteru.

V rámci interního systému ochrany památek a péče o ně jsou v Polsku rozeznávány čtyři **druhy památek a stupně jejich ochrany**, a sice:

- ✓ **místa vepsaná do Seznamu světového dědictví UNESCO** (*Miejsca wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO*). O jejich statutu rozhoduje generální shromáždění uvedené organizace, respektována jsou i v polském domácím systému;
- ✓ **historické památky** (*Pomniki Historii*). Jedná se o formu ochrany památek a péče o ně, určenou pro nejvýznamnější objekty. Přiznává se **nemovitým památkách** výjimečné historické, vědecké a umělecké hodnoty s velkým významem pro

kulturní dědictví Polska. Status historické památky přiznává na základě předepsaného postupu prezident Polské republiky;

- ✓ **kulturní parky** (*Parki Kulturowe*). Jedná se o část kulturní krajiny s nemovitými památkami, charakteristickými pro tradiční místní stavitelství a osídlení. Ustavuje je rada *gminy* (obce ve smyslu vyšší samosprávné jednotky sdružující města a vesnice) se souhlasem konzervátora památek (*konserwator zabytków*) příslušného vojvodství;
- ✓ **památkové objekty** (*Objekty Zabytkowe*), také regionální památky zapsané do seznamu památek (*zabytki regionu wpisane do rejestru zabytków*). Jedná se o hmotný doklad v zákoně vymezeného charakteru (viz výše). Zařazení do seznamu památek rovnající se prohlášení památkou přísluší konzervátorovi památek příslušného vojvodství, který jeho ocenění a zápis realizuje na žádost majitele, anebo z úředního rozhodnutí.

Evidenci uvedených památek vede Národní ústav dědictví (*Narodowy Instytut Dziedzictwa*) se sídlem ve Varšavě formou seznamu nemovitých památek (*Rejestr zabytków nieruchomych*), movitých památek (*Rejestr zabytków ruchomych*) a archeologických památek (*Zestawienia zabytków archeologicznych*).

V rámci výše uvedených kategorií kulturních památek a jejich ochrany se v polském Slezsku v roce 2015 nacházela dvě místa zapsaná v Seznamu světového dědictví UNESCO (Mírové kostely v Javoru a Svídnicí; Hala století ve Vratislavi) a dále 12 objektů či souborů objektů náležejících mezi **historické památky**, z toho dva urbánního, pět církevního, jeden vojenského a tři průmyslového (resp. s průmyslem spjatého) charakteru a jeden solitér profánní architektury.

OCHRANA KULTURNÍHO DĚDICTVÍ V ČR

Kulturnímu dědictví je ve stále větší míře věnována **pozornost** – s vědomím postupující modernizace každodenního života a evropské, resp. světové globalizace v oblasti nejen hospodářské, ale především kulturní a společenské – **národními státy**, jejich státními i nestátními institucemi a legislativou. Platí to rovněž o Česku a Polsku jako garantech ochrany kulturního dědictví ve slezských regionech.

Ochrana kulturního dědictví náleží v České republice do resortu **památkové péče**, jejíž podoba a kompetence je upravena zákonem č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, naposledy novelizovaným zákonem č. 142/2012 Sb. Kromě toho se staly součástí právního řádu České republiky dvě mezinárodní smlouvy, upravující památkovou ochranu kulturního dědictví: *Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy* a *Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy*.

V České republice jsou do kulturního dědictví řazeny:

- ✓ movité památky a jejich soubory (zejména památky malířství, sochařství a uměleckých řemesel a památky technické a archeologické, historické knihovny apod.);
- ✓ nemovité památky (jde zejména o stavby a jejich soubory, které dokládají vývoj civilizace a stavební kultury, jako např. hrady, zámky a tvrze; kostely, kláštery a ostatní kultovní stavby; vesnické domy, zemědělské usedlosti a další objekty lidové architektury a lidového stavitelství; městské domy, radnice, městské brány a hradby; stavební památky vývoje řemesel, vědy a techniky; historické zahrady a parky, obvykle komponované ve vztahu k objektům historické architektury);
- ✓ nemovité i movité věci, připomínající významné historické osobnosti nebo události;
- ✓ památkově chráněná území, to je památkové rezervace městské, vesnické a archeologické a památkové zóny městské, vesnické a krajinné, a dále specifická památkově chráněná území (např. území s archeologickými nálezy).

V zájmu ochrany kulturního dědictví byly v Československu a nyní i v **České republice** zavedeny instituty národní kulturní památky a kulturní památky, pro něž jsou vedeny samostatné registry. **Národní kulturní památka** je přitom definována jako **nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa**, může se jednat o nemovitý či movitý objekt, artefakt (či jejich soubor). Prohlášení určitého objektu/artefaktu/souboru artefaktů národní kulturní památkou je v kompetenci **vlády** České republiky, která tak činí formou prohlášení. Přehled národních kulturních památek je veřejný, publikován je v *Ústředním seznamu kulturních památek ČR*.

V **Českém Slezsku** se v roce 2015 nacházelo 11 objektů či areálů, prohlášených národní kulturní památkou.

Vedle národních kulturních památek rozeznává česká legislativa rovněž **kulturní památky**, za něž mohou být Ministerstvem kultury prohlášeny artefakty, popřípadě jejich soubory, které:

- ✓ jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické;
- ✓ mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem.

Podle druhové skladby památkový fond obsahuje zejména:

- ✓ **nemovité památky** (stavby a jejich soubory, např. hrady, zámky a tvrze; kostely, kláštery a ostatní kultovní stavby; vesnické domy, zemědělské usedlosti a další objekty lidové architektury a lidového stavitelství; městské domy, radnice, městské brány a hradby; stavební památky související s vývojem řemesel, vědy a techniky; historické zahrady a parky, obvykle komponované ve vztahu k objektům historické architektury);
- ✓ **movité památky a jejich soubory** (zejména památky výtvarného umění, včetně užitého umění; technické památky, archeologické památky ad.);
- ✓ nemovité i movité **věci, připomínající významné historické osobnosti nebo události**;
- ✓ **památkově chráněná území**, tj.:
 - ✓ **památkové rezervace** městské, vesnické a ostatní (např. archeologické; klášterní komplexy v krajině apod.);
 - ✓ **památkové zóny** městské, vesnické a krajinné a specifická památkově chráněná území (např. území s archeologickými nálezy).

Seznamy nemovitých kulturních památek, památkových rezervací a památkových zón jsou pravidelně zveřejňovány. Z **Českého Slezska** se v nich v roce 2015 nacházelo:

- ✓ okolo 1,5 tisíce nemovitých kulturních památek, z toho 177 v okrese Jeseník, 439 v okrese Bruntál, 353 v okrese Opava a 128 v okrese Karviná a dále nejméně polovina z 321 v okrese Ostrava a z 307 v okrese Frýdek-Místek a desetina z 529 kulturních památek v okrese Nový Jičín; poslední tři okresy jsou tvořeny moravskými i slezskými obcemi;
- ✓ 2 venkovské památkové rezervace (Lipina, Heřmanovice);

- ✓ 13 městských památkových zón (Bílovec, Bruntál, Český Těšín, Frýdek, Hlučín, Hradec nad Moravicí, Javorník, Karviná, Odry, Opava, Ostrava-Poruba, Vidnava, Zlaté Hory);
- ✓ 6 venkovských památkových zón (Karlova Studánka, Komorní Lhotka, Malá Morávka, Petrovice, Piskořov, Rejvíz).

Na území Českého Slezska naopak není žádná městská či archeologická památková rezervace.

Seznam movitých kulturních památek z bezpečnostních důvodů veřejně přístupný není. Seznámit se s ním lze zejména z odborných či jiných oprávněných důvodů může na jednotlivých územních odborných pracovištích Národního památkového ústavu na základě souhlasu ředitele a za předem stanovených podmínek. Lze se důvodně domnívat, že se Slezskem je spojen nespočet artefaktů (či jejich souborů), zařazených v souladu s platnou legislativou do fondu movitých kulturních památek, ať už se jedná o předměty slezského původu, anebo o předměty, které se v současnosti na území Českého Slezska nacházejí ve státním, komunálním či soukromém vlastnictví. Mnohé z nich jsou uloženy v **muzeích, galeriích a instalovaných objektech** ve správě Národního památkového ústavu (hrady, zámky a jiné budovy a komplexy) a můžeme je obdivovat na výstavách nebo ve stálých expozicích, aniž bychom zpravidla věděli, který z nich je oficiálně uznán za kulturní památku.

Kromě toho eviduje Národní památkový ústav **Seznam ohrožených nemovitých památek**. Jedná se o budovy, jejich části či artefakty v krajině, v majetku státu, samospráv i soukromých subjektů, které jsou z nejrůznějších příčin fyzicky narušeny natolik, že hrozí jejich nenapravitelné poškození či dokonce zničení. V seznamu bývá připojena obvykle charakteristika stavebních závad, případně specifikace, které části předmětné nemovitosti se závada týká. Jedná se o iniciativu Národního památkového ústavu, opírající se o znalecké posouzení problematiky. V roce 2015 byly do seznamu zařazeny asi dvě desítky nemovitostí všeho druhu, návštěvnicky atraktivními, i když zdevastovanými zámky počínaje, přes městské činžovní domy, venkovská stavení a církevní objekty, technickými památkami konče.

Cílem vytvoření a publikování seznamu není ostuzení majitelů, ale vyburcování k realizaci kroků k jejich záchraně. Tento záměr nese ovoce. Mnohé z památek, vložených svého času do seznamu, jsou po určité době zabezpečeny proti rychlé zkáze, opraveny či oživeny s novou funkcí. Příkladem může být venkovská usedlost zvaná *vošárna* (prádelna lnu) v Raduni na Opavsku, registrovaná v seznamu v roce 2008, rekonstruovaná soukromým investorem pro kulturně společenské účely.

KULTURNÍ DĚDICTVÍ SLEZSKA. SPECIFICKÁ PODMÍNĚNOST VÝVOJE

Pojetí a vnímání **kulturního dědictví Slezska** současnou veřejností je **výsledkem** nikoli jen historického a kulturně **historického vývoje** této země a jejích regionů a subregionů, ale rovněž **spletitých osudů obyvatel** v předcházejících generacích.

Kulturní dědictví jakožto soubor hodnot materiálního i nemateriálního charakteru s potenciálem uchování do budoucnosti totiž bylo **vytvořeno** konkrétními lidmi a jejich společenstvím **v minulosti**. Touto minulostí lze v ideálním případě chápat všechny „předcházející čas“, kdy se kontinuálně vyvíjela societa určitého místa či regionu, ovlivněná jen pozvolna se proměňujícím přírodním, ekonomických a *kulturním rámcem konkrétního prostoru*.

Vyvstávají však **otázky**, jak chápat kulturní dědictví:

- ✓ v místech či oblastech, které prošly ve velmi krátké době radikální (nikoli přirozenou) **obměnou obyvatelstva** v důsledku migrace a v nichž došlo k zpretrhání tradičních vazeb;
- ✓ v místech, kde **kultura a každodennost původního obyvatelstva** byly **zapomenuty** a (programově či přirozeným vývojem) nahrazeny kulturou přinesenou novými usedlíky;
- ✓ v místech, kde se tato „nová“ **kultura**, vyrůstající často z odlišných kořenů a jen někdy ovlivněná původní místní tradicí, stává (nebo již stala) **kulturním dědictvím** nikoli jen nově přistěhovaných obyvatel a jejich potomků, ale rovněž kulturním dědictvím místa, regionu či země, kde se nově usídlili?

Je přitom jisté, že kulturní dědictví – a zejména pak kulturní dědictví nemateriální a dílem i hmotné nefixované v nemovitostech – vnímáme především prizmatem společnosti, která je jeho nositelem a nikoli prizmatem „nezalidněného“ území. Kolik let či desetiletí musí uplynout a kolik generací se musí vystřídat, než se ona „nová“ přinesená kultura a její prvky stanou kulturním dědictvím území?

Aniž bychom na uvedené otázky znali či požadovali rychlé a jasné odpovědi, nebylo lze je v souvislosti s představením kulturního dědictví Slezska nepřipomenout. Neboť **Slezsko** – či alespoň jeho podstatná část – je právě takovým **územím**, kde se kultury po staletí nejen střetávaly, ale v posledních desetiletích dokonce zcela nebo částečně **vystřídaly**.

Při studiu a prezentaci kulturního dědictví je třeba od samého počátku přistupovat ke konkrétní problematice s vědomím nutnosti **rozlišovat**, anebo se alespoň pokoušet rozlišovat:

- ✓ **kulturní dědictví Slezska jako historické země** a jejího obyvatelstva v kontextu dávnější historie (před polovinou 20. století);
- ✓ **kulturní dědictví slezských oblastí**, kde zůstalo autochtonní obyvatelstvo, tedy v některých částech historického Opolska, ať už na území dnešního Opolského vojvodství, nebo na území meziválečného (i dnešního) Slezského vojvodství, dále na Těšínsku (v jeho české i polské části) apod.;
- ✓ **kulturní dědictví oblastí**, kde došlo po druhé světové válce k **výměně obyvatel**, tedy zejména Dolního Slezska včetně Kladska, i části Horního Slezska, včetně našeho Jesenicka a části Opavska a Krnovska.

V posledním případě je třeba sledovat daleko přesněji časový horizont a rozlišovat kulturní dědictví doby „před“ a „po“ této kulturně sociální změně.

Uvedené skutečnosti, ovlivňující zásadním způsobem vývoj regionů a specifika jejich kulturního dědictví, včetně problémů spojených se společenskou výměnou, zpřetrháním kulturních vazeb a nahrazováním tradičních hodnot novými, jsou dnes poměrně jasně vnímány a otevřeně prezentovány odborníky a odbornými institucemi spojenými s identifikací a ochranou kulturního dědictví a péčí o ně, a to zvláště **v Polsku**, kde prošla slezská území v moderní době složitějším vývojem.

V **hodnocení kulturního dědictví slezských regionů**, prezentovaném na oficiálních stránkách polského Národního ústavu dědictví ve Varšavě (*Narodowy Instytut Nauk*) v roce 2015, se uvádí, že v **Dolním Slezsku** (konkrétně na území Dolnoslezského vojvodství a částečně i Lubuského vojvodství, k němuž připadly nejzápadnější části Slezska) vedla „*změna hranic, státní příslušnosti a především takřka celková výměna obyvatel a společensko-ekonomických poměrů ke zpřetrhání kulturních tradic*“ a že „*absence identifikování se nové společnosti s materiálním dědictvím minulosti byla hlavní příčinou poválečného ničení památek*“. Změna hospodářských poměrů znamenala „*zhoubu značného množství zemanských sídel*“ (tedy sídel drobné šlechty) a změny náboženských poměrů pak přinesly „*ztrátu významu evangelických svatostánků*“.

Dosavadní obyvatelé byli vysídleni do Německa a na „*zemie odyzskane*“ přišli „*osadnicy z centralnej Polski oraz repatrianci z za Bugu. Wśród ludności napływowej wyróżniają się górale czadeccy z Bukowiny rumuńskiej oraz społeczność lemowska*“. Tato kulturně smíšená společnost si pochopitelně přinesla zvyky a obyčeje ze své původní domoviny a jen v omezené míře, anebo během dlouhého času, došlo k přejímání původně slezských tradic (bylo-li odkud a od koho). Teprve v dalších generacích si začali obyvatelé

„osvojovat dosud cizí prostor a následně budovat emocionální vazby k pozůstatkům minulosti“.

♣ *Pozor: vše výše uvedené ukazuje, že při studiu a hodnocení kulturního dědictví Slezska je proto potřeba rozlišovat ty jeho části, které byly v moderní době poznamenány rozsáhlou migrací obyvatelstva. Tedy zejména oblasti do poloviny 20. století obývané německým, po válce vysídleným obyvatelstvem (**Dolní Slezsko**, včetně **Kladska**, a **díl Horního Slezska**). Zásadním způsobem se tam změnil kulturně společenský charakter každodennosti. Dosud výrazně německá kultura, ovlivněná významně němčinou a vazbami na ostatní německé země, zvláště historické Prusko, Sasko a Braniborsko, byla vystřídána kulturou polskou. V některých regionech a lokalitách převládalo obyvatelstvo z východních částí meziválečného Polska, s vlivem litevské a ukrajinské kultury. Projevovalo se to velmi výrazně v oblasti hospodářství, zvl. zemědělství, i v každodennosti. Dodnes jsou tyto vlivy snadno rozpoznatelné např. v oblasti stravování a gastronomie, ale i v jiných složkách kulturního života.*

Složitým a současně subregionálně odlišným kulturně společenským vývojem prošly v posledních desetiletích i některé oblasti **Českého Slezska**, což se nemohlo neprojevit ve vztahu k historii regionů a k jejich kulturnímu dědictví.

V **západní části Českého Slezska**, na Bruntálsku, Krnovsku či Jesenicu, bylo vysídlené německé obyvatelstvo postupně nahrazováno usedlíky z českého vnitrozemí, jejich kvantita i kulturně společenská úroveň ale byla proměnlivá. Zatímco významnější městská centra se podařilo zalidnit bez větších problémů, venkovské podhorské obce a malá města se potýkala (a dodnes potýkají) s nedostatkem obyvatelstva. A to tím spíše, že od 90. let se v důsledku rozpadu ekonomické struktury a zániku tradičních výrobních odvětví (textilní výroba) a socialistických podniků začaly projevovat známky hospodářského úpadku provázené vysokou nezaměstnaností. **Sociálně různorodá společnost** – české obyvatelstvo všech sociálních vrstev, včetně početných skupin zaměstnanců státních statků bez vyšší kvalifikace a kulturního rozhledu, Romové, ale také Řekové, odcházející v poválečných letech z původního domova z politických důvodů – si **přinášela „svou“ kulturu** života, zvyky a tradice, velmi rychle podléhající moderním vlivům a neměla až do nedávné doby v podstatě zájem navazovat, zejména v **nemateriální složce**, na předválečné německé tradice. Z politických důvodů to navíc nebylo před rokem 1989 ani vítané.

Vlažný vztah projevovala „nová“ společnost rovněž k **materiálnímu dědictví**, tedy nemovitým a movitým památkám, což vedlo k jejich (v lepším případě) **zanedbávání**, v horším případě k programovému **ničení**. Za připomenutí zde stojí například historické město Osoblaha, zničené z velké části koncem války, jehož městské centrum bylo po vysídlení německého obyvatelstva ponecháno zmaru a posléze, včetně cenného gotického kostela, zdemolováno. Postupného rozpadu, či dokonce likvidace se dočkala i řada

solitérních památek v západní části Českého Slezska, zejména církevního charakteru (poutní kostel Panny Marie Pomocné u Zlatých Hor, křížová cesta na Uhlířském vrchu u Bruntálu ad.).

Chátraly i mnohé zámky a drobná šlechtická sídla, využívané jako skladiště, sýpky, zázemí zemědělských podniků (Dívčí Hrad, Janovice, Linhartovy), v lepším případě jako ústavy zdravotní a sociální péče (Bílá Voda na Jesenicku).

Jistou výjimku představovala v tomto směru venkovská zástavba, usedlosti i samostatné venkovské domy, anebo přinejmenším část z ní. Díky rozvoji chalupaření unikly mnohé zkáze, byť za cenu radikální změny vzhledu a funkce a také změny „životního rytmu“ kdysi zemědělských a zemědělsko-řemeslnických, nyní víkendových rekreačních regionů. Je pochopitelné, že to vše s sebou neslo změnu kulturně společenských poměrů a další odsunutí, či dokonce zánik kulturního dědictví původních obyvatel. Není jistě náhodou, že právě ve vysídlených oblastech, v nichž po válce nedošlo k dosídlení trvale bydlícím obyvatelstvem, se podařilo uchovat přinejmenším hmotné – architektonické – dědictví předků a některé ze vsí na Osoblažsku či Zlatohorsku se udržely ve stavu, umožňujícím jejich zapsání mezi vesnické památkové rezervace či zóny.

Mnohdy se zdá, že tento stav je už nenapravitelný, a to dokonce přes zájem společnosti o lidové zvyky a tradice v poslední době. Dochází totiž až k poněkud absurdní situaci, kdy na Jesenicku s kdysi výrazně německým charakterem a rozvinutými projevy hmotné i nehmotné kultury sice vznikají zájmová sdružení deklarující zájem o „minulost“, hlásí se však nikoli k místní, ale k cizí tradici.

Příkladem může být „Folklorní soubor Trnka“ se sídlem v České Vsi u Jeseníku, který usiluje o „*udržení a znovuoživení valašských tradic a folkloru na Jesenicku /.../ a hlavně o to, aby tyto valašské zvyky, tradice a písně nebyly zapomenuty*“. Valašská kultura je přitom pevně ukotvená ve stejnojmenném regionu na pomezí Moravy, Slezska a Slovenska, rozhodně jí nehrozí zánik a na Jesenicku je moderním importem. Naopak poslední zbytky německých tradic a projevů kulturního dědictví z různých koutů Jesenicka či Bruntálska a Krnovska jsou zakonzervovány v paměti potomků vysídlenců v Německu a Rakousku, v hmotné podobě pak v muzeích a muzejních institucích.

Poměrně kontinuálně se naopak vyvíjela – navzdory industrializaci regionu a přeměně ryze venkovského podhorského životního stylu v příměstský – společnost ve **východní části Českého Slezska**, na Těšínsku, zejména v subregionech Frýdecko či Jablunkovsko. Nedošlo tam k podstatnější výměně obyvatelstva a tedy ani k násilnému zpretrhání kontinuity, takže se ve společnosti **udržely mnohé prvky tradiční kultury** přinejmenším **o svátcích**, při významných výročích, slavnostech spojených s liturgickým kalendářem apod. Zatímco projevy materiální kultury v odívání či bydlení se dostaly již zcela na okraj každodennosti, tradiční **pokrm**y, některé rituály a **zvyky** jsou stále živé. Lidové písně, hudba a tance jsou udržovány díky četným **folklorním sdružením** dětí, mládeže i dospělých. A co je podstatné, velmi zakořeněné je zde **povědomí příslušnosti**

k regionu bez ohledu na to, zda se jedná o příslušníky české většiny či polské národnostní menšiny, a také specifické těšínské **nářečí** zvané *po našymu*. V tom je si tento region velmi podobný s polskou hornoslezskou oblastí, kde se udržela soubor slezských nářečí (*gwara/ślůnsko godka*). Současné ale není možno přehlížet, že i na Těšínsku (v jeho české, ale i polské části) byla z nejrůznějších důvodů ponechána svému osudu, či dokonce programově zlikvidována, některá šlechtická drobná sídla, ať už k tomu došlo v důsledku poddolování, nezájmu obyvatel či s podílem socialistické ideologie.

Do jisté míry smíšeným regionem Českého Slezska je v kulturně společenském kontextu **Opavsko**, které bylo osídleno již před druhou světovou válkou jak obyvatelstvem českým (zejména venkov, **Hlučínsko**), tak německým (města, zvláště Opava). Poválečné vysídlení převážné většiny Němců tak sice jejich tradice zatlačilo do pozadí, **udržely se** ale alespoň některé zvyky, obyčeje či lidové **slavnosti**, doklady kulinární kultury apod. českého obyvatelstva. Stejně tak se ještě donedávna poměrně běžně užívaly v běžné komunikaci prvky lašského **nářečí**.

Uvažujeme-li o vývoji kulturního dědictví Slezska, Českého i Polského, a o jeho projevech, musíme mít na paměti, že některé oblasti Slezska poznamenaly v dějinách i **změny jiného charakteru**. Jednat se může například o dopady:

- ✓ **urbanizace a rozvoje velkých měst;**
- ✓ **industrializace;**
- ✓ **vzniku nových měst** na místě dosavadního venkovského osídlení ad.

Urbanizace a rozvoj městských center (ve Slezsku v první řadě Vratislavi, ale i Katovic, Opolí), projevující se mimo jiné integrací obcí a poměšťováním jejich venkovského zázemí, přispěly už od 19. století k odumírání venkovského životního stylu a ve svých důsledcích ke ztrátě mnohých nehmotných kulturních zvyků a tradic. Naproti tomu **oborově zaměřená industrializace** vedla v některých subregionech k vytváření **místní profesně podmíněné kultury** a následně i kulturního dědictví. Jednalo se například o ostravsko-karvinský revír a přílehlý hornoslezský revír (*zagłębie górnośląskie*), do nichž směřoval v určitých etapách příliv zaměstnanců z okolí i ze vzdálených krajů, často s odlišnými kořeny a kulturou, a také úředníci a podnikatelé různého celoevropského původu. To bylo pochopitelně spojeno s transferem kulturních prvků, modelů chování, zvyků i proměnou každodennosti.

Od poloviny 19. století se tak ve společenském „kotli“ průmyslových oblastí na Ostravsku a Karvinsku, v němž se mísili migranti z Moravy, Slezska, Haliče i jiných středoevropských oblastí, vytvářela specifická *havyřska* kultura průmyslové oblasti (revíru), materiální i duchovní, se specifickým dialektem a slangovými výrazy. Po ukončení těžby ve většině revíru a restrukturalizaci výroby se proměňovala a stále proměňuje i společnost, globalizuje se její životní styl a haviřská kultura je na prahu zániku.

Rozvoj průmyslových oblastí vedl ke **specifické urbanizaci** – vzniku nových měst či městských čtvrtí s plnou vybaveností a znaky urbánních center s potenciálem stát se kulturním dědictvím industriální společnosti. První průmyslové satelity tohoto typu vznikaly například v Nikiszowci či Giszowci (dnes součást Katovic) na přelomu 19. a 20. století, na vyšší úrovni, a dokonce o něco dříve pak ve Vítkovicích v moravské části ostravsko-karvinského revíru.

V Horním Slezsku, na území vsi Tychy v blízkosti Katovic, bylo v roce 1950 založeno sídliště **Nové Tychy**. Jednalo se o projekt „sídliště-noclehárny“, povýšený řadou solitérních staveb moderní profánní i církevní architektury na urbanisticky zajímavý experiment. V současnosti čítá město Tychy s připojenými obcemi okolo 150 tisíc obyvatel a v povědomí širokých vrstev je vnímáno nikoli jako průmyslové město, ale jako místo původu piva „Tyskie“.

♣ *Pozor: Tychy a tyské pivo jsou zajímavým dokladem využití historických prvků pro povýšení regionálního produktu (zde dokonce na úrovni průmyslového výrobku) na kulinární kulturní dědictví. Díky dobrému podnikovému marketingu se podařilo vyvolat dojem, že tyské pivo „je jedním z najstarszych piw w Polsce, a „Tyskie Browary Książęce“ najdlużej, nieprzerwanie działającym w jednej lokalizacji browarem w Polsce“. A to jen na základě údajů, že v Tychách, vsi náležející ratibořské knížecí komoře a poté šlechtickým majitelům Pštinského panství, byl doložen v roce 1613 (tak jako v desítkách jiných vsí a statků) vrchnostenský pivovar.*

Podobná urbanistická založení jako v hornoslezském revíru proběhla v socialistické éře budování těžkého průmyslu i v Českém Slezsku. Jedná se o ucelené urbanistické a architektonické koncepty **měst ve stylu „sorela“** (architektura socialistického realismu). V roce 1947 byla na území sedmi vsí na Těšínsku zahájena výstavba hornického sídliště, pojmenovaného **Havířov** a povýšeného roku 1955 na město.

Obdobný model města se vstupní (vjezdní) obloukovitou bránou, velkoryse budovaným bulvárem a s moderními obytnými domy s dvorovými vnitrobloky, označovaný zprvu „Nová Ostrava“, začal být budován v roce 1951 na pozemcích bývalého šlechtického velkostatku ve vsi **Poruba** na Opavsku. Na rozdíl od Havířova se toto sídliště pro zaměstnance ostravských dolů a hutí nestalo samostatným městem, ale bylo roku 1957 připojeno jako městský obvod k Ostravě. Obě cenná urbanisticky nadčasová řešení, Havířov a Ostrava-Poruba, byla prohlášena městskými památkovými zónami. Jednotlivé objekty, například obytný a obchodní komplex „Věžičky“ se sgrafitovou výzdobou v Porubě či kulturní dům v Havířově, byly prohlášeny kulturními památkami.

V neposlední řadě musíme mít při studiu, hodnocení a interpretaci kulturního dědictví na zřeteli, že podstatná část Slezska byla opakovaně, zásadním způsobem ale za druhé světové války, prostorem rozsáhlých **vojenských operací**, které různou měrou poznamenaly podstatnou část měst i venkovských lokalit. Mnohá historická centra tak byla

zničena, stejně jako průmyslové čtvrti, ušetřeny nebyly ani vesnice, přes něž přecházela fronta.

Válkou zničená města pak byla

- ✓ sanována a na místo zbořené historické zástavby byly „*postaveny utilitární domy obytných čtvrtí, bez respektu k dávné architektonické koncepci*“ (hodnocení polského Národního ústavu dědictví);
- ✓ opravena necitlivě a doplněna nepříliš kvalitními solitéry poválečné a socialistické architektury;
- ✓ rekonstruována ve shodě s předválečným stavem, přinejmenším v základní hmotě zdiva.

K tomu všemu je třeba přihlížet při hodnocení budov i městských a venkovských sídelních celků, rozlišovat jednotlivé stavební vrstvy a míru původnosti architektonických památek.

♠ *Pozor: ve Slezsku, podobně jako i v jiných regionech zasažených kdysi válečným ničením a poté obnovených či dobudovaných, je třeba mít na paměti, že například gotický cihlový kostel s prostým interiérem, s nímž se v leckterém slezském městě setkáváme, může, ale také nemusí (a spíše ani není) v úplnosti a ve všech detailech autentickým artefaktem. Jeho hodnota jakožto kulturního (zde konkrétně sakrálního) dědictví spočívá spíše v duchovní než fyzické rovině.*

KULTURNÍ DĚDICTVÍ SLEZSKA. PŘÍKLADOVÉ PREZENTACE

V průběhu složitého dějinného vývoje Slezska vzniklo nepřehledné množství artefaktů hmotného/materiálního (movitého a nemovitého) i nehmotného/nemateriálního charakteru, které by bylo lze vnímat jako kulturní dědictví. Mnohé byly nejrůznějšími okolnostmi zničeny, zapomenuty nebo znehodnoceny, takže tento potenciál ztratily, mnohé se však dochovaly ve své autentické podobě, anebo byly sice narušeny, za kulturní dědictví je ale možné je jednoznačně považovat.

V následujícím komentovaném výčtu se pokusíme formou příkladových prezentací představit to **nejvýznamnější z kulturního dědictví** Slezska, odděleně pro jeho polskou část (pro snazší orientaci strukturovaně, tedy pro Dolní Slezsko a Horní Slezsko) a českou část. Postupovat budeme ve shodě s členěním na materiální movitou a nemovitou, dílem i nemateriální složku artefaktů, přihlédneme k jeho klasifikaci v příslušném státu a na mezinárodní úrovni. Vzhledem k charakteru textu, koncipovanému jako úvod do tematiky, bylo pochopitelně nutné rezignovat na úplnost přehledu a ve většině případů i zevrubnější popisy.

Státní hranice, rozdělující Slezsko na polskou a českou část (současný stav) s označením historických území

HMOTNÉ KULTURNÍ DĚDICTVÍ

Slezsko v hranicích polského státu

Hmotné nemovité kulturní dědictví

Vyjdeme-li z oficiální kategorizace kulturních památek, pak na prvním místě musíme představit památky, zapsané na **Seznamu světového dědictví UNESCO**. Ve Slezsku se nachází dvě takové lokality, obě na území Polska.

V roce 2001 byly do Seznamu zařazeny jako jedna položka **mírové kostely v Javoru a Svidnici** (*Churches of Peace in Jawor and Swidnica/Kościoly Pokoju w Jaworu i Świdnicy*). Jedná se dva z původně tří luterských kostelů (svatostánek v Hlohově se zřítíl už koncem 18. století), které byly postaveny na základě vestfálského míru, uzavírajícího roku 1648 třicetiletou válku a uzákoňujícího ve Slezsku jistou dávku náboženské svobody.

Kostel sv. Ducha v Javoru vznikl v letech 1654-1655 ve formě trojlodní baziliky se čtyřmi patry empor v postranních lodích. Kostel nejsvětější Trojice ve Svidnici byl postaven v letech 1656-1657 na půdorysu řeckého kříže. Jeho loď byla po obvodu postupně doplněna řadou soukromých lóží.

Oba kostely projektoval shodný autor, Albrecht von Säbisch, a jsou si vnějškově podobné: vystavěny byly ze dřeva, původně nesměly mít věže a jejich interiér zdobí bohatá polychromie. Oba také disponují několika patry balkonů, aby se bohoslužeb mohlo zúčastnit co nejvíce věřících.

Javor, mírový kostel, interiér

Javor, mírový kostel, současný stav

Svídnice, mírový kostel, současný stav

V roce 2006 byla do Seznamu světového dědictví UNESCO zapsána další slezská památka, tentokrát moderního charakteru, **Hala století ve Vratislavi** (*Hala Stulecia we Wrocławiu*). Vystavěna byla v letech 1911-1913 podle návrhu místního architekta Maxe Berga ve spolupráci s Hansem Pöltzigem. Jedná se z technického hlediska o průkopnické

dílo, ideově inspirované chrámem Hagia Sophia v Istanbulu. Celkovou výškou 42 m, poloměrem kopule 65 m a osou 152 m patří k největším železobetonovým stavbám na světě. Hala byla určena pro velkou výstavu pořádanou u příležitosti 100. výročí vítězství evropských mocností nad Napoleonem, v současnosti je využívána pro kulturně společenské programy.

Vratislav, Hala století, kol. 1915

Vratislav, Hala století, letecký pohled

Nejvyšší kategorií ve vnitrostátní polské hierarchii nemovitého kulturního dědictví jsou **historické památky** (dále označeny *; uvedeny vzhledem k závažnosti včetně oficiálního názvu v Seznamu) a dále **památkové objekty** (dále označeny **). Představme si nejzajímavější z nich, položené na území historického Slezska.

Mezi historické památky náleží především dva soubory charakteru městských památkových rezervací. V první řadě se jedná o **Staré město, ostrov Na Písku a Dómský ostrov ve Vratislavi*** (*Stare Miasto, Ostrów Piaskowy i Tumski we Wrocławiu*), tedy historické jádro slezské zemské metropole s památkami církevního, urbánního, obranného i technického charakteru. Charakteristickým znakem městské architektury je užití neomítaného červeného zdiva.

Nejstarší písemné zmínky o Vratislavi jsou spojeny se založením biskupství v roce 1000. První osídlení vznikalo již dříve v prostoru **Dómského ostrova** (*Ostrów Tumski*), v okolí **kostela sv. Martina**, který je jediným pozůstatkem původního **Piastovského hradu**. Nejvýznamnější církevní stavbou je gotická, několikrát přebudovaná **katedrála sv. Jana Křtitele**, v jejíž blízkosti je sídlo arcibiskupství. Za pozornost stojí **kostel sv. Bartoloměje a sv. Kříže** založený roku 1287, dlouhý 66 metrů, široký 44 metrů, s věží vysokou 69 metrů. Kostel náleží ve Vratislavi k raritám nejen tím, že se jedná o „dvojitý“ kostel, dispozičně rozložený do dvou pater, ale rovněž tím, že nebyl od středověku přestavován a během 2. světové války neutrpěl škody. K Dómskému ostrovu přiléhá ostrůvek **Na Písku** s kostelem nejsvětější Panny Marie a areálem kláštera (dnes univerzitní knihovna).

Vratislav, Dómský ostrov, katedrála sv. Jana Křtitele (vpravo) a kostel sv. Kříže a Bartoloměje (vlevo)

Vlastní město bylo posléze vybudováno na levém břehu Odry, na magdeburských právech bylo v místech stávající osady založeno po roce 1242. Jeho centrem je prostorný **Rynek**, kterému vévodí gotická **radnice** z charakteristického červeného zdiva. Nejstarší část zvaná konzistoř je z konce 13. století, dnešní podobu radnice získala za vlády Lucemburků, v letech 1343–57. Českou vládu připomíná i heraldická výzdoba. V radničním sklepe působí od středověku Svidnická krčma. Domy na Rynku mají sice středověké základy a jejich hmota byla přebudována v renesanční a barokní době, současná podoba je ale výsledkem obnovy po roce 1945, kdy byla Vratislav takřka zničena. K Rynku přiléhá monumentální městský farní **kostel sv. Alžběty** dlouhý 68 metrů, s lodí vysokou 30 metrů a věží 160,5 m. Před kostelem je dvojice domků Jeníček a Mařenka, náležejících kdysi oltářníkům. Za pozornost stojí i **kostel sv. Máří Magdalény** s „mostkem kajicnic“, spojující těsně pod vrcholem obě jeho věže. V boční zdi kostela je zasazen románský portál, přenesený sem z kláštera v Olbynu (Olbiń, předměstí Vratislavi), založeného roku 1126 a zničeného za reformace roku 1546.

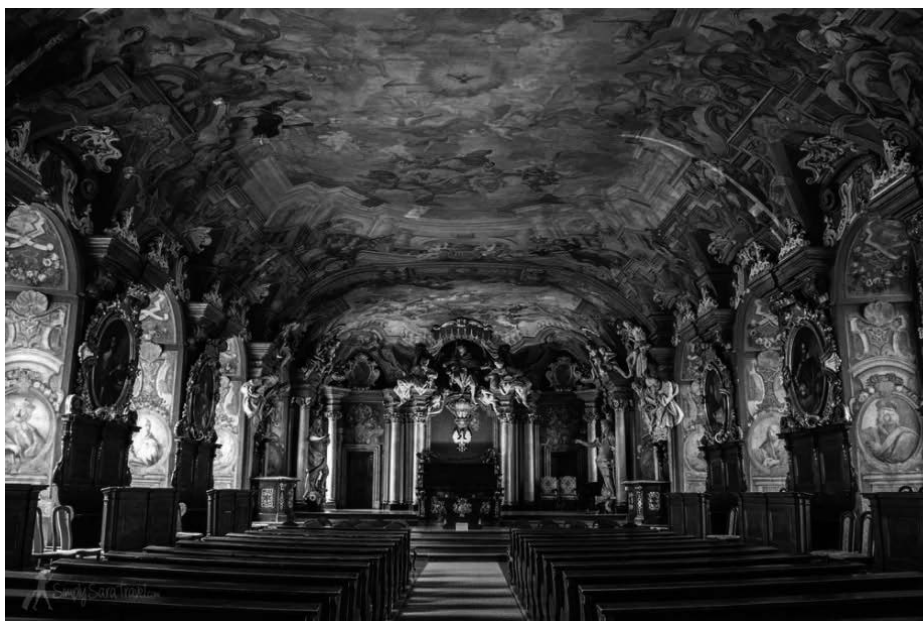

Vratislav, radnice, počátek 20. století

„Městský“ piastovský **hrad** stával na nábřeží Odry, po předání jezuitům ve 2. polovině 17. století byl zbourán a na jeho místě vznikla kolej, dnes sídlo Vratislavské univerzity, založené roku 1702. Jejím ústředním prostorem je bohatě zdobený barokní sál **Leopoldina**. Nad jejím vstupním schodištěm jsou veduty významných slezských měst s erbovní symbolikou, mezi jinými i Těšina a Opavy.

Vratislav, univerzita založená roku 1702

Vratislav, univerzita, Leopoldina

K zajímavým památkám Vratislavi náleží dále: **městská zbrojnice** (arsenál, dnes muzeum archeologie); **klášter klarisek** (nyní voršilek) s kostelem sv. Kláry a Hedviky s **mauzoleem slezských Piastovců**, v němž je uloženo srdce poslední slezské Piastovny Karolíny (†1707); **kostel sv. Stanislava, Doroty a Václava**, založený Karlem IV.; nedaleký **královský palác** Hohenzollernů z doby vlády pruského krále Fridricha II. v 18. století (dnes městské muzeum) a desítky dalších.

F. B. Werner, Vratislav, kol. 1750 (město: 1. jezuitský klášter s Leopoldinou; 3 klášter klarisek; 21 k. sv. Stanislava, Doroty a Václava; 27 arsenál; 34 k. sv. Alžběty, 35 radnice; 36 k. sv. Máří Magdalény; Dómský ostrov: 19 k. P. Marie Na Písku, 21 k. sv. Martina, 24 k. sv. Kříže a Bartoloměje, 26 katedrála sv. Jana Křtitele)

Dalším z historických památek městského typu je **soubor městské zástavby se středověkým obranným systémem v Pačkově*** (*Paczków – zespół staromiejski ze średniowiecznym systemem fortyfikacji*). Město náležející k historickému Niskému knížectví, založené vratislavským biskupem Tomášem I. roku 1254 a označované „*slezské Carcassone*“, je položené nedaleko českých hranic. Charakteristickým památkovým souborem jsou středověké kamenné hradby zachované ve velmi dobrém stavu. Po obvodu měří 1,2 kilometru, zasazeno do nich dodnes je 19 z původních 24 bašt a 4 městské brány: Niská, Kladská, Minsterberská a Vratislavská. Zasypaný příkop tvoří v současnosti pás zeleně. Výjimečnou památkou je opevněný kostel sv. Jana Evangelisty dochovaný v podobě ze 14. století, za pozornost stojí radnice s renesanční věží z 2. poloviny 16. století či hrázděný katovský dům z 18. století.

Pačkov, kostel sv. Jana Evangelisty, hradby s obrannými věžemi (vlevo)

Ve Slezsku je množství dalších **měst**, která sice nejsou zahrnuta mezi historické památky, mimo jiné i proto, že většina byla koncem druhé světové války vážně poškozena a jen zčásti se zachovala v původním stavu v úplnosti, anebo alespoň s částí svého domovního fondu, přesto jsou s dějinami země neoddělitelně spjata. Především se jedná o sídelní města jednotlivých knížectví, ekonomicky a kulturně společensky nejrozvinutější lokality příslušného regionu, v nichž byly obvykle lokalizovány knížecí hrady/zámky, nejvýznamnější církevní objekty (katolické, posléze luterské či kalvínské kostely, městské kláštery), výstavné komunální stavby (radnice, obchodní centra/krámy) a samozřejmě měšťanské domy, označované jako *kamenice*.

V **Dolním Slezsku** náleží mezi pozoruhodná **městská centra** mimo jiné:

- ✓ **Lehnice** doložená jako knížecí sídlo již roku 1163, s **Piastovským hradem****, v jehož areálu jsou pozůstatky gotického paláce a románské kaple sv. Benedikta a Vavřince. Ve městě je celá řada památkových objektů, především **katedrála sv. Petra a Pavla**** ze 14. století, **kostel Panny Marie****, kostel sv. Jana Křtitele s barokním mauzoleem založeným kněžnou Luisou v letech 1677-1679 se sarkofágy posledních Piastovců a jejich sochami; Rytířská akademie, vyšší škola s internátem pro slezské šlechtice se zaměřením na vojenské i civilní vzdělávání. Z měšťanské zástavby se v původní podobě zachovalo jen torzo, mimo jiné renesanční dům **U křepelčí klece**** a **Scultétův dům**, oba se sgrafitovou výzdobou z 16. století ad.;

Lehnice, piastovský zámek

- ✓ **Olešnice**, připomínaná poprvé roku 1189, s městskými právy z roku 1255, s knížecím, původně piastovským hradem/**zámkem****, náležejícím v letech 1492-1647 příslušníkům rodu Poděbradovců, posléze rodu Württemberků ad. K památkovému **centru**** náleží také farní kostel sv. Jana Apoštola; renesanční, později stavebně upravovaná radnice; pozůstatky městského opevnění s Vratislavskou bránou, měšťanské domy, z nichž některé se dochovaly v historické podobě;
- ✓ **Břeh**, poprvé zmiňovaný roku 1235, s lokačním privilegiem z roku 1248, s knížecím zámkem, jezuitským kostelem Povýšení sv. Kříže z 1. poloviny

18. století; mohutným farním kostelem sv. Mikuláše ze 14./15. století; renesanční radnici a souborem měšťanských domů, obnovených většinou po roce 1945. Břežský **zámek**** byl knížecím sídlem od 13. století, původní hrad připomíná Lvi věž z doby okolo roku 1300. Dnešní podoba je odrazem renesančních přestaveb v 16. a 17. století, jejichž nejcennějším dokladem je brána s erbovní a figurální výzdobou s portréty knížete Jiřího II. a jeho manželky Barbary. V podzemí zámecké **kaple sv. Hedviky** je pohřbeno několika generací lehnicko-břežských Piastovců, jejich cenné sarkofágy jsou instalovány v zámeckém sklepení (spolu s lapidáriem). V zámku sídlí muzeum s cennými sbírkami k dějinám knížectví a knížecího rodu. Památkově je chráněno „**staré město**“ **, historické centrum s řadou měšťanských zděných domů zvaných *kamenice*, mohutný farní **kostel sv. Mikuláše** ve stylu cihlové slezské gotiky (po válce obnovený, stejně jako velká část města); **jezuitský kostel**; františkánský kostel sv. Petra a Pavla; renesanční **radnice** a řada dalších objektů, z kulturně historického hlediska je cenná budova proslulého protestantského gymnázia položená v těsném sousedství zámku, dnes bohužel v neutěšeném stavu;

Břeh, zámek, figurální výzdoba nad vstupní bránou

- ✓ **Hlohov**, poprvé zmiňovaný v kronice Dětmara Merseburského roku 1010; původně významné město-pevnost, takřka zničené za 2. světové války. Nacházejí se zde pozůstatky středověkého knížecího hradu s románskou věží ze 13. století, rekonstruované v letech 1971-1976; cenný kolegiální **kostel Nanebevzetí Panny Marie**** na Dómském ostrově, gotická přestavba původní románské baziliky ad.;

- ✓ **Svídnice**, město založené na německých právech před rokem 1267 na místě starší osady. Kromě „mírového“ kostela se zde nachází katedrální **kostel sv. Stanislava a Václava**** založený roku 1325 na místě přecházejícího svatostánku z poloviny 13. století; měšťanské domy, většinou novodobě přestavěné, včetně domu U zlatého mužička, rodiště Marie „Cunitie“, barokní astronomky a pokračovatelky Jana Keplera. V centru města, poznamenaném životním stylem poválečných usedlíků, projevujícím se nešetrností ke kulturnímu dědictví, jsou dochovány četné solitérní památky gotického a renesančního umění a stavitelství (kamenné plastiky, domovní portály ad.);
- ✓ **Minsterberk**, město zřetelně poznamenané 2. světovou válkou a poválečným vývojem, původně sídlo Piastovců a Poděbradovců, s gotickým **kostelem sv. Jiří**** ze 13. století, přestavěným v 15. století, a Pačkovskou bránou – pozůstatkem středověkého opevnění. K Minsterberskému knížectví náleželo i panství **Falkenberg**, v jehož stejnojmenném městském centru se nachází **ruiny knížecího zámku**** a gotický halový farní **kostel sv. Anny** s volně stojící **zvonící**** z let 1400-1413. Nazývá se také „Křivá věž“, neboť se už od konce 16. století odchyluje od své osy, v současnosti o 1,5 metru.

Falkenberg, ruiny knížecího zámku

Z dalších dolnoslezských měst stojí za připomenutí přinejmenším:

- ✓ **Otmuchov**, město na Nisku, s mohutným hradem vatislavských biskupů, vybudovaným koncem 13. století na místě dřevěného sídla kastelánie, zmiňované roku 1155, dnes hotel; výrazné schodiště zvané koňské, dotvářející charakteristický

vzhled hradu, bylo vybudováno v 1. polovině 18. století; v centru města renesanční radnice, kostel sv. Mikuláše a Františka Xaverského a městská věž, pozůstatek opevnění;

- ✓ **Frajštát**, také Kožichov, **urbanistický celek**** s kostelem, radnicí a měšťanskými domy na parcelách z 12. a 13. století, ve stavební podobě z 16. až 19. století; památkový soubor obkroužený systémem hradeb tvoří více než 270 objektů;
- ✓ **Grünberk**, také Zelená Hora, kdysi centrum oblasti zaměřené na pěstování vinné révy a výrobu vína náležející k Hlohovsku, s **radnicí**** z 2. poloviny 16. století a s **kostelem sv. Hedviky****;
- ✓ **Zaháň**, sídlo kastelanie připomínané už roku 1202; centrum stejnojmenného knížectví se **zámkem**, vybudovaným na místě piastovského hradu Václavem Eusebiem z Lobkovic po roce 1670 a s farním **kostelem** Nanebevzetí Nejsvětější Panny Marie** bývalého augustiniánského kláštera, zmiňovaným roku 1272, se sarkofágem knížete Jindřicha IV. Zaháňského (†1342) ad.

F. B. Werner, *Opolí*, kol. 1750

Hlavním centrem **Horního Slezska**, dnes sídlem vojvodství, je město **Opolí**. Jeho dominantou je 42 metrů vysoká **Piastovská věž**, jediná dochovaná součást středověkého **hradu na Ostrově**, vybudovaného po roce 1211 na místě slovanského hradiska. Sídlní hrad přestal sloužit svému účelu po vymření opolské větve Piastovců roku 1532 a chátral. V 19. století byl postupně rozebírán a v roce 1930 byly jeho zbytky z úředního rozhodnutí zbourány. Na jeho místě byla postavena budova provinčního úřadu.

V Opolí se nacházel ještě jeden, tak zvaný **Horní hrad**, postavený snad na místě knížecího dvorce. Jeho ruiny byly zbořeny roku 1669, jediným pozůstatkem je věž ze 14. století, nacházející se nedaleko sídla Opolské univerzity. Náměstí vévodí ve středu situovaná **radnice** s věží, přebudovaná v roce 1936 podle vzoru paláce „Vecchio“ ve Florencii.

Z dalších významných památek stojí za připomenutí: **kostel františkánského kláštera**, založeného v polovině 13. století, s kaplí sv. Anny z roku 1309 se dvěma figurálními **náhrobníky opolských Piastovců** (Boleslava I. a Boleslava II.; Boleslava III. s chotí Annou); katedrála Povýšení sv. Kříže z 15. století v prostoru dřevěného kostelíku založeného Boleslavem Chrabrým okolo roku 1005; **kostel „na Hůrce“**, postavený na místě, kde údajně kázal a křtil místní obyvatelé mezi léty 984 a 995 sv. Vojtěch.

Opolí, věž Piastovského hradu na Ostrůvku

Opolí, radnice ve stylu paláce „Vecchio“

Z hornoslezských měst, pyšnicích se řadou kulturních památek, nutno připomenout následující:

- ✓ **Těšín**, město rozdělené v roce 1920 československo-polskou státní hranicí. Jeho historické jádro** se nachází v Polsku. Nejstarší dějiny tohoto centra historického Těšínského knížectví připomíná **Zámecký vrch** s pozůstatky hradu, sídla těšínské větve Piastovců, která vymřela v letech 1625/1653. V areálu hradu se nachází ojedinělá gotická **hranolová Piastovská věž**; pozdně románská **rotunda sv. Mikuláše a Václava** z doby okolo roku 1180 a pozůstatky hradebních zdí, odkrytých při archeologických výzkumech. Významnými památkami, kromě měšťanské zástavby z 16.-20. století, jsou: bývalý dominikánský, později farní **kostel Nanebevzetí Máří Magdalény**; pohřební kostel piastovských knížat **s tumbou Přemka „Nošáka“** z počátku 15. století; budova bývalé **mincovny** (dnes knihovna); klášter bonifrátrů; evangelický „milostivý“ kostel Ježíše Krista ad. Za pozornost stojí budova bývalého jezuitského gymnázia, spojená s působením Leopolda Jana Šeršníka, zakladatele nejstaršího muzea v českých zemích (1802); šlechtický **palác Larischů** (Larisch-Mönnichů) (dnes muzeum); studna Třech bratří, připomínající pověst o založení města, a drobná řemeslnická zástavba okolo řeky Olše, nazývaná „Těšínské Benátky“;

Těšín, rotunda sv. Mikuláše a Piastovská věž (v pozadí)

- ✓ **Ratiboř**, poprvé zmiňovaná v Kronice Galla Anonyma z počátku 12. století; od konce 13. století sídlo stejnojmenného knížectví; městská práva udělena roku 1217. Současný vzhled města poznamenaly události konce 2. světové války, kdy bylo těžce poškozeno; Rynek i další části města byly postaveny zcela nově a ztratily

historický ráz. V areálu hradu dochována pouze gotická **kaple sv. Tomáše** z konce 13. století, zřejmě na místě rotundy, a dále pivovar a sídlo z 2. poloviny 19. století (středověký hrad roku 1858 vyhořel a byl zbourán). Významnou památkou je klášter dominikánek s kostelem sv. Ducha z počátku 14. století, jehož **kaple sv. Dominika** je pohřebištěm ratibořských knížat; poslední Přemyslovec Valentin Hrbatý, uložený se zlomeným mečem, zde byl pohřben roku 1521;

Ratiboř, nádvoří zámku s kostelem sv. Tomáše

Ratiboř, moderní náměstí s kostelem sv. Jakuba

Ratiboř, novodobá zástavba rynku s rekonstruovaným kostelem sv. Jakuba

- ✓ **Hlubčice**, původně náležející k Opavsku, resp. Krnovsku, jsou položeny v těsné blízkosti polsko-českých hranic; dnes provinční město bylo ve středověku významným ekonomickým a společenským centrem, sídlem městského právního okruhu. V roce 1945 bylo těžce poškozeno, vypálená budova **radnice**, připomínané už roku 1382, stojící uprostřed zcela zdevastovaného náměstí, zůstávala zachována po desetiletí jako memento válečných hrůz. V letech 2005 až 2008 byla radnice i s věží s podporou programů Evropské unie znovu vystavěna v podobě hypotetické repliky podle stavu z roku 1863.

Hlubčice, novogotická radnice a mariánský sloup z roku 1732 (v popředí)

Hlubčice, ruiny radničního komplexu, po roce 1945

Hlubčice, zakonzervované torzo radnice, 90. léta 20. století

Hlubčice, pseudogotická novostavba radničního komplexu, současný stav

V Hlubčicích je dále např. kostel Panny Marie z konce 13. století; zbytky městského opevnění a barokní mariánský sloup. S dějinami města se váže významná písemná památka, hlubčická právní kniha.

Početně jsou mezi kulturně historickými artefakty Slezska zastoupeny **církevní památky**, v první řadě **kláštery**. Na seznamu polských historických památek jsou zapsány následující **dolnoslezské** areály:

- ✓ **Křesobor, cisterciácké opatství*** (*Opactwo cystersów w Krzeszowie*), barokní komplex s několika kostely na Svídnicku, jehož počátky sahají do 13. století; v 17. století se stal centrem rekatolizace, po roce 1669 byl zásadním způsobem přebudován a rozšířen; nachází se zde mauzoleum svídnicko-javorských knížat z rodu Piastovců;

Křesobor, cisterciácké opatství, před rokem 1945

- ✓ **Lehnické Pole, benediktinský klášter a kostel*** (*Klasztor benedyktynów i kościół w Legnickim Polu*), areál nacházející se v místech proslulé bitvy u Lehnice roku 1241, při níž byl Tatary zabit kníže Boleslav Pobožný; počátky kláštera jsou snad spjaty se sv. Hedvikou, Boleslavovou matkou; dnešní barokní podoba podle návrhu Kiliána Ignáce Dientzenhofera pochází z první poloviny 18. století, iniciátory byli benediktini z českého Broumova, kteří klášter i s pozemkovým majetkem roku 1708 odkoupili;
- ✓ **Zaháň, komplex bývalého kláštera augustiniánů*** (*Żagań – poaugustiański zespół klasztorny*) klášter vznikl koncem 13. století; posléze se stal vynikajícím centrem pěstování teologie, kanonického a římského práva; areálu dominuje kostel z 18. století, na jehož věži byl roku 1769 instalován jeden z nejstarších hromosvodů v Evropě.

Mezi dolnoslezské památkové objekty náleží dále:

- ✓ **Jindřichov, cisterciácké opatství**** na Minsterbersku, založené knížetem Jindřichem Pobožným v letech 1222-1228, s kostelem Nanebevzetí Panny Marie a Jana Křtitele;
- ✓ **Kamenec**, původně augustiniánský klášter založený roku 1210 šlechtickým rodem pánů von Pogarell (z Pohořelé), roku 1249 předaný **cisterciáckému opatství**** v Lubuši; velké škody a ztrátu významu utrpěl za husitství a za reformace, zrušený za sekularizace roku 1810; dnes sídlo pobočky státního archivu ve Vratislavi;
- ✓ **Lubuš**, nejstarší slezské **cisterciácké opatství**** založené roku 1175; co do velikosti druhý největší komplex v Evropě po španělském Escorialu; v kostele Nanebevzetí Panny Marie, původně románském, později opakovaně přestavovaném, je pohřben Boleslav I. Vysoký (†1201); současné uspořádání klášterního areálu pochází z let 1649-1739;

Lubuš, cisterciácké opatství

- ✓ **Třebnice, opatství cisterciáček**** s kostelem sv. Bartoloměje a Hedviky; klášter byl založen roku 1202 knížetem Jindřichem I. Bradatým na popud kněžny Hedviky a osídlen benediktinkami z Bamberka, které roku 1218 přijaly cisterciáckou řeholi. Do své současné podoby byl kostel barokizován za rekatolizace, mramorový náhrobek sv. Hedviky pochází z roku 1680; později zde byly uloženy ostatky poslední Piastovny Karolíny Lehnicko-Břežské. Klášter byl vystavěn v letech 1697-1726, v roce 1810 byl sekularizován; přechodně zde byla umístěna textilní továrna, v letech 1870 a 1889 jej vykoupili postupně johanité a sestry boromejky,

kteří zde zřídili špitál. V současnosti náleží klášterní komplex sestřám boromejkám, sanktuárium sv. Hedviky je celoevropsky známým poutním místem.

Třebnice, sarkofág sv. Hedviky

K vyhledávaným církevním objektům náleží i další poutní kostely, kalvárie, křížové cesty, mimo jiné:

- ✓ **Vambeřice**** (kdysi *Albendorf*), poutní místo položené v historickém Kladsku, po roce 1742 počítané k dolnoslezskému regionu. Podle legendy zde stával dřevěný kostelík a mariánské sanktuárium už koncem 13. století. Současný komplex vznikl v barokní době: v letech 1683-1709 nechal vybudovat nový majitel panství Daniel Paschke/Paschasius, erbovní měšťan původem z Opavy, tak zvaný slezský Jeruzalém – kalvárii s více než stovkou kaplí, spojující hory Tábor a Sion. Takřka současně, v letech 1695-1710, byl vystavěn kostel Nanebevzetí Panny Marie, přestavěný v letech 1715-1720 podle návrhu K. I. Dientzenhofera. Vambeřice lákají ročně tisíce poutníků i turistů z celé střední Evropy.

Vamberice, poutní místo, vzhled z roku 1738

K historickým památkám a památkovým objektům patří i solitery církevního charakteru, v Dolním Slezsku například:

- ✓ **Nisa, soubor farního kostela sv. Jakuba Staršího Apoštola a sv. Anežky Panny a mučednice*** (*Nysa – zespół kościoła farnego pod wezwaniem św. Jakuba Starszego Apostola i św. Agnieszki Dziewicy i Męczennicy*), pozdně gotický kostel s kořeny ve 13. století s farou z 15. století jsou ojedinělými pozůstatky historické zástavby v centru kdysi biskupského města, zničeného z velké části koncem druhé světové války. Trojlodní halový kostel byl na místě svého předchůdce postaven počátkem 15. století, jeho střecha náleží k nejpříkřejším v Evropě; sousední zvonice, jejíž stavba byla zahájena roku 1474, nebyla nikdy dokončena;
- ✓ **Hiršberk, také Jelení Hora, evangelický „milostivý“ kostel Povýšení svatého kříže**** z let 1709-1718, vybudovaný v souladu s altranstädtskou smlouvou původně bez věže;

- ✓ **Horní Karpáč**, původně *Krummhübel*, evangelický **kostel Wang**** zasazený do krajiny v podhůří Sněžky. Dřevěná stavba není dokladem slezské lidové architektury, ale pochází ze vsi Vang v Norsku. Původně vikingský kostel z doby okolo roku 1175 byl zakoupen s finanční podporou krále pruskými umělci roku 1842, na původním místě rozebrán a převezen nejprve do Berlína a poté do Slezska. Složité podmínky instalace způsobily, že bylo možno využít jen část původní stavy, převážně ozdobné prvky; ve své většině se tedy dnes jedná o novostavbu. Kostel představuje pozoruhodný příklad importu cizího kulturního prvku a jeho implementace do domácího prostředí.

Církevní kulturní dědictví Horního Slezska je poněkud chudší, přesto stojí za pozornost. Patří k němu především:

- ✓ **Hora sv. Anny, kompozice kulturní a přírodní krajiny*** (*Góra Świętej Anny, komponowany krajobraz kulturowo-przyrodniczy*), poutní kostel založený po roce 1480, barokně přestavěný a roku 1868 doplněný o věž; v jeho oltáři je uchovávána zázračná soška Panny Marie Samotřetí; barokní klášter františkánů, zřízený na místě dřevěného předchůdce z roku 1655, přebudovaný v letech 1733-1749. Doplňuje jej tak zvaný rajský dvůr a monumentální schodiště. Kulturní krajina, do níž je klášter zasazen, je rovněž památkově chráněná;
- ✓ **Rudy, bývalé cisterciácké opatství**** na Ratibořsku, založené knížetem Vladislavem Opolským koncem 13. století, opakovaně přebudované a rozšířené v 16. až 18. století, s gotickým kostelem Nanebevzetí Panny Marie a cennou barokní mariánskou kaplí ve vlašském stylu. Po sekularizaci roku 1810 plnil kostel farní funkci, klášter byl roku 1840 přebudován na knížecí rezidenci. Areál je vlastnictvím hlivického biskupství, které zde založilo kulturně vzdělávací centrum; kostel byl roku 1995 ustaven diecézním sanktuáriem Matky Boží Pokorné;
- ✓ **Seveř, románský kostel**** sv. Jana Křtitele, jeden z nejstarších románských sakrálních objektů v dnešním Polsku, dochovaný v autentické podobě. Založil jej známý velmož Petr Włast z rodu Labutě († 1153), v jeho okolí byl podle všeho situován původní knížecí hrad;

Seveř, románská rotunda,

- ✓ **Dřevěné kostely na Opolsku****, z předpokládaných asi 670 objektů, existujících v 16. století, je dochováno 65, část na původním místě, část přenesená do skanzenů či jinam. Jedná se o kostely roubené i skeletové, případně polodřevěné se zděnými prvky, jednoduchého uspořádání, některé s polychromií v interiéru. Některé z kostelů pocházejí v základní konstrukci ze 16. století, většina je mladší;
- ✓ **Těšín, „milostivý“ kostel Ježíše Krista****, pětিলodní bazilika se třemi patry empor, budovaná v letech 1710-1772, po roce 1750 doplněná o věž; největší evangelický kostel v dnešním Polsku, který pojme až 6 tisíc osob, z toho 3,5 tisíce na místech k sezení.

Cennými a návštěvníky hojně vyhledávanými jsou **šlechtická sídla** – hrady, zámky, tvrze, zříceniny – a další **doklady o životě urozených vrstev**. K památkovým objektům jsou v **Dolním Slezsku** počítány mimo jiné:

- ✓ **Bolkov, knížecí strážní hrad**** na Javorsku v blízkosti česko-slezské hranice, připomínaný roku 1277, přebudovaný za Bolka I. Svidnicko-Javorského; mohutný komplex s gotickou věží s břitem, ruina od počátku 19. století;
- ✓ **Frajštát**, také Kožichov, **hrad**** založený nejpozději ve 14. století knížaty z hlohovsko-zaháňské větve Piastovců; v 15. a počátkem 16. století byl v držení Jana I. Albrechta a Zikmunda Jagellonských, v roce 1685 byl objekt předán do

užívání řádu karmelitánů; po sekularizaci církevního majetku roku 1810 sloužil mimo jiné potřebám evangelické obce; v současnosti je využíván pro kulturněspolečenské účely;

- ✓ **Fürstenberk** (*Książ*), **zámek**** vybudovaný v letech 1288-92 knížetem Bolkem I. Javorským, od roku 1509 do konce 2. světové války v držení významného šlechtického rodu Hochbergů; v letech 1913-1927 přebudován v novorenesančním stylu; za 2. světové války sídlo německé správy, na jejím konci poškozen sovětskou armádou; v současnosti je zámek, zasazený do rozsáhlého parku založeného v 19. století, vyhledávaným cílem návštěvníků a centrem kulturně společenských aktivit dolnoslezského vojvodství;

Hrad Fürstenberk (Książ)

- ✓ **Hradec**, původně *Gröditzberg*, pozdněgotický **hrad**** s palácem a donžonem, původně sídlo kastelánie nedaleko Goldberku, zmiňované už roku 1155. Od 13. století opakovaně přestavované sídlo svídnicko-javorských, později lehnických knížat, zničené během třicetileté války, částečně zrekonstruované. V současnosti je hrad v soukromých rukou, zakonzervovaný a využíváný ke kulturně společenským akcím. **Zámek** v podhradí** byl vybudován v barokním slohu v letech 1718-1727, k areálu náleží i původní park a lipová alej;

- ✓ **Kamenec, zámek**** ve stylu anglické gotiky, vybudovaný v letech 1838-1872 na místě strážnice založené českým knížetem Břetislavem II. jako protipól nedalekého polského Barda; velkolepý zámek, založený Marií Oranžskou, nizozemskou princeznou a manželkou pruského prince Alberta, zasazený do rozlehlého parku, sloužil za druhé světové války jako sklad uměleckých předmětů, svážených z celého Slezska; v roce 1946 vyhořel; od roku 1984 byl v soukromých rukou a prošel základní opravou, v současnosti je majetkem obce.
- ✓ **Kocanov** (původně *Klein-Kotzenau*), **barokní zámek**** vybudovaný na místě gotického hradu založeného knížetem Bolkem I. Svidnicko-Javorským koncem 13. století, od roku 1444 v rukou šlechtických rodů, mimo jiné Nosticů a Stošů; v barokní sídlo přestavěn v letech 1728-1732; během 2. světové války poškozený a poté chátrající; v současnosti v soukromých rukou, částečně opraven;
- ✓ **Krosno**, původně gotický hrad, založený Jindřichem I. Bradatým, který zde v roce 1238 také zemřel, posléze přestavěn v renesanční **zámek****; v 16. a 17. století byl v zástavě braniborských markrabat, sloužil jako oblíbené sídlo vdov po kurfiřtech; v roce 1945 vyhořel, dnes je částečně obnoven, umístěno je v něm muzeum;
- ✓ **Kynast** (*Chojnik*), **hrad**** vystavěný na granitové skále knížetem Bolkem II. Svidnicko-Javorským v polovině 14. století, od roku 1381 do skončení 2. světové války v držení významného slezského rodu Schaffgotschů; za třicetileté války poškozen, od roku 1675 neobývaný; dnes zakonzervován jako částečná zřícenina, vyhledávaná návštěvníky;

Hrad Kynast

- ✓ **Lobris**, původně renesanční dvůr z 16. století na Lehnicku, přebudovaný v letech 1681-1686 hrabětem Kryštofem Václavem z Nostic, tajným císařským radou a hejtmanem Hlohovského, Svídnicko-Javorského a Lehnického knížectví, na **barokní zámek****; v zámku mnoho dokladů rodové sebeprezentace majitelů (erbovní symboly, epitafy), včetně největší obrazové galerie ve Slezsku s 53 portréty příslušníků rodu Nosticů;
- ✓ **Sviny** (kdysi *Schweinhausburg*), **zřícenina hradu**** s obytnou věží na Javornicku, vybudovaného na místě kastelánského sídla, zmiňovaného počátkem 11. století Kosmovou kronikou; od 13. století v rukou šlechtického rodu Sviňků (*von Schweinichen*), který jej v polovině 17. století přestavěl v renesančním stylu; za sedmileté války roku 1762 byl hrad vážně poškozen a posléze chátral; dnes je ruina v soukromých rukou, přístupná veřejnosti;
- ✓ **Siedlęcín** (původně *Boberröhsdorf*), gotická **obytná věž**** vybudovaná před polovinou 14. století pro knížete Jindřicha I. Javorského, s polychromií na stěnách interiéru z doby okolo roku 1346; Anežka, vdova po posledním svídnicko-javorském Piastovci, věž prodala roku 1390 rodu z Redernů, od 18. století náležela významnému rodu Schaffgotschů; jedinečná památka svého druhu ve Slezsku.

Siedlęcín, obytná věž

V **Horním Slezsku** se nachází podstatně **méně hradů, zámků** a jiných šlechtických sídel, které by náležely mezi polskou legislativou **chráněné objekty**. Je to dáno bezesporu několika skutečnostmi. Významnější hrady, původně knížecí rezidence, byly situovány v knížecích sídelních městech. Po vymření domácích rodů zůstala knížectví v bezprostředním držení císaře, rezidence byly využívány pro správní účely. Zámky v Opolí byly, jak už bylo uvedeno výše, v moderní době zlikvidovány. Zámek v Ratiboři, který byl ve správě státu či pověřeného vysokého úředníka, přetrval do roku 1858, kdy jeho část s přílehlým pivovarem do základů vyhořela. Nově vybudovaný zámek sloužil – a dodnes slouží – správním účelům a jeho historická hodnota je jen „přiměřená“.

V seznamu památkových objektů byly v roce 2015 pouze následující šlechtická sídla:

- ✓ **Pština**, architektonický celek **zámku s parkem**** byl vybudován na místě knížecího gotického hradu z 15. století; po roce 1548, odkdy byl v majetku šlechtického rodu Promniců, byl přebudován v renesančním, po roce 1737 pak v barokním stylu. Od roku 1850 byl zámek sídlem Jana Jiřího z Hochbergu, majitele dolnoslezského Fürstenbergu, povýšeného do knížecího stavu s titulem „z Pštiny“. Za jeho potomků se zámek proměnil v letech 1870-1876 ve velkolepé novobarokní sídlo evropské úrovně. Lesku mu posléze dodávala i manželka posledního majitele Jana Jindřicha kněžna „Daisy“, Maria Teresa Oliwia Cornwallis-West. V roce 1945 zámek přešel do vlastnictví polského státu a bylo v něm zřízeno muzeum;
- ✓ **Promnice, lovecký zámek Hochbergů****, položený v blízkosti Katovic, je jedním z mála dobře zachovaných šlechtických sídel ve východní části Horního Slezska; postaven byl roku 1861 z fundace Jana Jindřicha z Hochbergu, knížete pštinského, po požáru roku 1867 byl obnoven v původní podobě. Zámeček, oblíbené místo kněžny „Daisy“, hostil řadu předních osobností, opakovaně jej navštívil pruský král a německý císař Vilém II.; v současnosti je v soukromých rukou a slouží hotelovým účelům.

Za pozornost stojí dále například:

- ✓ **Horní Hlohov**, město na Opolsku s řadou církevních památek a původně knížecím zámkem, který přešel roku 1561 do vlastnictví významného rodu Oppersdorffů, kteří jej nechali přebudovat v duchu renesance. Na podzim roku 1655, v době „potopy“ (obsazení části Polska švédskou armádou), poskytl František Eusebius z Oppersdorffů zámek polskému králi Janu Kazimírovi, jeho ženě Marii Gonzaga a osobnímu dvoru, čítajícímu 1.800 osob. Po roce 1945 přešel zámek do vlastnictví státu a pozvolna upadal. V roce 2005 byl prodán soukromníkovi, roku 2013 přešel ve špatném stavu do majetku obce;

- ✓ **Seveř, ruina gotického hradu****, založeného zřejmě ve 14. století bytomskými či těšínskými knížaty, od roku 1443 v majetku krakovských biskupů; poslední zásadní přestavba proběhla v letech 1681-1699, počátkem 19. století byl ještě využíván pro vojenské účely; posléze byl opuštěn a chátral, dnes je zabezpečen a vyhledáván jako turistická atrakce.

Kromě jmenovaných hradů a zámků, které vešly díky své funkci, výstavnosti či významu zakladatelů a pozdějších majitelů do obecnějšího povědomí, existuje v Dolním i Horním Slezsku velké množství šlechtických sídel, zejména **drobných venkovských zámečků**, jejichž význam nepřekročil hranice subregionu a dnes – pokud ještě stojí – jsou v majetku státu, obcí i soukromníků a plní nejrůznější funkce.

Jen na území historického Těšínského knížectví je dnes evidováno na padesát šlechtických sídel různé kategorie a stavu dochování, z toho polovina na polské straně hranice. Jedná se přitom o velmi různorodé objekty. Náleží mezi ně kupříkladu:

- ✓ poměrně výstavný **knížecí zámek v Bílsku**, založený těšínským knížetem Přemkem Nošákem ve 14. století, od roku 1752 v majetku rodu Sułkovských, za nichž byl v 2. polovině 19. století přestavěn a dnes slouží historickému muzeu, stejně jako zámek Laryšů (Larisch-Mönnichů) v Těšíně;
- ✓ modernizovaný, původně **renesanční zámeček s arkádami v Malých Kunčicích**, označovaný někdy „Těšínský Wawel“, využívaný dnes pro **hotelové a restaurační účely**;
- ✓ **zemanský dvorec v Marklovicích**, který věnoval kníže Adam I. Václav Těšínský své milence a matce nemanželského syna Markétě v roce 1612, který dodnes plní, v jen velmi pozměněné podobě, obytné funkce. Mnohé další objekty jsou ruinami, anebo už nestojí, přičemž řada zchátrala či byla zničena až ve 20. století (Skočov, Velké Hůrky) ad.

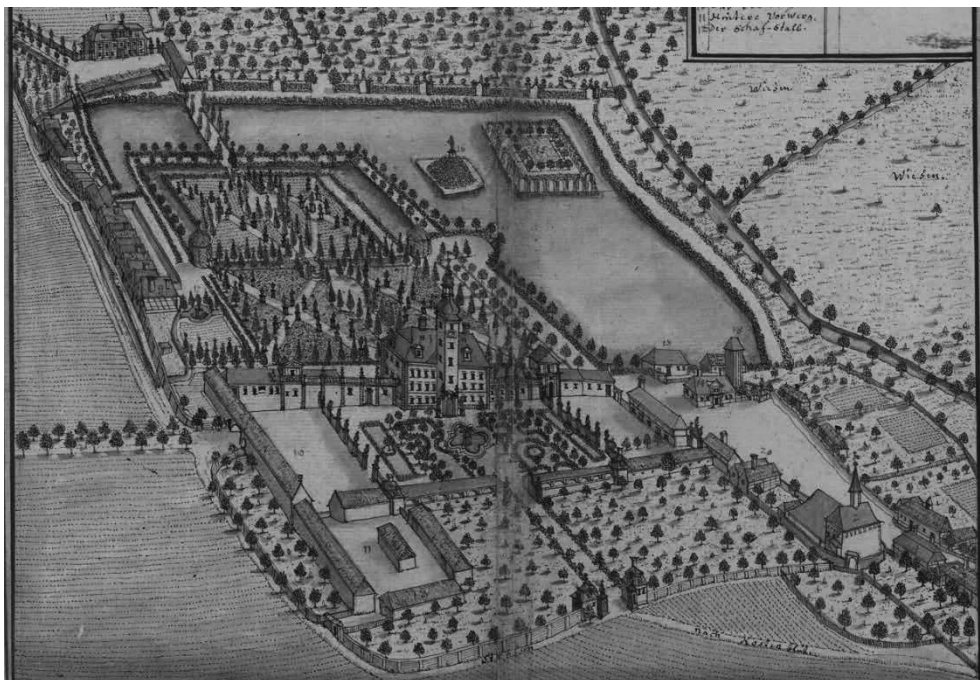
Marklovice, Těšínsko, zemanský dvůr, počátek 20. století

Marklovice, Těšínsko, zemanský dvůr, současný vzhled

Vlivem válečných škod, zejména však vinou politické situaci, která panovala v Polsku a přinesla, podobně jako v Československu, konfiskaci majetku a následně problematické využívání takovýchto opuštěných šlechtických sídel, byly mnohé z těchto staveb zdevastovány až na hranici destrukce. Některé byly předány pro školské a sociální potřeby, jiné sloužily jako provizorní ubytování, či dokonce pro zemědělské účely. Právě takové obvykle chátraly a v současnosti jsou z mnohých ruiny, anebo už vůbec nestojí.

Jen pro příklad: nedaleko Vratislavi, jen několik kilometrů od kvetoucího velkoměsta, byly položeny dva záměčky náležející v polovině 18. století rodině Vlčků/Wilczků z Dobré Zemice. První z nich, v Milíně (*Fürstenu*), je sice v neutěšeném stavu, část je ale obydlena a část slouží místní základní škole. Druhý záměček, v Petrovicích (*Pietrowice Wielkie*), kdysi mnohem výstavnější, umístěný ve francouzské zahradě a se základy anglického parku, již dnes nestojí: rozpadající se stavba byla v 70. letech srovnána se zemí. Zbyla jen vstupní brána do „zámeckého“ areálu a některé hospodářské budovy.

Petrovice v topografii F. B. Wenera, kol. 1750

Petrovice, plocha, na níž stály ještě v 60. letech 20. století pozůstatky zámku, současný stav

Podobných příkladů bychom v Dolním i Horním Slezsku našli řadu. Některé z artefaktů zanikajících zámků, roztroušené v krajině, jsou druhotně umístěny v zahradách soukromníků, jiné byly zachráněny pro veřejnost a dnes jsou schraňovány např. v nově založeném muzeu Opolské univerzity.

Jiné ze šlechtických zámečků se staly po roce 1990 předmětem zájmu podnikatelů, zejména v oblasti hotelnictví a gastronomie. Přebudovány byly na rekreační a hotelová zařízení a mají před sebou budoucnost sice odlišnou od původní funkce, ale nadějnou. Jmenovat lze Zámek na Skále v Třebešovicích/Trzebieiszowice v Kladsku ad.

O záchranu jiných se pokoušejí státní či samosprávné instituce (například Wyższa Szkoła Administracji w Walbrzychu, která vlastní šlechtickou vilu proslulé kněžny Daisy von Hochberg) a zejména soukromníci (například zámky Sarny s unikátní barokní kaplí a přílehlým zahradním zámečkem či Hořanov v Kladsku). Z některých se podařilo zachránit alespoň poslední zbytky a zakonzervované ruiny zakomponovat do krajiny, takže zůstávají dokladem – podobně jako zříceniny středověkých hradů – jejich vzhledu, role i postavení majitelů. Takovým příkladem jsou například renovované trosky zámku v dolnoslezském stavovském panství **Trachenberk**. Ten sice přestál zničení města koncem 2. světové války, jako symbol německé nadvlády byla ale už po jejím skončení podpálen. Kdysi výstavný palác patřil od 17. století zámožnému rodu Hatzfeldů, kteří jej nechali v letech 1656-1658 přestavět v barokním slohu. V zámku proběhla roku 1813 jednání pruského krále Fridricha Viléma III., švédského krále Karla XIV. Jana Bernadotta a ruského cara Alexandra I. o nutnosti porážky Napoleona.

Trachenberk, zámek, před rokem 2006

Trachenberk, zámek, současný stav po revitalizaci

Specifickou a stále se rozrůstající skupinu nemovitého kulturního dědictví představují artefakty spojené s řemeslnou a posléze **průmyslovou výrobou** a s **dolováním**

a také s každodenností jejich zaměstnanců, zejména **dělnické kolonie**. Nejvýznamnější z nich jsou chráněny polským státem, přičemž k nim náleží:

- ✓ **Dušníky, papírna*** (*Duszniki Zdrój – młyn papierniczy*), jedna z nejstarších dochovaných papíren ve střední Evropě založená kolem poloviny 16. století, stavba z doby po roce 1603; zachované interiéry, Kladsko, dnes muzeum;

Dušníky, papírna

- ✓ **Tarnov, podzemí dolu na stříbrnou rudu a štola „Černý pstruh“*** (*Tarnowskie Góry – podziemia zabytkowej kopalni rud srebronośnych oraz sztolni „Czarnego Pstrąga”*), jedinečné doklady dolování stříbra ve Slezsku, zmiňovaného již roku 1136; kromě stříbra se zde dobývaly zinek a olovo, od roku 1787 pak galenová ruda;
- ✓ **Vápenné pece na Opolsku****, navazující na tamější tradice výroby kvalitního vápna, sahající do 16. století. Z několika desítek šachtových pecí, z nichž část pracovala ještě v polovině 20. století, zůstalo zachováno jen několik objektů obložených obvykle kamenem, jinak ale rozdílných velikostí i původním objemem produkce; položeny jsou většinou v terénu v okolí Gogolina, mnohé chátrají a hrozí jejich destrukce ad.

Z pamětihodností **montánního charakteru** stojí zcela jistě za pozornost **zlatý důl v Rajchštejn (Zloty Stok)**, zpřístupněný v současnosti formou muzejní expozice. Připomíná tradice dolování drahých kovů, sahající zde, na pomezí Slezska a Kladska, už do středověku. V městě jsou rovněž další technické památky, například vápenice.

Rajchštejn (Zloty Stok), vápenice

Není jistě náhodou, že poměrně početně jsou památky, připomínající vývoj dolování a s ním spojené technické zajištění, zastoupeny v hornoslezském kamenouhelném revíru. K atraktivním cílům návštěvníků patří:

- ✓ **Rybník, Důl „Ignác“**, jeden z nejstarších závodů svého druhu, založený roku 1792 a činný nepřetržitě do roku 1967. Označován je také „Hoym“, podle pruského ministra pověřeného správou slezské provincie hraběte von Hoyma. Veřejnosti je důl přístupný od roku 2008;
- ✓ **Zábře (původně Hindenburg), Památkový důl „Guido“** počítaný k nejcennějším objektům svého druhu v Evropě; založený byl roku 1855 a roku 1904 dosáhl hloubky 320 metrů; původní sloj Guido (Hugo) byla zasypána roku 1985; dnes je důl vyhledávaným muzeem s možností návštěvy podzemí, kde je koncertní sál a konferenční místnosti;

- ✓ **Ruda, Hut' „Mír“** (*Huta „Pokój“*) založená roku 1840, největší hutní podnik meziválečného Polska; nejcenějším architektonickým prvkem je vila „Floriánka“ z roku 1905, která však nenese status památkového objektu; hut' je stále v provozu.

V blízkosti průmyslových podniků byly už v 19. století budovány obytné komplexy pro zaměstnance různé kvality i estetické hodnoty. K historickým památkám je počítána **Dělnická čtvrť Nikiszowiec v Katovicích*** (*Katowice - osiedle robotnicze Nikiszowiec*), jedinečný obytný komplex z let 1908-1912, vybudovaný z iniciativy koncernu Bergwerkgesellschaft Georg von Giesche's Erben pro zaměstnance dolu „Giesche“ při šachtě „Nickisch“. Z památkových objektů lze připomenout např. Osiedle Zandka (Kolonía Piaskowa) w Zabrzú; Osiedle robotnicze hrabiego Ballestrema w Zabrzú – Rokitnicy; Osiedle Borsiga w Zabrzú; Osiedle Giszowiec w Katowicach

Ochrana nemovitého kulturního dědictví se týká i dalších artefaktů a jejich souborů v terénu, například vojenského charakteru. K historickým památkám z nich náleží **Tvrz v Silberberku/Stříbrné Hoře*** (*Twierdza w Srebrnej Górze*), obec Stoszowice, výjimečný doklad horské strážnice z 18. století, vybudovaný na rozkaz pruského krále Fridricha II. k posílení obranného systému Slezska; v letech 1830-1848 sloužila tvrz jako vězení, po opuštění armádou se stala již koncem 19. století turistickou atrakcí.

Naproti tomu **venkovských** urbanistických celků či solitérních budov obytného či hospodářského charakteru mezi chráněnými objekty v polské části Slezska mnoho nenajdeme. Důvodů je opět celá řada: řada lokalit byla zničena válkou, v oblastech s původně německým obyvatelstvem byly jejich charakteristické rysy záměrně potlačeny, ne-li zničeny, anebo přirozenou cestou pozměněny v souvislosti s prosazením životního stylu nových usedlíků. Jiné vesnické celky zůstaly sice zachovány, jejich estetická a kulturně historická hodnota je ale minimální. V mnoha případech prošel slezský venkov přirozenou změnou v důsledku poměšťování a postupující urbanizace.

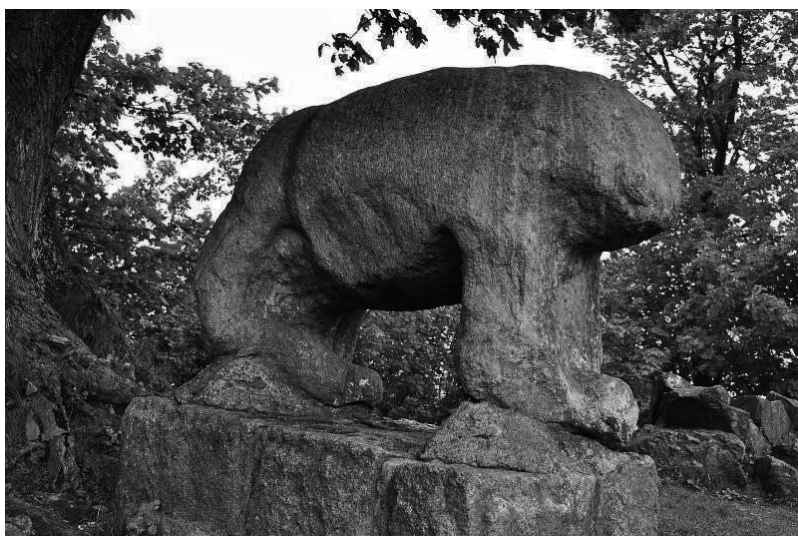
Velkému zájmu návštěvníků se těší **památkově chráněné oblasti**, označované jako kulturní krajiny. Ve Slezsku jich v roce 2015 bylo zapsáno celkem šest, svým charakterem velmi rozdílných. Za pozornost stojí **Hiršberská kotlina** (*Kotlina Jeleniogórska - pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej*), území o rozloze asi 100 km² rozprostírající se v trojúhelníku mezi Hiršberkem, Šmídberkem a Karpníky v těsné blízkosti českých hranic. Návštěvníky láká velkým množstvím památek rezidenčního a církevního charakteru, **lázněmi**, doklady lidové kultury i hospodářství. Vyniká mezi nimi **11 zámků s přilehlými parky**, náležející jak šlechtě, tak průmyslovým podnikatelům. Jsou mezi nimi i Teplice/Cieplíce, jedny z nejstarších slezských lázní, založené příslušníky rodu Schaffgotschů.

Mnoha bájemi je opředená hora **Sleza**, položená v srdce Slezska, asi 25 kilometrů jižně od Vratislavi. Měří 718 m. n. m. a je nejvyšší ze tří vrcholů masívu Slezý, který dotváří dále vrcholy Raduně a Věžice. Význam Slezý pro slezské dějiny lze srovnat

s českou horou Říp. Dochovaly se zde stopy pravěkých kultů, mimo jiné pozůstatky kruhových kamenných valů, náležejících zřejmě ke svatyni. Celoevropského významu dosahují starobylé **kultovní plastiky**, vznikem sahající snad do keltské, římské nebo slovanské doby. Jedná se o vypodobnění **medvěda** se svatoondřejským (rovnoramenným) křížem na hřbetě, situované na štítu hory, tak zvanou **pannu s rybou**, údajně zpodobnění slovanského boha Svantovíta, dále divočáka, mnicha ad. Masív Slezy byl spojen s pohanskými **ohňovými kulty** (Sleza s kultem Slunce, Raduňa s kultem měsíce), které se udržely až do 12. století. Tehdy zde nakrátko vznikl augustiniánský klášter, dnes je na vrcholku Slezy kostel z 19. století. Zázemí turisty vyhledávaného masívu Slezy tvoří městečko Sobotka položené v podhůří, připomínané už roku 1148, s městským statutem z roku 1221.

Masív hory Sleza

Hora Sleza, kultovní socha medvěda

Příznivé přírodní a geologické podmínky napomohly v česko-slezském příhraničí k rozkvětu **lázeňství**. Kromě již zmíněných Teplic se jedná zvláště o lázně v **Kladsku**, kdysi součásti Čech, od 16. století samostatným hrabstvím, vtěleným po roce 1742 do slezského regionu. Nejstarší lázně, využívající minerální prameny, byly založeny v **Landeku** knížetem Jiřím Minsterberským z rodu Poděbradovců už v samém závěru 15. století a záhy se staly vyhledávaným místem urozených hostů. Lázeňský dům Vojtěch, nesoucí původně název Mariánské lázně (*Marienbad*), zde byl vybudován v roce 1676 a byl prohlášen památkovým objektem. Další lázeňská centra v Kladsku vznikala v 17. století v Dušníkách, v 19. století pak v Polanici a v Chudobě, která se stala prvním lázeňským centrem se zaměřením na kardiologické choroby. Všechna kladská lázeňská místa jsou dokladem **propojení přírodního a kulturního dědictví**.

Na Opolsku s vyšší mírou autochtonního obyvatelstva byla snaha o zachování venkovské architektury transformována do založení **skanzenů**, tedy muzeí lidové kultury a architektury. Převezena a reinstalována tam byla řada cenných budov – venkovských obytných stavení, stodol, řemeslnických dílen, ale také kostelů, zvoníc apod. – vybavených autentickým mobiliářem. K největším skanzenům náleží **Muzeum Wsi Opolskiej** w Opolí či **Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie-Zdroju** se sídlem ve Stroužné (*Pstrązna*) v Kladsku.

Opole, Muzeum Wsi Opolskiej, młyn

Opole, Muzeum Wsi Opolskiej, hrázděný dům německého stylu

Hmotné movité kulturní dědictví

Předkládaná publikace nedovoluje, věnovat se podrobněji movitému kulturnímu dědictví Slezska, jehož se dochovaly tisíce artefaktů umístěných v původním prostředí, častěji pak v muzeích, galeriích a dalších institucích, specializujících se na shromažďování, uchovávání, výzkum a prezentaci archeologických, historických, uměleckých či etnografických sbírek.

K nejvýznamnějším muzeím v **Dolním Slezsku** náleží **Národní muzeum ve Vratislavi** (*Muzeum Narodowe we Wrocławiu*), do něhož byla soustředěna nejcennější díla gotického, renesančního a barokního **umění** a novodobých **uměleckých řemesel**. Jedná se o sbírky z předválečných vratislavských muzeí, mimo jiné malířská a sochařská díla z klášterů sekularizovaných roku 1810, a dále artefakty z venkovských i městských lokalit, včetně Vratislavi, nejrůznějšího uměleckého charakteru, zlomky zničených architektonických objektů (kostely, kláštery, městské domy), mobiliáře ad. Kromě toho disponuje muzeum rozsáhlými památkami archeologickými a etnografickými (*Oddział Muzeum etnograficzne*) Své sbírky, zejména uměleckého charakteru, národní muzeum vystavuje i mimo své hlavní sídlo, například v **Městském muzeu ve Vratislavi** (*Muzeum Miejskiego Wrocławia*) v nově rekonstruovaném hohenzollernském královském paláci či v **Muzeu slezských Piastovců v Břehu** (*Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu*).

V **Horním Slezsku** patří k největším muzeím **Slezské muzeum v Katovicích** (*Muzeum Śląskie w Katowicach*). Ze všeobecně historických sbírek stojí za pozornost zejména silesiaka ikonografického a kartografického charakteru. V etnografických sbírkách se nachází soubory dokladující **venkovskou každodennost a lidovou kulturu**, mimo jiné soubory: pštinských, těšínských, gorolských, ratibořských, opolských i huculských **krojů** z 19. a 20. století; stříbrných **lidových šperků** zejména z Těšínska a Jablunkovska (spinky, háčky, orpanty, pásy, pánské knoflíky) ze 17. až 19. století; unikátních ratibořských

korunkových čepců z 19. století; kostýmů a masek venkovských lidových rituálů a obřadů ad. O historii hornoslezského venkova vypovídají také bohaté sbírky artefaktů souvisejících s bydlením venkovských vrstev a zemědělskou činností. Početně jsou zastoupeny i soubory a kusy dokladující **městský/měšťanský** životní způsob a styl, mimo jiné oděvy, hračky mobiliář ad. V roce 2014 se součástí muzea stal areál **Kamenouhelného dolu v Katovicích** s novou historickou expozicí a instalacemi polského umění 19. a 20. století.

Muzeum Opolského Slezska (*Muzeum Śląskie Opolskiego w Opole*) mapuje dějiny města a země, ze sbírek archeologického, historického, etnografického, umělecko-historického charakteru patří k nejvýznamnějším soubory nálezy dokumentující nejstarší osídlení města na oderském Ostrůvku.

Z dalších hornoslezských muzeí nelze opominout, vzhledem k úzké vazbě na české prostředí, **Muzeum Těšínského Slezska v Těšíně** (*Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie*). Z množství dokladů kulturního dědictví země movitého charakteru, včetně umění, nutno připomenout **archeologické sbírky** schraňující množství artefaktů ze starších i aktuálních vykopávek na Hradním vrchu v Těšíně. Jedinečnou hodnotu mají kusy **ke starším dějinám knížectví** a piastovských knížat, například: standarda knížete Adama I. Václava z roku 1605; barokní intarzovaný sekretář z ebenového dřeva kněžny Alžběty Lukrécie ze 17. století; výjimečně zachované pohřební štíty těšínského cechu; těšínské stříbrné krojové šperky a kroje, včetně početného souboru vyšivaných vest ad.

Regionální muzea se zaměřením na dějiny a přírodní podmínky historického území či města se nacházejí v mnoha dalších slezských centrech, například v Lehnici (*Muzeum Miedzi*), Svídnici (*Muzeum Dawnego Kupiectwa*), Hiršberku (*Muzeum Kakronoskie Jelenia Góra*), Nise (*Muzeum w Nysie*), Kladsku (*Muzeum Zemie Kłodzkiej*), dále v Opolí (*Muzeum Śląska Opolskiego*), Ratiboři aj.

Movité kulturní dědictví církevního charakteru, zejména předměty spojené s liturgickými obřady (kříže, monstrance, kalichy, kněžská roucha ad.), rukopisy a staré tisky, stejně jako výtvarné umění (dřevo- a kameňezby Krista, Panny Marie a světců, oltáře a jejich součásti apod.) původem z kostelů a kaplí schraňují muzea, zřízená nejvyššími slezskými církevními institucemi. Jedná se například o **Muzeum vratislavského arcibiskupství** (*Muzeum Archidiecezji Wrocławskiej*) položené, spolu s archivem, v jedné z historických budov na Dómském ostrově, či **Arcidiecézní muzeum v Opolí** (*Muzeum Achidiecezjalne w Opolu*).

Rozsáhlé sbírky silesiakálního charakteru jsou v **Slezském muzeu ve Zhořelci** (*Schlesisches Museum zu Görlitz*), tedy v historické Horní Lužici, počítané v předválečném Německu ke slezské provincii. Kromě vlastní sbírkové a prezentační činnosti úzce spolupracuje se spolky poválečných německých vysídlenců ze Slezska (*Schlesische Heimatschuben*).

Pokud bychom měli uvést alespoň některé z mimořádných dokladů movitého kulturního dědictví, nelze pominout následující:

- ✓ **poklad ze Středy** (*skarb średzki*), jedinečný soubor několika tisíc zlatých a stříbrných mincí (florény, pražské groše) a zlatých šperků zdobených perlami, drahokamy a polodrahokamy, objevený při stavebních úpravách měšťanských domů ve Středě postupně v roce 1985 a 1988. Nálezci byl poklad bez oznámení ihned rozkraden a teprve po policejním zásahu byl zčásti vrácen, zčásti objeven v jiných muzeích. Usuzuje se, že poklad ukryl některý z obyvatel měst a současně, že některé z kusů mají **souvislost s Karlem IV.** Je totiž prokázáno, že si Karel v uvedeném městě půjčil od Žida Mošeho prostřednictvím svého blízkého přítele, královského kancléře Jana ze Středy, vysokou finanční částku na svou kampaň související s císařkou jízdou. K nejcennějším kusům pokladu patří segmentová **gotická korunka**, sicilská práce ze zlata, zdobená 26 perlami a 86 drahými kameny (granáty, safíry, smaragdy, akvamaríny a spinely), snad svatební korunka Karlovy první manželky Blanky z Valois či jeho matky Elišky Přemyslovny; spona z 2. poloviny 13. století s chalcedony a kamejí v podobě orla s prstenem v zobáku asi z roku 1240; prsten s dračími hlavami z poloviny 13. století; mužský prsten se safírem; zlaté přívěsky s citríny, granáty a safíry; zlatý tepaný pás (zlomek) a mnoho dalších kusů. Hodnota pokladu se odhaduje na více 1,5 miliardy korun (250 milionů zl.);

Středa, poklad, soubor nejcennějších předmětů

Středa, segmentová korunka

Středa, spona s kameí

- ✓ **madona s děťátkem**, polychromovaná plastika z pražské svatovítské huti Petra Parlěře z doby po roce 1375. Vzácný kus, jehož objednavatelem byl snad kníže Přemysl I., byla až do roku 2000 instalována na Starém trhu v Těšíně, aniž by měli odborníci povědomí o její hodnotě. V současnosti je v polském Muzeu Těšínského Slezska;

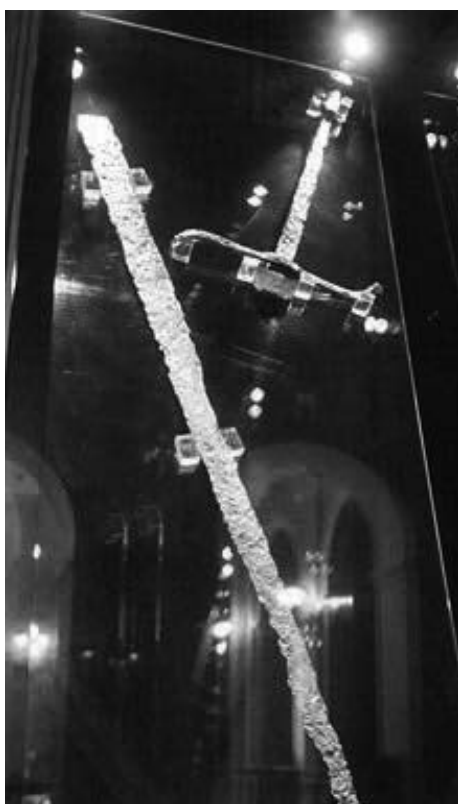

Těšín, madona s děťátkem, 2. polovina 14. století

- ✓ **meč Valentina Hrbatého**, ratibořského knížete a posledního příslušníka rodu Přemyslovců (†1521); rituálně zlomený meč byl objeven spolu s ostatky knížete při průzkumu nekropole v kostele bývalého dominikánského kostela v Ratiboři roku 1997.

Ratiboř, pohřeb knížete Valentina Hrbatého se zlomeným mečem, 1997

Meč Valentina Hrbatého, stav po konzervaci

Mezi pozoruhodnými artefakty patří i **písemné památky**, mimo jiné:

- ✓ **Jindřichovská kniha** (*Liber foundationis claustris sanctae Mariae Virginis in Heinrichow* z doby okolo roku 1268, kronika cisterciátského opatství ve slezském Jindřichově v historickém Minsterberském knížectví (v době vzniku knihy ve Svidnickém knížectví). Kniha je ceněná mimo jiné i proto, že v ní je nejstarší slovanský záznam vyhotovený na území Slezska: „*day ut ia pobrusa, a ti poziwai*“. Uvedenou větu, která znamená „*dovol, abych já mlel a ty odpočivej*“, řekl údajně Čech Bohuchval z Brukalic své polské manželce, „*ženě hrubé a nezdárné*“. Tato věta je považována za nejstarší fixovaný doklad staré polštiny, odborníci v ní ale spatřují i prvky češtiny a slezského nářečí, což je vzhledem k příhraniční oblasti, z níž kniha vznikla. Kniha je uložena ve vratislavském arcibiskupském muzeu, zapsána je v seznamu Paměť světa UNESCO;
- ✓ **hlubčická právní kniha**, iluminovaný rukopis vyhotovený z podnětu městské rady Hlubčic na Krnovsku v roce 1421, obsahující přijemecké listiny města v překladu do němčiny, text míšeňské právní knihy ad. Sepsal jej hlubčický rodák, krakovský písař Mikuláš Kurz (*Nicolaus Brevis; Nicolaus (Joannis) de Lubschiz*), iluminacemi „*pražského stylu*“ s drolieriemi s životnými i nadpřirozenými figurami ji vyzdobil

- ✓ *Hlubčická právní kniha, miniatury s portréty zeměpánů, 1421*

Jan z Žitavy (*Johannes von Zittau*). Mimořádný rukopis, uložený v hlubčickém městském archivu, byl po 2. světové válce považován za zničený (archiv spolu s radnicí vyhořel), uchováván však byl v soukromých rukou a v roce 2002 prodán; dnes je ve Státním archivu v Opolí (*Archiwum Państwowe w Opolu*);

- ✓ **topografie** Fridricha Bernarda Wenera, vojenského kartografa, z poloviny 18. století; obsahuje stručně dějiny Slezska a jednotlivých knížectví, doplněné místopisným přehledem města a obcí; rukopisná kompilace je cenná zejména bohatou ikonografií: iluminovanými náčrty hradů, zámků, kostelů, vedut a celkových pohledu na města; zahrnuje rovněž rukopisné mapy Slezska a knížectví; Wenerovy ruční kresby byly podkladem pro tištěný atlas Slezska.

F. B. Werner, Topografie, mapa Slezska s žánrovou parergou, kol. 1750

K hmotnému kulturnímu dědictví polské části Slezska náleží i specifické památky či jejich soubory, kombinující prvky movitého a nemovitého charakteru. Náleží mezi ně například:

- ✓ soubor **gotických interiérových fresek a maleb**, zapsaný na seznamu polských kulturních památek pod názvem **Stezka březské polychromie**** (*Szlak Polychromii brzeskich*). Jedná se o 20 polychromií v kostelech a kaplích v Břehu a okolí. Ze

13. století přitom pochází výzdoba, odhalená návštěvníkům, v církevních objektech v obcích Małujowice, Strzelniki a Pogorzel; ze 14. století v Břehu a okolních vsích Brzezin, Buszyce, Zwanowice a Kościerzycy; z 15. století v Krzyżowicích. V dalších kostelích, například ve vsích Czeska Wieś či Gierszowice, jsou polychromie dokladovány, po opravě během 20. století však byly znovu ukryty pod omítkou. Poznávací stezka byla připravena v roce 1997;

- ✓ **mauzoleum slezských knížat**** z lehnicko-břežské větve rodu Piastovců v **Lehnici**, založené kněžnou Luisou, matkou posledních potomků rodu po meči i po přeslici, Jiřího Viléma a Karolíny. Mauzoleum v honosném barokním stylu, s přepychovými polychromovanými cínovými sarkofágy, bylo vybudováno v letech 1676-1680 v kapli kostela sv. Jana Křtitele, tradičním lehnickém knížecím pohřebišti. Kruhový prostor uzavírá kopule, projektovaná vlašským architektem Rossim, po stranách jsou alabastrové skulptury věrně zpodobňující kněžnu Luisu, jejího manžela Kristiána a obě jmenované děti v pozici rozmlouvajících postav;

Lehnice, mauzoleum Piastovců, panoramatický pohled na podobizny knížat (zleva Jiří Vilém, Karolína, Luisa, Kristián)

- ✓ **soubor renesančních a barokních knížecích sarkofágů** v Muzeu Piastovců v **Břehu**; unikátní doklady slezského uměleckého řemesla a životního stylu knížecího dvora; nejhonosnější kusy zdobené zlatou polychromií, rodovými erby a emblémy z let 1659 a 1664 pocházejí z dílen břežských zlatníků; jedná se o druhotnou instalaci sepulkrálních památek (ostatky jsou po narušení knížecí hrobky sovětskými vojsky roku 1945 uloženy v kryptě zámeckého kostela).

České Slezsko

České Slezsko je na kulturní dědictví poměrně bohaté, byť početně nikoli tak jako sousední polská část země. To je vzhledem k jeho podstatně menší rozloze – představuje jen asi šestinu historického Slezska – vcelku pochopitelné. Po opakovaném dělení Slezska (v tomto případě v letech 1742 a 1918-20) zůstala navíc na současném českém území jen tři větší historická městská centra (Opava, Krnov, Bruntál), novodobá průmyslová města (Ostrava, sídlo kraje; Karviná, Orlová) s okolím, silně postiženým nejprve industrializací a poté útlumem výroby a její restrukturalizací, a pak méně osídlené horské a podhorské oblasti Beskyd a Jeseníků. V západní části Českého Slezska navíc došlo v důsledku populační výměny k likvidaci části movitého a zatlačení do zapomnění většiny nehmotného kulturního dědictví spojeného s podstatnou částí společnosti. To nutně ovlivnilo strukturu a charakter památkových objektů a artefaktů, jejich počet a kulturně společenský význam.

Hmotné nemovité kulturní dědictví

Na území **Českého Slezska** se v současnosti nachází jedenáct **národních kulturních památek** (dále označeny *). V roce 2015 se jednalo o tři významné doklady hradní a zámecké architektury, dva církevní objekty, dva průmyslové areály, solitérní doklady městského a venkovského stavitelství a dva památníky spojené s druhou světovou válkou.

Dominantami kulturní krajiny byla po staletí **šlechtická sídla**, z nichž byly v seznamu národních kulturních památek zapsány následující objekty nebo komplexy:

- ✓ **zámek Bruntál***, původně městský hrad vznikl koncem 15. století, postupně opakovaně přestavěn v renesančním a barokním stylu; od roku 1621 až do roku 1945 náležel řádu německých rytířů; dnes je zde muzeum;
- ✓ **zámek Hradec nad Moravicí***, rozsáhlý komplex staveb v anglickém parku, první zmínka pochází z roku 1060. Ve 13. století byl na tomto místě vybudován královský hrad, který připadl spolu s okolím Mikuláši I. Opavskému, nemanželskému synovi Přemysla Otakara II. Hradec je spojen s romantickým příběhem královny-vdovy Kunhuty, která se sem uchýlila po smrti manžela na Moravském poli v roce 1278, a žila zde s předním českým šlechticem Závišem z Falkenštejna. Po následujících nevýrazných staletích zámek ožil v 19. století, kdy jej jeho majitelé, příslušníci zámožného rodu Lichnovských, proměnili v kulturní a hudební centrum, navštívené skladateli Ludwigem van Beethovenem a Ferencem Lisztem i houslovým virtuosem Niccolou Paganinim. Ze současného areálu je nejcennější **Bílý zámek**, klasicistní stavba na místě původního hradu. Dále k areálu náleží **Červený zámek** se vstupní branou, cihlová pseudogotická stavba

v anglickém stylu z počátku 20. století; **Bílá věž**, pseudogotická stavba romantizujícího vzhledu s hospodářskou funkcí (vodárna) ad.;

Hradec nad Moravicí, Bílý zámek a Bílá věž

Hradec nad Moravicí, Červený zámek se vstupní bránou

- ✓ **zámek Jánský vrch v Javorníku***, původně hrad vybudovaný knížetem Bolkem I. Svídnickým na přelomu 13. a 14. století, byl od počátku 16. století v držení **vratislavských biskupů**. Opakovaně byl přestavován, z hradu v renesanční zámek se proměňoval za biskupů Jana Rotha a Jana Thurzy; barokní podobu získal v době biskupa Filipa Gottfrieda Schaffgotsche, který zde žil po pruské okupaci Slezska a po propuštění ze zajetí v letech 1766-1795. Zámek se tehdy stal centrem kultury a umění, působila zde dvorní kapela v čele se skladatelem a kapelníkem Karlem Dittersem z Dittersdorffu. Zámek byl od té doby také sídlem správy rakouské části Niského knížectví.

Kromě národních kulturních památek je ve slezské části Slezska i řada **hradů a zámků, resp. zřícenin** s nižším stupněm ochrany (nejčastěji kulturní památky), jejichž význam byl zejména pro vývoj subregionů a jednotlivých lokalit zcela zásadní. K nejvýznamnějším náleží kdysi knížecí hradní komplexy:

- ✓ **Slezská Ostrava** (původně nazývaná Polská Ostrava), hrad vybudovaný na místě staršího hradiště opolskými knížaty, snad Kazimírem I., počátkem 13. století jako strážní hrad na hranici s Moravou, poprvé připomínaný v papežské listině Řehoře IX. roku **1229**; největšího rozkvětu se hrad dočkal v době, kdy náležel vlivnému rodu Sedlnických z Choltic: přestavěn byl v renesančním slohu a stal se místem jednání stavů Těšínska; právě zde bylo dojednáno znění těšínského zemského zřízení, nejvyšší právní normy knížectví, v roce 1579. V letech 1714 až 1945 byl zámek i s rozsáhlým panstvím v držení Vlčků/Wilczků z Dobré Zemice, jejich podnikatelské aktivity v oblasti uhelného dolování a založení prvních kamenouhelných jam ve Slezské Ostravě koncem 18. století však dovedly objekt na práh zániku. V důsledku **poddolování** poklesla do počátku 20. století úroveň terénu o 16 metrů, z většiny hradního objektu se stala ruina a v roce 1954 na něj byl dokonce vydán demoliční výměr; aktivity usilující o záchranu zříceniny a jistá liknavost úřadů vedly k záchraně již privatizovaného objektu. V roce 2004 jej odkoupilo město Ostrava, investovalo do **moderní rekonstrukce** a v současnosti je hradní areál vyhledávaným oddychovým centrem. Z historických objektů zůstaly zachovány kromě barokní vstupní brány s přilehlými hospodářskými křídly jen torza původního paláce, z nichž většina byla zakonzervována a doplněna moderní imitací hradních prostor. Slezskoostravský zámek je pozoruhodným dokladem **průniku kulturního dědictví** různých společenských vrstev, historických událostí, různorodých ekonomických aktivit a přístupů k jejich záchraně;
- ✓ **Frýdek**, původně na ostrohu situovaný hrad těšínských knížat z počátku 14. století, vybudovaný Kazimírem I. na ochranu obchodní stezky z Moravy do Slezska; v renesanční zámek proměněn v 16. století za Bruntálských z Vrbna, znovu přestavěn po požáru v 17. století; rozkvět zámku jako významného dvorského sídla

pokračoval po roce 1636, kdy se dostal do majetku příslušníků rodu Oppersdorffů, zastávajících opakovaně funkci zemských hejtmanů Opolsko-Ratibořského knížectví, a poté také za Pražmů z Bílkova, kteří jej drželi v letech 1699-1797; klasicistní podobu frýdecký zámek získal v 19. století, v době Habsburků; v současnosti je zámek sídlem významného regionálního Muzea Beskyd.

Středověké dějiny českého Slezska dokládá i řada hradních zřícenin, z nichž většina je situována v jeho západní části:

- ✓ **Edelštejn**, kdysi jeden z největších slezských hradů připomínaný roku 1281, vybudovaný českým králem pro ochranu moravsko-slezské hranice a stříbrných dolů; opakovaně zastavovaný, ve 14. století husitská základna proti katolickému Slezsku, roku 1467 dobytý a zbořený vojenskou výpravou vratislavského biskupa; dnes zřícenina;
- ✓ **Fulštejn**, původně hrad na Osoblažsku, dobudovaný roku 1255 a postoupený olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburku Herbortovi, zakladateli rodu z Fulštejna, v jehož užívání hrad spolu se vsí Bohušov zůstal do 16. století; v roce 1648 byl hrad základnou švédské armády, která jej posléze vyhodila do povětří; dnes zřícenina;
- ✓ **Kaltenštejn**, původně hrad na Nisku, na území obce Černá Voda, nejpozději od konce 13. století v držení vratislavského biskupa, opakovaně zastavován; od 15. století nebyl udržován a v následujícím století částečně zbourán; dnes jsou v terénu zbytky paláce a bergfrýdu;
- ✓ **Schellenburg/Cvilín**, původně královský hrad připomínaný prokazatelně roku 1253, od konce 13. století v držení opavských knížat; po dobytí Matyášem Korvínem byl opraven, svou funkci ztratil po třicetileté válce, kdy začal pustnout; dnes zřícenina;
- ✓ **Vikštejn**, pozůstatky hradu u Vítkova, založeného pány z Kravař a připomínaného roku 1377; hrad byl opakovaně dobyt, zničen a obnovován, opuštěn byl až v 18. století, po dobudování zámku v Horním Vikštejně.

Uvedené hradní, resp. zámecké objekty reprezentují skupinu výstavných sídel zámožných a vlivných majitelů, jejichž historie sahá hluboko do středověku. Slezská šlechtická společnost ale byla poměrně pestrá a také její sídla, která dotvářela slezskou kulturní krajinu, měla charakter spíše **tvrzí, menších zámků a zámečků**, nebo dokonce jen objektů při hospodářských dvorech. Právě takové objekty můžeme považovat za typické zástupce kulturního dědictví slezských urozených vrstev. Na území Českého Slezska se jich nacházelo několik desítek. K výstavnějším náleží především:

- ✓ **Jeseník** (dříve Frývaldov), **vodní tvrz**, jediná památka svého druhu v Českém Slezsku, kterou vybudovali a až do 20. století vlastnili vratislavští biskupové; obytná věž obehnaná příkopem, stojící v centru města, byla barokně přestavěna v 18. století, dnes je sídlem muzea;
- ✓ **Kravaře**, barokní zámek na Opavsku postavený na místě tvrze počátkem 18. století příslušníky rodu Eichendorfů, autorem cenného architektonického řešení byl snad Jan Kukáš Hildebrandt; známé centrum barokní dvorské kultury, dnes muzeum; dalším ze sídel, které si ve Slezsku vybudovali Eichendorfové, jsou **Šilheřovice**; klasicistní stavba s novobarokními prvky vznikla koncem 18. století;
- ✓ **Raduň**, původně renesanční tvrz na Opavsku, do podoby zámku v historizujícím slohu malebně zasazeného do parku s oranžérií přestavěná počátkem 19. století Janem Larisch-Mönnichem; dnešní vzhled areál získal počátkem 20. století, krátce poté, roku 1912 přešel do vlastnictví rodu Blücherů, jehož příslušníci jej ale využívali jen sporadicky; dnes patří zámek k návštěvnicky nejvyhledávanějším objektům Slezska, jeho interiér však není originální (většinu Blücherové odvezli již před 2. světovou válkou); v sousedství zámku je pozoruhodný **opevněný kostel** Nejsvětější Trojice se zachovaným renesančním exteriérem z doby významného rodu Tvorkovských z Kravař.

V Českém Slezsku máme doloženu celou řadu šlechtických zámků a drobných sídel, které dnes již **neexistují** (anebo po nich zůstaly v krajině jen stopy). Náleží mezi ně i **zámek v Opavě**, který sice nebyl architektonicky ani esteticky nijak cenný, přesto se jednalo o jediné knížecí sídlo v metropoli Opavského knížectví. Založen byl na přelomu 14. a 15. století Přemkem I. jako městský zámek, původním sídlem knížat byl Hradec nad Moravicí. Poté, co Opavsko přešlo roku 1464 z rozhodnutí přemyslovských bratří Arnošta a Přemka II. do rukou Jiřího z Poděbrad a bylo nadále spravováno převážně komorními úředníky, sídlila v zámku správa knížectví. Počátkem 17. století byl zámek barokně přestavěn, na jeho funkci se ale ani posléze, po převzetí knížectví Lichtenštejny, nic nezměnilo. V roce 1890 jej vykoupil stát a o dva roky později byl zbourán. Zachoval se jen barokní **Müllerův dům**, sídlo správce.

K poměrně rychlému **zániku** či programové likvidaci dalších **zámků a drobných sídel** docházelo zejména ve 2. polovině 20. století. Na **Opavsku** to byly například zámečky položené v místech, kudy prošla v závěrečných fázích 2. světové války fronta (Hrabyně, Dobroslavice, Ostrava-Třebovice, Pusté Jakartice). Některé objekty ale chátraly i z jiných důvodů, obvykle z dlouhodobého nezájmu či absence dostatečné údržby státem po jejich převzetí na základě konfiskace velkostatků. V roce 1988 byl například zbourán zámeček, původně gotická tvrz ve Štítině na Opavsku. Ve stejné době byl zlikvidován barokní zámek v Horních Heřmanicích (dnes součást Bernartic), o desetiletí dříve obdobná stavba

v Ondřejovicích na **Jesenicku**. Zlikvidovány byly v důsledku zanedbané péče zámky v Hynčicích (1961), starý zámek v Městě Albrechticích (1980) na **Bruntálsku** ad.

Na **Těšínsku** byly po roce 1945 zničeny a zbourány například zámky v Brandýse (zbourán roku 1953) a Stanislavicích (1965), v Prostřední Suché (1965), Horní Suché (po roce 1980), v Ráji (místní část Karviné, zbourán po požáru 1980), Ostravě-Radvanicích (zbouráný po roce 1980), v Kunčicích (místní část Ostravy, vyhořel z neznámých důvodů v 90. letech 20. století, dnes totální ruina v rumovišti), ve Starém Bohumíně (po roce 1980) ad. Z důvodu poddolování musely být demolovány zámky v Solce, označovaný také Karviná, Nový zámek (zbouraný spolu s hrobkou Larischů v letech 1953-1980), tzv. Starý zámek v Karviné (po roce 1950), Stonavě (1966), Orlově (1973) ad.

Pro většinu z nich máme alespoň základní ikonografickou dokumentaci exteriéru, méně už interiéru.

Ostrava-Kunčice, ruiny zámku

V zájmu ochrany stávajících historických objektů, včetně zámků, tvrzí a dvorů, ohrožených zničením, vytváří Národní památkový ústav speciální Seznam **ohrožených nemovitých památek**. Z Českého Slezska je v něm evidován poměrně malý počet artefaktů většinou solitérního charakteru (boží muka, kříže, drobné hospodářské stavby, venkovská a městská stavení). Z památek zásadnějšího charakteru lze uvést například na

- ✓ Bruntálsku zámky Dívčí Hrad, Slezské Rudoltice a Janová; kostely v Hošťálkovech a Slezských Rudolticích;
- ✓ na Opavsku tak zvaná ovčín zámku Raduň; zámky v Deštném, Polance nad Odrou; tvrz ve Velké Polomi; také lázeňský areál v Jánských Koupelích či větrný mlýn Hlavnice;

- ✓ na Těšínsku chátrá zámek v Chotěbuzi a Rychvaldu (Karvinsko), zámky v Hnojníku, Paskově a Ropici (na Frýdecku).

Propojením materiálního a duchovního rozměru každodennosti, dotýkající se v minulosti všech společenských vrstev a dnes vyhledávané pro svou jedinečnost nejen věřícími, ale i návštěvníky bez rozdílu vyznání, je **kulturní dědictví církevního/náboženského charakteru**. České Slezsko na něj není, na rozdíl od některých jiných slezských regionů, ale i přilehlého Olomoucka, nijak výrazně bohaté. Přesto se zde nachází některé klášterní komplexy a kostely, zasluhující si pozornost.

Především to jsou objekty, prohlášené **národními kulturními památkami**:

- ✓ **Opava, kostel Nanebevzetí Panny Marie***, gotická stavba vybudovaná řádem německých rytířů ve 13. století, stavebně upravená v 15. století a poté po požáru v roce 1689. V interiéru je umístěn pozdně barokní mramorový epitaf knížete Karla z Lichtenštejna z dílny opavského řezbáře J. J. Lehnera z 2. poloviny 18. století, v exteriéru několik renesančních a barokních náhrobníků. Po vzniku Ostravsko-opavské diecéze v roce 1993 byl kostel povýšen na konkatedrálu;
- ✓ **Opava, kaple sv. Kříže***, zvaná také Švédská kaple, oktogonální stavba provedená ve stylu slezské gotiky, jejímž zakladatelem byl kníže Přemysl I. Opavský kolem roku 1400. V interiéru se nacházejí pozdně gotické výmalby.

Opava, kaple sv. Kříže

Z dalších církevních objektů, zpravidla zapsaných kulturních památek, stojí za pozornost zejména:

- ✓ **Bílá Voda, piaristická kolej** založená roku 1723 Jakubem Arnoštem z Lichteštejna-Kastelkornu v sousedství **kostela Navštívení Panny Marie** z roku 1604, s triviální školou a gymnáziem, hudebním seminářem a od roku 1751 filozofickými studií; po reformě roku 1818 zde působila jen normální škola a správa farnosti. V roce 1876 sem z Vratislavi přesídlil slezský provincialát kongregace Chudých školských sester naší Paní, který zde provozoval mateřskou, obecnou a hospodářskou školu pro dívky s internátem a posléze i útulek pro přestárlé řeholnice. Školy zde působily do 2. světové války. V roce 1950, po zrušení všech ženských klášterů v Československu, byl v Bílé Vodě zřízen sběrný klášter, o rok později internační klášter, v němž žilo jednu dobu až 450, celkově pak za dobu trvání na tisíc řeholních sester;
- ✓ **Cvilín, poutní kostel Panny Marie Sedmiboletné a Povýšení svatého Kříže**, dominanta Krnova a okolí, postavený v letech 1722-1728; areál dotváří schodiště se 14 kaplemi;
- ✓ **Frydek, poutní kostel Navštívení Panny Marie „Na Vápenkách“**, postavený v místech, kde byla v polovině 17. století údajně nalezena zázračná soška Panny Marie; dostavěn byl roku 1777; roku 1998 byl povýšen na basiliku minor;
- ✓ **Hrabyně, kostel Nanebevzetí Panny Marie** vybudovaný v letech 1723-1731 na místě dřevěné kaple připomínané roku 1497; od 18. století cílem pouti k Matce Boží Hrabynské;
- ✓ **Uhlířský vrch u Bruntálu, barokní poutní kostel Panny Marie pomocné** z let 1756-1765, postavený na místě dřevěné poutní kaple z roku 1653; starobylá lipová alej, tvořící s kostelem celek kulturní památky, byla vysázena v letech 1766-1770 ad.

Z dalších výjimečných **kostelů** připomeňme následující:

- ✓ **Bohušov, kostel sv. Martina** založený koncem 13. století Herbortem z Fulme (později z Fulštejna) a jeho syny na místě staršího pohřebiště, přestavěn po roce 1486; dnešní stav odpovídá podobě z 19. století, kdy byl kostel obnoven po požáru, který jej takřka zničil; při rekonstrukci v letech 1999-2000 objeveno pod presbytářem pohřebiště s kamennými náhrobky biskupa Jindřicha z Fulštejna, Erika Supa z Fulštejna a Václava Sedlnického z Choltic, jedinečné doklady slezské gotické plastiky;
- ✓ **Karviná-Doly, kostel sv. Petra z Alkantary**, barokní stavba z let 1732-1736, naklánějící se v současnosti z důvodu poklesu terénu o 32 metrů ve své ose

o 6,8 stupňů; je dokladem negativního dopadu dolování na podobu kulturní krajiny: jedná se totiž o ojediněle dochovaný objekt z bývalé zástavby vsi Solca a města Karvinná, demolované od 50. let 20. století;

Karviná-Doly, kostel sv. Petra z Alkantary, současný stav

- ✓ **Zlaté Hory**, obnovený **poutí kostel Panny Marie Pomocné**; původní kostel „Mariahilf“ byl postaven na místě lesní kaple s obrazem Panny Marie z poloviny 18. století a vysvěcen v roce 1841; záhy byl doplněn kaplemi, křížovou cestou tvořenou kamennými pyramidami, studánkou a lurdskou jeskyní a také poutním domem; v meziválečném období jej navštěvovalo ročně až 100 tisíc poutníků; po roce 1945 a odsunu německého obyvatelstva kostel pustl, poutě byly zakázány a v roce 1973 byl odstřelen; po roce 1990 byl kostel s finanční podporou vysídlenců obnoven a v roce 1995 vysvěcen, o rok později byl doplněn poutním domem; v září se zde pravidelně koná *Pouť tří národů* za účasti poutníků a kněží z Čech, Německa a Polska;
- ✓ **Žulová** (dříve Frýdberk), klasicistní **kostel sv. Josefa**, postavený počátkem 19. století s využitím kamenného **bergfrýdu**, hlavní okrouhlé věže gotického hradu, založeného kolem roku 1300 rytířem Janem z Wüstehube; hrad byl ještě v 16. století renesančně přestavěn vratislavským biskupem Martinem Gerstmanem, za třicetileté války, roku 1636, byl však vypálen a dílem zbourán švédskou armádou; kostel je kulturní památkou.

Žulová, kostel sv. Josefa s bývalou hradní gotickou věží

Na Těšínsku se dochovala výjimečná skupina **dřevěných kostelů**, odpovídajících pobeskydské (gorolské) lidové kultuře. K nejcennějším náleží:

- ✓ **Guty, kostel Božího těla**, zřejmě nejstarší dřevěný svatostánek v místní části Třince, postavený podle datace na portálu roku 1563; interiér nese podobu ze 17. a 18. století; dodnes dochovaný zvon je datován rokem 1565;
- ✓ **Prašivá, poutní kostel sv. Antonína Paduánského**, vystavěný roku 1640 Jiřím z Oppersdorfu na 706 m n. m. vysokém vrcholku Malá Prašivá v Moravskoslezských Beskydech; původní zasvěcení sv. Ignáci z Loyoly bylo změněno roku 1673, po dokončení kostela na Borové v Malenovicích (nedaleké moravské obci); sakristie a kruchta jsou z 18. století, varhany z roku 1801;
- ✓ **Sedliště, kostel Všech svatých**, jeden z největších kostelů svého druhu v České republice s množstvím původních prvků z doby jeho vzniku, vybudovaný v letech 1624-1638 zřejmě na místě staršího předchůdce; na starší vzory odkazuje i jeho podoba, včetně tak zvané soboty, ochozu chránícího základy.

České Slezsko je poměrně chudobné na **židovské památky**, je to dáno složitým postojem obyvatel k židovské minoritě zejména ve starším období na Opavsku a Krnovsku a samozřejmě ničením synagog po roce 1938. Ze zachovalých objektů připomeňme **synagogu v Krnově**, postavenou v novorománském slohu v letech 1871-1872 s interiérem v maurském stylu; před zničením byla během války uchráněna díky rozhodnutí městské

správy proměnit ji v tržnici; po válce sloužila potřebám archivu, dnes je využívána pro kulturně společenské účely.

Český právní řád věnuje pozornost rovněž ochraně městských a venkovských lokalit jakožto urbanisticko-architektonickým celkům. Zatímco mezi městskými památkovými rezervacemi nemá České Slezsko zastoupení, možná i proto, že v zásadě žádná z lokalit se nedochovala v původní historické podobě, ale byla ve větší či menší míře v závěru 2. světové války zničena a posléze necitlivě obnovena a dostavěna, mezi **městskými památkovými zónami** je z celkem 255 v roce 2015 evidovaných položek 14 slezské provenience. Zařazeny jsou mezi ně mimo jiné:

- ✓ **Opava**, hlavní město historického Opavského knížectví, od roku 1743 Rakouského Slezska, v současnosti statutární město. Nejstarší prokazatelná zmínka o Opavě spadá do roku 1201, městská práva jí byla přiznána v době okolo roku 1220. Současný vzhled je poznamenán moderním vývojem, zejména zničením části historického jádra v roce 1945 a následnou necitlivou zástavbou. Dominantami města jsou **Hláška**, strážní věž náležející původně k obchodnímu centru ze 14. století (soukenické krámy), sloužícímu od poloviny 20. století jako radnice; nedaleko stojící dvouvěžový **kostel Nanebevzetí Panny Marie** v gotickém stylu prohlášený národní kulturní památkou a další církevní objekty, klášter minoritů s **kostelem sv. Ducha**, pohřebištěm opavských Přemyslovců; **jezuitské gymnázium**, posléze sídlo zemské vlády, s **kostelem sv. Vojtěcha** (původně sv. Jiří), dnes zemský archiv; bývalý františkánský klášter s odsvěceným **kostelem sv. Václava**, k němuž přiléhají gotické kaple zdobené polychromií. Z dalších pozoruhodných staveb nutno připomenout modernizovanou budovu **divadla**, postavenou v původní podobě už počátkem 19. století; „Armú“ – budovu vojenského velitelství a kasina, dnes sídlo Slezské univerzity ad. Na Masarykově třídě je několik dokladů šlechtické městské architektury, např. **Blücherův palác** a **Sobkův palác**. Z měšťanských domů zachováno v původní podobě jen torzo, rozmístěné okolo dvou středověkých náměstí, Horního a Dolního, a v ulici Mezi Trhy (např. barokní **dům U mouřenína** s pozdně gotickými oblouky a sloupem v interiéru; renesanční **dům Boží koutek**; **U bílého koníčka** ad.). V ulici Na Rybníčku se nachází rodný dům Joy Adamsonové, známé ochránkyně africké divočiny a autorky knih. Na místě zbouraných středověkých hradeb a barokního opevnění byl už před polovinou 19. století zřízen park, obkružující z větší části město. V něm se nachází, přibližně v místech zbouraného knížecího zámku, výstavní budova Slezského zemského muzea z konce 19. století s bohatými sbírkami silesiakálního zaměření;
- ✓ **Bruntál**, město disponující zřejmě nejstaršími městskými právy magdeburského okruhu na našem území z doby před rokem 1213, ve středověku prosperující

z těžby zlata, stříbra a rud; od roku 1621 bylo město v rukou německých rytířů, zemsky kolísalo mezi Opavskem a Krnovskem, v letech 1680-1682 bylo sídlem samostatného Bruntálského knížectví. V Bruntále se nacházejí na více než tři desítky kulturních památek, kromě **zámku** a měšťanských domů to je například kostel Nanebevzetí Panny Marie z počátku 14. století; bývalý piaristický klášter s kostelem Panny Marie Těšitelky z konce 18. století; chlapecký seminář Petrinium z 20. let 20. století, barokní socha Jana Nepomuckého a sloup Nejsvětější Trojice ad.;

- ✓ **Frýdek**, původně knížecí město na Těšínsku, od 16. století centrum stavovského panství, postupně v rukou několika významných slezských šlechtických rodů; v 19. století, už v době příslušnosti k habsburské knížecí komoře, město zaznamenalo prudký rozvoj textilní výroby; výhodně situovaný, dobře dochovaný urbanistický celek na ostrožně nad řekou Ostravicí, s řadou kulturních památek, k nimž vedle **zámku a poutního kostela „Na Vápenkách“** náleží **kostely sv. Jošta a sv. Jana Křtitele**, pozůstatky městského **opevnění**, **židovský hřbitov** a na čtyři desítky **měšťanských domů** z 16. až 20. století, včetně secesního domu s restaurací Radhošť.

Dále jsou mezi městské památkové zóny zařazeny lokality regionálního významu, v historii obvykle sídla panství, případně kulturně historická centra zachovaná v původním urbanistickém uspořádání a se zajímavými soubory budov církevního i profánního druhu. Jedná se o **Bílovec**, **Bruntál**, **Hlučín**, **Hradec nad Moravicí** a **Odry** na Opavsku, **Javorník**, **Vidnavu** a **Zlaté Hory** na Jesenicku a **Frýdek**, **Český Těšín** a **Karvinou** na Těšínsku.

Specifický charakter mezi městskými památkovými zónami má **Poruba**, satelitní poválečné sídliště budované v městském stylu, nyní místní část Ostravy. Porubský I. a II. obvod je ukázkou výstavby ve stylu socialistického realismu (Sorela), reprezentuje promyšleně budovaný urbanistický celek obytných, dvorově koncipovaných domů, zčásti s obchodními prostory, obytných a kulturně společenských solitérů a škol, dodnes vyhledávaný k bydlení.

Z pozoruhodných památek situovaných ve slezských obvodech Ostravy, rozprostírajících se dnes na území tří historických zemí (Moravy, Opavska a Těšínska), nemůžeme opominout **Lískovu vilu v Ostravě*** (správně Liskova nebo také Šlapetova vila). Tato funkcionalistická vila s terasou, položená v místní části Hladnov, Slezská Ostrava, byla postavená na nepravidelném půdorysu podle návrhu architektů Čestmíra a Lubomíra Šlapetových z roku 1936, obklopuje ji architektonicky upravená zahrada. Vila je stavebně i interiérově zachována v takřka původním stavu (okna, dveře, schodiště, vestavěné skříně, keramické obklady, svítidla s vypínači), včetně teplovzdušného topení s kotlem. Nachází se v soukromých rukou, příležitostně se otevírá veřejnosti.

Slezská Ostrava, Lískova vila, současný stav

Slezská Ostrava, Lískova vila, interiér, dobové foto

Až do 19. století byla většina obyvatel usazena (nejen) ve Slezsku na venkově a věnovala se zemědělství, mimo hlavní sezónu i některým řemeslům, zejména plátenictvím. Právě venkovský životní styl a každodennost v sobě proto ukrývají v oblasti studia kulturního dědictví největší potenciál.

Z **obytné zástavby tradičního lidového stylu** se dodnes dochovaly, zejména v důsledku industrializace a následné urbanizace podstatné části Českého Slezska, jen nepatrné pozůstatky. Vzhledem ke specifickým podmínkám poválečného vývoje a menší atraktivitě prostředí pro celoroční bydlení jsou jednotlivé **venkovské stavby**, a dokonce i kompletní jádra venkovských obcí dnes k vidění převážně jen v západní části země.

Za zcela výjimečnou památku je považována **kosárna v Karlovicích*** na Bruntálsku, prohlášená národní kulturní památkou: Dům postavený roku 1600 a upravený 1759 je tvořen zděným přízemím a dřevěným patrem s vyřezávaným ochozem a sloupky a je příkladem typického stavitelství podhorské části západního Rakouského/Českého Slezska. Původně zde byla činná dílna na zpracování železa z místních hamrů; od roku 1992 slouží jako muzeum.

Mezi **vesnické památkové rezervace**, tedy lokality se zachovanými stavbami lidového charakteru a zachovanou (případně jenom minimálně narušenou) urbanistickou strukturou, jsou v Českém Slezsku zařazeny:

- ✓ **Heřmanovice**, ves na Bruntálsku poprvé připomínaná roku 1339; ve středověku se rozvíjela díky těžbě zlata, v novověku pak díky těžbě železné rudy; vyskytuje se zde jedinečně dochovaný **soubor domů východosudetského typu**: jedná se o přízemní **roubené stavby s kamennou podezdívkou**, kryté sedlovou šindelovou, později břidlicovou střechou, uvnitř členěné na velkou světnici, komoru, síň s výjimečně dochovanou černou kuchyní, druhou komoru a kamenný chlív. Obvykle mají prkenné štíty, v průčelí tři dřevěná rámová okna, stěny obílené vápnem. Ve vsi je v současnosti 14 chráněných domů, pozůstatky středověkého **tvrziště**, **kostel** sv. Ondřeje a renesanční **šoltýství**. V okolí Heřmanovic jsou chráněné doklady po těžbě rud (doly Žebračka a Karel) a dále z terénu patrné **pozůstatky hrádků** Quinburk a Drachenburk, zřejmě založené majiteli panství – vratislavskými biskupy – ve 14. století;

Heřmanovice, roubený dům s vápennou omítkou východosudetského typu

- ✓ **Lipina**, ves na Opavsku, dnes součást Štáblovic, je poprvé připomínána v roce 1377, během doby ale zpusťla; znovu osídlena byla za josefínské kolonizace, roku 1783, kdy vznikl základ dnes chráněného souboru lidových usedlostí. Jedná se o štítově orientované **zděné stavby východosudetského typu**, částečně s dochovaným interiérem.

Lipina, zděný dům východosudetského typu

Vesnických památkových zón, tedy lokalit s menší koncentrací kulturních památek, vykazujících významné kulturní hodnoty ve smyslu historického prostředí nebo části krajinného celku, je v Českém Slezsku dohromady osm, tři na Jesenicku a šest na Bruntálsku. Jsou to mimo jiné:

- ✓ **Horní a Dolní Údolí**, osady zmiňované k roku 1450, archeologicky datované do 13. století, které vznikly v souvislosti s dolováním zlata. Ke kulturním památkám Horního Údolí náleží **kostel sv. Jana** se hřbitovem a **zřícenina hradu Koberštejn**, založeného zřejmě vratislavskými biskupy pro ochranu hranic; dnes jsou Údolí součástí Zlatých Hor;
- ✓ **Karlova Studánka**, ves připomínána poprvé v 16. století, jejíž minerální voda je známá nejspíše od první poloviny 17. století. V 80. letech 18. století zde založil řád německých rytířů lázeňské centrum, původně dřevěné domky okolo léčivých pramenů. Dnes jádro tvoří soustava dřevěných a polodřevěných budov s lázeňským využitím (Lotrinský, dnes Slezský dům, pitný pavilon atd.);
- ✓ **Malá Morávka**, historické jádro obce na Bruntálsku s kostelem Nejsvětější Trojice, farou, rychtou a asi padesátkou vesnických domů či usedlostí; kaple zvaná **Kapličkový vrch** je dnes upravena jako soukromé muzeum;

- ✓ **Petrovice**, ves na Osoblažsku, poprvé zmiňovaná už roku 1267; její historický vývoj je **typickým příkladem** osudů kdysi rozvinuté podhorské vsi s podílem řemeslnické textilní výroby, poznamenané nejdřív narušením hospodářských kontaktů po rozdělení Slezska roku 1742, úpadkem v důsledku industrializace městských center a posléze odsunem německého obyvatelstva: v roce 1869 měla více než 1.300, v roce 1910 1.025, v roce 1930 jen necelých 800 a v roce 2011 pouhých 142 obyvatel. Charakter obce jako památkové zóny vytváří soubor **roubených domů**, včetně **stavení „v kožuchu“** – roubenky v hliněné konzervační omítce; **halový kostel sv. Rocha** strohého klasicistního typu z poloviny 19. století;
- ✓ **Piskořov**, ves na Osoblažsku, dnes součást Města Albrechtice se souborem venkovských podhorských domů; z 28 domů (čísel popisných) není v současnosti žádný trvale obydlen;
- ✓ **Rejvíz**, horská, původně pastevecká a dřevařská osada je součástí národní přírodní rezervace; vznikla roku 1794 v rámci pozdní kolonizační aktivity vratislavského biskupa Filipa Gottfrieda Schaffgotsche, k jehož panství pak náležela; dnes součást Zlatých Hor.

Jedinou lokalitou východní části Slezska, zapsanou mezi vesnické památkové zóny, je:

- ✓ **Komorní Lhotka**, klimatické lázně na Těšínsku (Frýdecku) se zachovalou dřevěnou lidovou architekturou, zasazenou do podhorské krajiny. Část domů – roubených karpatských dřevěnic z 19. století, charakteristických pro Těšínsko – je přímo v obci, v údolí Ráztoky se pak nachází mimořádně zachovalý roubený selský dům se stodolou, chlěvy a kůlnou. Kromě toho je v obci **toleranční kostel**, původně modlitebna z roku 1782, přestavěná v 1. polovině 19. století a opatřená galeriemi pro věřící; v roce 1852 byl kostel doplněn věží. Na jihovýchodním svahu hory Goduly lze zhlédnout "toleranční pomník", postavený v roce 1931 k připomenutí 150. výročí vydání tolerančního patentu.

Solitérní objekty venkovské architektury, obytné i hospodářské, jsou zachovány na nejrůznějších místech Slezska a mnohé z nich jako výjimečné při náhodném zhlédnutí ani nevnímáme. Takovým je **Filípkův dvůr v Kateřinkách**, místní části Opavy, jedinečný příklad kdysi běžných svobodných dvorů, založený Bzenci z Markvartic v roce 1597. Jeho dnešní podoba, dokládající vliv baroka na venkovskou architekturu, pochází z konce 18. století; v současnosti slouží obytným účelům.

Z hospodářských objektů připomeňme alespoň **větrné mlýny** ve Staré Vsi u Bílovce či v Hlavnici na Opavsku, dodnes jen sporadicky dochovaná, dříve běžná technická zařízení spojená se zemědělskou výrobou.

Národními kulturními památkami jsou v Českém Slezsku, od 19. století s bouřlivě se rozvíjejícím textilním a zejména důlním a hutním průmyslem, rovněž objekty **industriálního charakteru**, a to:

- ✓ **budova bývalé přádelny s dílnou vzorkovny-dezinatura vč. strojového vybavení v Krnově***, unikátní soubor budov textilní továrny „A. Larisch a synové“ (později „Karnola a. s.“) z 19. a počátku 20. století, s dílnou, v níž se navrhovaly vzory tkanin vyráběných pro jednotlivé sezóny; součástí památkového areálu je také 15 kusů movitého strojního vybavení, s rozpracovanými vzory a s bohatou sbírkou vzorníků látek; vše je dokladem vyspělosti textilního průmyslu Slezska;
- ✓ **Důl Michal v Ostravě***, později Petr Cingr, lokalizovaný v místní části Michálkovice, unikátní soubor budov a technických zařízení důlního podniku na těžbu černého uhlí, založeného v 19. století a modernizovaného v roce 1915 podle projektu významného architekta vídeňské školy Františka Fialy. Součástí areálu je jedinečný soubor elektrických těžních strojů a kompresorů z počátků elektrifikace. Provoz na dole Michal byl ukončen v roce 1994. Koncepce jeho památkové ochrany a obnovy směřuje k zachování celého areálu v podobě z doby provozu, jako by „lidé, kteří zde pracovali, právě včera odešli a zanechali vše na svém místě“.

Pozoruhodnými kulturními památkami jsou rovněž

- ✓ **důl Anselm**, nejstarší zachovaný štolový důl, založený roku 1830 v Petřkovicích, v pruské části Slezska; původní název Ferdinand byl krátce po otevření změněn na *Ferdinandovo štěstí*, po převzetí Rothschildy roku 1843 byl přejmenován na *Anselm*, po roce 1945 nesl označení *Masaryk* a pak *Eduard Urx*. Těžba byla zastavena roku 1991, už v konečných fázích provozu zde existovala muzejní expozice; od roku 1993 je přístupná podzemní expozice;
- ✓ **důl Alexander**, těžební podnik v Kunčičkách, místní části Ostravy, založený v roce 1896 společností Severní dráha Ferdinandova, od roku 1926 pomocný závod dolu

Ostrava-Kunčice, dvojice těžních věží důl Alexander

Zárubek; nadzemní komplex byl vystavěn v podobě barokizujícího čestného dvora s dvojicí těžních věží s historizujícími prvky, památkový komplex tvoří dále dvě jámové budovy, kočárovna, správní budova, kotelna a komín.

Hlubinné dolování uhlí mělo za následek zásadní **proměnu krajiny** a životního prostředí, jejich podobu lze rovněž považovat za **kulturní dědictví** společnosti a jejích aktivit v určitém prostoru a čase. Kromě průmyslových areálů a nového typu obytných domů a komplexů, dotvářejících tradiční městské a venkovské osídlení, a stále častějších projevů poddolování, jehož důsledkem bylo narušení a posléze likvidace původní zástavby (nikoli jen výše zmíněných zámků, ale i celých vsí či městských částí např. v Orlové či Karviné), objevily se v krajině i zcela nové prvky spojující v sobě průmyslové, kulturní a přírodní aspekty – **haldy**. Jedná se o hromady vytěžené hlušiny, vršené v ostravsko-karvinském revíru v blízkosti důlních podniků, vzhledem k obsahu pozůstatků uhlí a jeho spalování dlouhodobě chemicky pracující. Navzdory jistému nebezpečí, které skýtají (uvnitř může jejich teplota dosahovat až 1500 °C), jsou využívány ke kulturním a odpočinkovým aktivitám obyvatel. V meziválečném období byl například v areálu haldy na Černé louce v Ostravě otevřen zábavní park Tivoli. Jednou z přirozených dominant Ostravy je v současnosti **halda Ema** (také Ema – Terezie) ve Slezské Ostravě, dosahující výšky 315 m n. m., s turistickou stezkou.

Ostrava, halda Ema

Hlubinné dolování uhlí mělo za následek zásadní **proměnu krajiny** a životního prostředí, jejich podobu lze rovněž považovat za **kulturní dědictví** společnosti a jejích aktivit v určitém prostoru a čase. Kromě průmyslových areálů a nového typu obytných domů a komplexů, dotvářejících tradiční městské a venkovské osídlení, a stále častějších projevů poddolování, jehož důsledkem bylo narušení a posléze likvidace původní zástavby (nikoli jen výše zmíněných zámků, ale i celých vsí či městských částí např. v Orlové či

Karviné) objevily se v krajině i zcela nové prvky spojující v sobě průmyslové, kulturní a přírodní aspekty, **haldy**. Jedná se o hromady vytěžené hlušiny, vršené v ostravsko-karvinském revíru v blízkosti důlních podniků, vzhledem k obsahu pozůstatků uhlí a jejich spalování dlouhodobě chemicky pracující. Navzdory jistému nebezpečí, které skýtají (uvnitř může jejich teplota dosahovat až 1500° C), jsou využívány ke kulturním a odpočinkovým aktivitám obyvatel. V meziválečném období byl například v areálu haldy na Černé louce v Ostravě otevřen zábavní park Tivoli. Jednou z přirozených dominant Ostravy je v současnosti **halda Ema** ve Slezské Ostravě, dosahující výšky 315 m n. m., s turistickou stezkou.

Kulturní dědictví regionu vytváří i historické události, s nimi spojená **historická paměť** a odtud i **místa paměti**. Není tedy divu, podobně jako byl památkovým objektem vyhlášen v polské části Slezska situovaný **rozhlasový vysílač v Hlivicích**, spojený bezprostředně s výbuchem 2. světové války, byly národními kulturními památkami prohlášeny v Českém Slezsku objekty, připomínající válečné události:

- ✓ **Památník partyzánského hnutí „Noční přechod“ v Morávce***, sousoší tří partyzánů od Miloše Zeta z roku 1968, vyhotovené na paměť boje partyzánů v beskydské oblasti, kteří se významnou měrou podíleli na protifašistickém odboji v Morávce na Frýdecku. Připomíná také spolupráci místních obyvatel s partyzány. V prosinci 1944 byli partyzáni Němci přepadeni, spolupracující obyvatelé byli odsouzeni, 14 jich bylo popraveno a 10 odvečeno do koncentračního tábora;
- ✓ **Památník obětem nacistického teroru v Životicích*** připomíná zavraždění 36 osob a odvedení dalších 31 osob do koncentračních táborů, odvetnou akci proti místním obyvatelům, vyprovokovanou přestřelkou gestapa s partyzány 4. srpna 1944 v místní hospodě. Památník s výstavní síní je součástí Muzea Těšínsko.

V této souvislosti je namístě zmínit i další pamětihodnosti spojené s válečnými událostmi, resp. obdobím krátce před jejím vypuknutím, a sice:

- ✓ **československé vojenské opevnění**, vybudované v letech 1935-1938 a lemující ve Slezsku kdysi československo-německé, nyní česko-polské pohraničí. Nejznámějším je **Areál československého opevnění Hlučín-Darkovičky**, tvořený třemi pěchotními sruby a lehkým objektem, tak zvaným *řopíkem* (podle Ředitelství opevňovacích prací), vybavenými originálním mobiliářem a technikou; areál prohlášený kulturní památkou je v majetku Slezského zemského muzea a je přístupný veřejnosti. V příhraničí existuje řada dalších pevnostních objektů, z nichž část je v soukromých rukou (jednotlivců, spolků) a jsou zpřístupněny veřejnosti, jiné jsou stále ve správě armády ČR;

- ✓ **památky spojené s Ostravskou operací**, probíhající v březnu až květnu 1945 s cílem Rudé armády a 1. armádního sboru gen. Svobody proniknout od severu na Moravu; fronta přitom probíhala od Nisy přes Krnov, Opavu směrem k Českému Těšínu. Operaci připomíná mj. **Památník druhé světové války v Hrabyni** s čestným hřbitovem; instalovaný československý tank v **Sudicích** ad. Osvobození Ostravy připomíná **tank 1. československého armádního sboru**, stojící na slezském (těšínském) břehu řeky Ostravice, v sousedství radnice obvodu **Slezská Ostrava** ad.

Kromě památek spojených s 2. světovou válkou jsou ve Slezsku další **militaria** evropského významu, a sice **jablunkovské šance** na Těšínsku. Jedná se o barokní obranný systém podél slezsko-uherské hranice, tvořený soustavou pevností založených za tureckého nebezpečí ve 2. polovině 16. století, přestavěný v letech 1724-1729. Tak zvaná Velká šance byla situována do Mostů u Jablunkova, přímo do Jablunkovského průsmyku, menší pevnosti pak byly v Bukovci, Hřčavě a další na uherské/slovenské straně hranice. V 19. století šance ztratily svůj vojenský význam, dodnes jsou v terénu patrné, některé poměrně dobře udržované.

Specifickými místy paměti jsou:

- ✓ **Ostrá hůrka**, vrch v Chabičově (dnes součást Háje ve Slezsku), vnímaný jako významné místo slezského obrození. První shromáždění s vatrou se zde konalo v srpnu 1867 u příležitosti převozu českých korunovačních klenotů z Vídně do Prahy, jako odezva na výzvu českých vlasteneckých spolků v rámci akce "Zapalte ohně na horách". O dva roky později se zde konal první **tábor lidu** na podporu slezských práv a proti germanizaci, kterého se účastnilo na 15 tisíc lidí z celého Slezska. Slezsko se hlásilo ke státní jednotě s Moravou a Čechami a pozvedlo svůj hlas proti germanizaci českého školství. Shromáždění se pak konala ještě několikrát, například 21. září 1918 na podporu Československého státu; 25. září 1938 jako výzva k obraně státu proti hrozící okupaci a válce; 23. září 1945 za rovnoprávnost Slezska ad. Od roku 1990 je Ostrá hůrka místem setkávání při významných politických a společenských událostech.
- ✓ **Landek**, zalesněný vrch nad soutokem Odry a Ostravice v Petřkovicích u Ostravy, na samé hranici Moravy a Slezska, spojující v sobě různorodé doklady o historii a konání obyvatel tohoto místa v průřezu od pravěku do moderní doby a současně propojující prvky kulturně-historického a industriálního dědictví s přírodně-geologickými podmínkami. Na vrcholu kopce bylo objeveno paleolitické sídliště lovců mamutů s unikátními nálezy: soškou ženské bezhlavé postavy zvané Petřkovicí Venuše a pozůstatky černého uhlí použitého jako paliva. Ve středověku byl na strategicky položeném kopci vybudován králem Přemyslem II. Otakarem hrad na ochranu jantarové obchodní stezky a zemské hranice, stojící

v místech slovanského hradiska z 8. až 10. století; za válek s Matyášem Korvínem v 15. století byl hrad částečně pobořen, kromě terénního reliéfu z něj dodnes nezůstaly stopy. Na úpatí Landeku jsou patrné na povrch vybíhající sloje černého uhlí, které se začalo pod povrchem těžit roku 1782 (důl Anselm).

- ✓ **Archeopark Chotěbuz-Podobora**, výjimečný areál zprostředkovávající historickou paměť moderními prostředky. Jedná se o rekonstrukci slovanského hradiska z 9. století v autentickém místě nejvýznamnější a nejlépe dokumentované archeologické lokality na Těšínsku, vybudované Muzeem Těšínska pod odborným dohledem Archeologického ústavu AV ČR. Tři desítky let nepřetržitě trvající výzkum s množstvím podnětných nálezů z halštatské až slovanské doby dovolil výstavbu věrné podoby dřevěného palisádového opevněného prostoru s halovým objektem a polozemnicemi; v areálu jsou pravidelně konány akce pro veřejnost, seznamující s materiálním i nemateriálním kulturním dědictvím regionu (stará řemesla, zemědělské postupy, strava, vojenství ad.).

Hmotné movité kulturní dědictví

Movité kulturní dědictví Českého Slezska je, podobně jako v polské části země, dochováno jednak ve svém původním prostředí – v kulturní krajině, ve městech a na vesnicích, v domácnostech. Jeho podstatná část je ale už nyní v zájmu jejich ochrany deponována ve státních, komunálních i soukromých sbírkách, v muzeích a galeriích.

Nejvýznamnější institucí zaměřující se na shromažďování, uchovávání, studium a prezentaci kulturního (stejně tak i přírodního) dědictví je **Slezské zemské muzeum v Opavě**. Navazuje činností na své opavské předchůdce, gymnaziální muzeum založené roku 1814, Slezské zemské muzeum pro umění a řemesla (*Schlesisches Landesmuseum für Kunst und Gewerbe*), později označované Muzeem císaře Františka Josefa pro umění a řemesla, z roku 1882, Muzeem Matice opavské z roku 1884 a opavské Městské muzeum, jejichž sbírky (či jejich pozůstatky) po roce 1945 převzalo. V současnosti k němu náleží dále literární Památník Petra Bezruče, Národní památník druhé světové války, Areál čs. opevnění v Darkovičkách, Arboretum Nový Dvůr a Bezručův srub v Ostravici. Muzeum shromažďuje **historické, archeologické, etnografické a folkloristické sbírky** vztahující se sice přednostně ke Slezsku a českým zemím, nikoli ale výhradně. Slezskou problematiku prezentuje v moderní expozici Slezsko, instalované v historické výstavní budově, která se dělí na čtyři oddíly: *Příroda Slezska*, *Křídla myšlenek*, *Encyklopedie Slezska* a *Historie Slezska*. Muzeum vydává dvě odborná periodika, publikující mimo jiné i nejnovější poznatky o slezské problematice, a sice *Slezský sborník* (pokračovatel Věstníku Matice opavské založeného roku 1868) a *Časopis Slezského zemského muzea*, řada A - přírodovědná, B - společenskovední.

Ve východní části Slezska působí dvě regionální muzea se zásadními sbírkami k dějinám a tradicím tamější společnosti. **Muzeum Těšínska** je jistým protipólem k polskému Muzeu Těšínského Slezska se sídlem v Těšíně/Cieszynie. Disponuje bohatými sbírkami mimo jiné historického, etnografického, ikonografického charakteru, které prezentuje ve výstavních prostorách v Českém Těšíně, Karvině, Havířově a Petřvaldu. Muzeu patří rovněž **Kotulova dřevěnka**, jedinečný (a jediný původní) objekt lidové kultury zachovaný v Havířově. Časopis Těšínsko, vydávaný od roku 1957, patří k uznávaným mezi odbornou i laickou veřejností.

Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku dokumentuje historický, kulturní a společenský vývoj okresu Frýdek-Místek, k velmi cenným náleží sbírky archeologie, řemesel a uměleckých řemesel a také sbírka litiny, související se specializací místních železárenských podniků. Bohatá je rovněž sbírka fotografií. Muzeum vydává odborné periodikum *Práce a studie Muzea Beskyd*.

Z dalších regionálních muzeí připomeňme Muzeum Bruntál, Městské muzeum Krnov, Městské muzeum Javorník, Vlastivědné muzeum Jesenicka, Muzeum Hlučínska v Hlučíně ad. Artefakty silesiakálního charakteru jsou rovněž ve sbírkách Ostravského muzea.

- ✓ Ze specializovaných muzejních/sbírkových institucí vyvíjí zajímavou činnost **Skanzen lidových tradic a řemesel v Bolaticích** na Hlučínsku, prezentující v autentickém prostředí doklady venkovské každodennosti.

Z **jednotlivin movitého hmotného dědictví Českého Slezska** připomeňme alespoň ty nejatraktivnější, kterými jsou:

- ✓ **Petřkovická Venuše**, také zvaná Landecká Venuše, bezhlavé torzo ženského těla vyřezané z úlomku krevle o výšce 4,6 cm, nalezené roku 1953 na vrchu Landek v Petřkovicích u Ostravy. Její jedinečnost spočívá nejen v materiálu, z něhož byla vyrobena, ale zejména v tom, že se jedná o sošku mladé štíhlé ženy, nikoli zralé ženy se znaky mateřství; stáří Petřkovické Venuše se odhaduje na 23 tisíc let;

Petřkovická Venuše, krevle, paleolit

- ✓ **dukát Přemka I. Opavského**, zlatá ražba významného a politicky aktivního knížete Přemka I. (1365/1381-1433), dochovaná v jediném exempláři, uloženém v Národním muzeu v Praze; na aversu vyobrazen panovník v rouchu, s atributy, opis DUX OPPAVIA; na reversu znak Opavského vévodství, opis PRSEMISLAVS DEI GRACIA;

Dukát Přemka I. Opavského, avers a revers, před 1434

- ✓ **puška „těšínská“**, lovecká jednohlavňová drážkovaná puška s kolečkovým zámkem s vnějším napínacím pérem, s pažbou označovanou „srnčí nožka“, zdobenou obvykle bohatou tematickou intarzií (divoká zvířata, lovecké scény apod.), provedenou s užitím rohoviny, perleti, mosazi ad.; původem je z Těšína, tamější puškaři ji vyráběli od 16. století; „těšínsky“ byly ve výbavě předních evropských aristokratů, včetně habsburských panovníků;

Puška „těšínská“, pažba s kolečkovým zámkem (detail)

- ✓ **smírčí kříže**, kamenné artefakty v obci či krajině, připomínající nejčastěji nějaký trestný čin a jeho vykoupení; doloženy spíše sporadicky, například v Budišovicích, Dobroslavicích, Polance nad Odrou a Staré Vsi u Bílovce na Opavsku; v Bartultovicích, Nové Věsce, Horním Benešově na Bruntálsku; v Horním Údolí, Javorníku, Vidnavě, Zlatých Horách na Jesenicku; obvykle pocházejí z 16.-18. století;
- ✓ **těšínské krojové šperky**, stříbrné **dámské** tepané, kazetové a filigránové pásy, spínadla, dvojdílné háčky/*hočky* pro provlékání „šňurování“, spony, *orpanty* (náhrdelníky z několika řad řetízků spojených úchyty), *lančušky* neboli *přodky* (girlandově uspořádané řetízky s přívěsky, zavěšující se na živůtek); **pánské** knoflíky/*gombíky* na vesty/*brucfleky* a kabátce/*kamizole*; napodobovaly šlechtické renesanční šperky, nejstarší doloženy v 16. století; nosily se na Těšínsku, Jablunkovsku, ale i jinde; od 19. století bývaly i z obecného kovu.

Těšínsko, dámský stříbrný krojový pás

- ✓ **zemské znaky**, erbovní znamení symbolizující jednotlivé historické země, stojící vlastně na pomezí hmotného a nehmotného dědictví: jejich podstata je ideová, ba ideologická, fixovány jsou ale obvykle na movitých či nemovitých památkách. Původem pocházejí ze středověku a v případě nositelů – právnických osob – bývají

většinou odvozeny od panujícího rodu, dobové hierarchie apod. V případě Slezska rozeznáváme znak celozemský a znaky knížectví. Za všechny uvedme následující:

- ✓ Slezsko: na zlatém poli černá orlice se stříbrným perizoniem, se zlatou korunou a červenou zbrojí; původně rodový znak (dolno)slezských Piastovců, od sklonku středověku vnímán jako celoslezský, dnes část velkého státního znaku České republiky (3. pole čtvrceného štítu);
- ✓ Nisko: původně na červeném poli šest stříbrných lilií v pozici 3-2-1;
- ✓ Opavsko: stříbrno-červeně polcený štít;
- ✓ Těšínsko: na modrém poli zlatá orlice s červenou zbrojí.

Znak Slezska: štít, helmice s přikryvadly, klenot

Znak Opavského knížectví (vlevo) a Těšínského knížectví (vpravo)

NEHMOTNÉ KULTURNÍ DĚDICTVÍ

Podstatně obtížnější než u hmotných artefaktů je identifikace, ochrana a zpřístupnění kulturního dědictví u dokladů nehmotných. Nejsou ukotveny v terénu ani v podobě jasně vymežitelných a exaktně uchopitelných předmětů. Vázány jsou na lidskou paměť, tradici, ústní přenos či druhotnou fixaci. Bezpochyby i to je důvodem, proč je studium nehmotného kulturního dědictví Slezska (polského, ale také české části) méně frekventované, a to zejména směrem k oblastem poznamenaným výměnou obyvatelstva.

Tyto skutečnosti jsou ostatně patrné i v aplikaci kulturního dědictví ve vzdělávání, prezentaci a v cestovním ruchu: nehmotné aspekty jsou stále pojmány jen jako okrajové, doplňkové, obtížně uchopitelné a zprostředkovatelné.

Obecně přijímaná charakteristika nehmotného kulturního dědictví obvykle do této kategorie zahrnuje: jazyk; tradice, zvyky a rituály; ústní slovesnost; interpretační umění (hudbu a zpěv zejména folklórního charakteru); vědomosti, zkušenosti, teoretické znalosti a zručnost a také kolektivní paměť. Pokusme se s přihlédnutím k této struktuře jen velmi stručně upozornit na některé konkrétní příklady silesiakálního nehmotného dědictví, a to společně pro polskou i českou část země.

Východiskem pro vnímání **jazyka** jakožto nehmotného kulturního dědictví je bezpochyby skutečnost, že na území Slezska se v historii střetávala němčina s polštinou a v menší míře také s češtinou, dílem s židovským júdisch. Na základě tohoto střetávání a vzájemného ovlivňování se vytvářely **místní/regionální jazykové varianty, tedy dialekty**. Slezská jazyková nářečí, v moderním období vymírající a nahrazovaná obecnou češtinou nebo polštinou, jsou kulturním dědictvím samy o sobě. Současně fixují informace o dějinách země, jejím obyvatelstvu, materiální i duchovní každodennosti, a tedy rovněž o kulturním dědictví nejrůznějšího charakteru.

V Dolním Slezsku, ale i v některých hornoslezských subregionech a ve větších městech, dominovala před rokem 1945 **němčina**, která se zde postupně vyvinula ve **skupinu slezských dialektů**, označovanou *Schläsisch*, *Schläs'sch* nebo jen *Schläsch*. Náležela k východní větvi středoněmeckých nářečí a odhaduje se, že jí hovořilo na 7 milionů lidí a charakteristická pro ni byla například změna „en“ na „a“ (např. Kirschen - Kerscha, essen – assa apod.).

Z jednotlivých dialektů byly nejvýznamnější vratislavský (*Breslauerisch/Städterschlesisch*), břežsko-grodkovský (*Brieg-Grottkauer Mundart*), horská slezština (*Gebirgsschlesisch*), kladština (*Glätzisch*), „zelné nářečí“ (*Kräutermundart*) s názvem odvozeným od drobných rolníků (zahradníků), pěstujících zelí, zeleninu apod., severodolnoslezský (*neiderländisch/niederländisch*), hornoslezský (*obeschlesisch*) ad.

Německý dialekt slezštiny byl používán především k řeči, v historii byla ale řada spisovatelů, kteří jím psali (například významný barokní spisovatel Andreas Gryphius). Slezské dialekty němčiny se z původního území po roce 1945 spolu s vysídleným obyvatelstvem takřka „vytratil“, do jisté míry – jako dědictví otců – si jej udrželi jejich potomci v nové domovině. Ve Slezsku jsou dnes užívány jen výjimečně (např. na Opolsku starší generací příslušníků autochtonní populace německého původu).

Němčina, slezská nářečí před rokem 1945

Polština byla v historii užívána rovněž takřka na celém území Slezska, avšak s rozdílnou intenzitou a rozšířením. Tak zvaná **dolnoslezská nářečí** polštiny (*gwary dolnośląskie, polnisch, wasserpolnisch, böhmisch-polnisch*) byla od 18. století ve střední a západní část Dolního Slezska vytlačována němčinou, ve větší míře se udržela v Horním Slezsku.

V současnosti je částí obyvatel užívá soubor slezských nářečí (*zespól gwary śląskich*), který v sobě spojuje vedle polštiny (včetně staropolštiny) prvky češtiny a němčiny. Hovoří jím část obyvatel Horního a zlomek obyvatel Dolního Slezska. Diskutováno je oficiální uznání tak zvané *slezštiny* neboli slezského etnolektu (*ślůnsko godka*) jakožto *lechického jazyka* (příbuzného polštině), k němuž se při sčítání lidu roku 2011 v Polsku hlásilo více než půl milionu obyvatel. V nově osídleném Dolním Slezsku se užívá tak zvaný *nový smíšený dialekt* polštiny, vycházející z obecné polštiny, kterou si s sebou z různých míst přinesli dosídlenci.

Slezsko a přilehlé části Polska, identifikace současných polských dialektů

V českém Slezsku byla v historii jazyková situace rovněž komplikovaná: na Těšínsku se uplatňovala *gwara*, resp. její těšínská varianta (*gwara cieszyńska*, také „po našemu“). Ve větších městech se až do poloviny 20. století uplatňovala němčina, vysloveně německý jazykový ostrov se vytvořil okolo města Bílsko.

Na Opavsku a Hlučínsku se hovořilo lašským nářečím, které má starší generace ještě i dnes v povědomí. V západní části Slezska, zejména pak na Krnovsku, Bruntálsku a Nisku (Jesenicku), dílem na Opavsku (Opava, města Odry, Bílovec a okolí) se do konce 2. světové války uplatňovala němčina v místních nářečích.

Pro příklad odlišnosti polštiny a slezských dialektů uveďme text Otčenáše, nejznámější křesťanské modlitby Páně (lat. *Pater noster*, něm. *Vaterunser*)

a) polsky

*Ojcze nasz, który jesteś w niebie,
święć się imię Twoje,
przyjdź królestwo Twoje,
bądź wola Twoja
jako w niebie tak i na ziemi.
Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj.
I odpuść nam nasze winy,
jak i my odpuszczamy naszym winowajcom.
I nie wódź nas na pokuszenie,
ale nas zbaw ode Złego.
Amen.*

b) slezským nářečím

*Uojcze nasz, keryś je we ńebje,
bydź pośwjyncúne mjano Twoje.
Przińdź krúlestwo Twoje,
bydź wola Twoja,
jako we ńebje, tak tyż na źymji.
Chlyb nasz koźdodźzynny dej nům dźiśo.
A uodpuść nům nasze winy,
jako a my uodpuszczúmy naszym winńikům.
A ńy wúdz nos na pokuszyńy,
nale zbow nos uode złygo.
Hamynt.*

c) těšínským nářečím

*Ojće naś, kjery ježeś v niebje,
bóndź pośwjyncone mjano Tvoji.
Przyńdź królevstvo Tvoje,
bóndź vola Tvoja,
jak v niebje, tak tež na źymji.
Chlyb naś kaźdodźienny daj nóm dźiśo.
A odpuść nóm naše viny,
jak my odpuścómy našym vinńikum.
A něvodź nas na pokušení,
ale zbov nas od złygo.
Amen.*

Podstatnou složku nehmotného kulturního dědictví představuje **folkór**: lidové zvyky a rituály, písně, tance, ústní tradice ad. Jejich charakter je ryze regionální, navzdory řadě podobných prvků, projevů a charakteru. Společným jmenovatelem je skutečnost, že se často pojily s významnými **svátky liturgického roku** (Vánoce: Narození Páně, Štědrý den; Velikonoce a s nimi spojené svátky; Advent; Masopust ad.), **církevními svátky** spojenými s místním kostelem (posvícení; pouť); s **rodinnými událostmi** (křest; svatba; pohřeb), anebo s **agrárním rokem** (dožínky, vinobraní).

Ve Slezsku se projevy tradičního folklóru **uchovaly** v původní podobě (z doby kontinuálně se vyvíjejícího kulturního prostředí před 2. světovou válkou) převážně jen v místech, kde nedošlo k zásadní výměně obyvatel. Tedy zejména ve východní části **Horního Slezska** a dílem na Opolsku, a dále na Těšínsku, Hlučínsku, částečně na Opavsku. Samozřejmě v míře odpovídající stupni modernizace každodenního života a globalizace. Na ostatním území, zejména v **Dolním Slezsku**, se původní **německé, v náboženské oblasti převážně protestantské tradice neudržely**, nahrazeny byly kulturou a zvyky nových osídlenců (převážně katolické). Totéž platí i pro původně německé oblasti Českého Slezska (Jesenicko, Bruntálsko a Krnovsko)

Vedle poměrně uniformních zvyků, jako bylo vánoční a velikonoční **koledování**, masopustní **pohřbívání basy** či **vodění medvěda**, velikonoční **zdobení kraslic** či polévání, případně vymrskání dívek zvané **šmigrust/smirygust**, existovaly ve Slezsku i specifické způsoby, jak připomenout svátky či významné události. Patří mezi ně mimo jiné:

velikonoční jízda (*kawalkada konna, procesje konne*) doložená zejména v Horním Slezsku, s označením **křížácká jízda** také v Horní Lužici (zejména u Lužických Srbů); jedná se vlastně o procesí jezdců na koních, slavnostně oděných a v cylindrech, někdy s kříži, kteří objíždějí v čele věřících a za zpěvu písní vesnici. Dodnes se udržela kupříkladu na Ratibořsku, kde patří údajně k nejstarším v Evropě vůbec: odhaduje se, že její kořeny sahají až do středověku, doložena je od 17. století. Jízdy vedoucí z Ratiboře přes tři sousední vsi, dlouhé 7 kilometrů, se účastní ve třístupech až desítky jezdců. Obdobná velikonoční jízda se stále koná i v Lukavci na Opavsku (dnes součást Fulneku), jinde v Česku je známá jen z Mikulášovic ve Šluknovském výběžku, lužického příhraničí. Z dřívějších dob pocházejí zmínky o velikonoční jízdě v Ludgeřovicích na Hlučínsku;

dožínkové koruny z Opolska, umné, až metr vysoké vazby s obilných klasů, symboly provázející slavnosti u příležitosti ukončení žní; na rozdíl od obecně rozšířených věnců mají obvykle podobu složitě komponovaných korun zakončených křížem.

Vedle folkloru, spojeného s venkovským prostředím, vytvořil se v uhelných revírech specifický druh **havířského folklóru**. Vznikal od 19. století na Ostravsku a Karvinsku, v hornoslezském revíru s centry v Katovicích, Zábře, Chořově a jinde a patřily k němu hornické zvyky (skok přes kůži jako symbol přijetí do cechu horníků), hudba, písně, slavnosti spojené se svátkem sv. Barbory, patronky horníků, ad. Ve společnosti horníků a jejich rodin byly silně ukotveny, po útlumu těžby uhlí a sociální

restrukturalizaci, k nimž došlo na Ostravsku, se ale velmi rychle z povědomí společnosti ztrácejí a stávají se odumírajícím kulturním dědictvím zhruba stoleté vývojové etapy Slezska.

V současnosti se ve stále větší míře objevují **snahy oživit lidové zvyky a tradice**, avšak s proměnlivou úspěšností a věrohodností. Kladné výsledky lze spatřovat spíše v oblastech s kontinuálně dochovanou kulturou. Pořádány jsou (někdy několik desítek let, jindy nově) slavnosti, festivaly, jarmarky či jiné akce.

V Českém Slezsku jsou spojeny především s **Těšínskem**. V prvním srpnovém víkendu se zde odehrává nejvýznamnější folklorní akce, **Gorolskie Święto**. Jedná se o gorolské národopisné slavnosti, mezinárodní folklorní setkáním, probíhající v Jablunkově. Mezinárodní folklorní festival **Slezské dny** se každoročně koná první nebo druhý víkend v září v národopisném areálu v Dolní Lomné. Navazuje na tradice, založené Maticí slezskou roku 1969, a na jeho programu jsou vystoupení folklorních souborů, předvádění tradičních řemesel s možností zakoupení výrobků ad. Vystoupení folklorních souborů, prezentace lidového léčitelství a nabídka regionálních jídel a produktů nabízí také **Lomňanský jarmark, konaný v Dolní Lomné vždy v říjnu**.

V některých lokalitách se pravidelně (a někde nepřetržitě) konají specifické rituály a slavnosti, jinde už neudržované, anebo připomínané jen okrajově či rodinně. Jedná se například o **poutě**, tedy putování věřících ke konkrétnímu místu či kostelu (Frýdek „Na Vápenkách“, Hrabyně, Uhlířský vrch u Bruntálu ad.); **posvícení**, tedy připomínku vysvěcení kostela, v poslední době oživované zejména prostřednictvím Svatomartinského (kdysi císařského) posvícení ve spojení s gastronomickými zážitky (pečená husa, mladé víno) ad. Výjimečnou tradicí je **odpust**, obdoba posvícení, držený na Ratibořsku a u nás například na Hlučínsku (Kravaře).

Významnou roli při udržování a popularizaci nehmotného kulturního dědictví, zejména **lidových písní a tanců**, sehrávají **folklorní soubory**. Na území Českého Slezska, zejména na Těšínsku a Opavsku, jich působí několik desítek a jejich členy jsou děti i dospělí.

Poměrně hojné, třebaže na proměnlivé úrovni, jsou aktivity spojené s oživováním **kulinárního dědictví**. Jistě i proto, že v tomto směru se udržují poměrně živé tradice i v běžných domácnostech. V polské **hornoslezské oblasti** je stále běžná například hovězí roláda (slezsky *wolady uowjyńże*) s kluzky (*ślůnskie kluski*), brambory s kyselým zelím (*ciapkapusta*), „černé“ bramborové knedlíky (*gumiklyjzy*), sekané masové kuličky (*karminadle*), jelito (*krupniok*) a jelito se žemlí (*zymlok*). Známa je také chlebová polévka (*wodzůnka*) ad.

Tradiční pokrmy z Dolního Slezska s německými kořeny jsou sice rovněž známé, spíše ale díky moderní propagaci a zařazením do nabídky gastronomických zařízení. Jedná se například o hekele (Häkerle, pomazánka ze sledě); slezskou bílou klobásu (*schlesisches*

Weißwurst); vřatıslavské červené zelı (*Brassler Blookraut*); brambory s kyselým zelım a cibulı (*panczkraut*); sekané masové kuličky (*Gehaktyz, Fleischbrutel*) či o sladká jídla jako jsou šıšky s mákem (*Mohkließla*), drobenkový koláč (*Schläscher Sträselkucha*) ad. Dolnoslezského původu je podle všeho i dnes nejpropagovanější pokrm, **slezské nebe** (*Schlesische Himmelreich; śląskie niebo*)

Uvařujeme-li o duševním kulturním dědictví, konkrétně o znalostech a dovednostech prokazatelně spojených se slezským prostředım, pak nemůžeme opomenout **léčebné postupy Vincence Priessnitze**, zakladatele přírodního léčitelství na Jesenicku. Na základě osobních zkušeností zahájil počátkem 19. stoletı léčbu, využívající vody a studených obkladů, která vyústila roku 1837 k založení láznı v **Gräfenberku u Frývaldova** (dnešní Jesenık). Jeho metoda se stala záhy proslulá a stala se základem dodnes trvající tradice lázeňství v regionu.

Ke kulturnımu dědictví lze bezesporu zařadit rovněž modernı **slovesnou/literární a hudebnı činnost**, zejména pokud vychází z kořenů konkrétnı lokality či regionu, popisuje její tradice či současnost a stává se svědectvım o konkrétnı době a společnosti. Z Českého Slezska nemůžeme v této souvislosti pominout **Petra Bezručę**, rodáka z Opavy, spjatého dlouhodobě s Frýdkem, jehoř nevelká, ale významná sbırka **Slezské písně** se nesmazatelně vepsala do dějin české literatury i slezského intelektuálního prostředí.

MÍSTNÍ NÁZVY VE SLEZSKU

K problémům zásadního významu náleží při tvorbě edukačních či veřejnosti určených textů o Slezsku v jeho historickém rozsahu užití tvarů místních názvů. Většina obcí a měst ve Slezsku má minimálně dnes dva ekvivalenty svého názvu, český a německý v Rakouském/Českém Slezsku a polský a německý ve Slezsku, náležejícím v současnosti k polskému státu. Méně už je dnes mimo odbornou obec známo, že většina místních názvů ve Slezsku má rovněž v českém jazykovém povědomí zakořeněný svůj ekvivalent, byť mnohdy zastaralý. Pod vlivem různých okolností, mimo jiné i vinou poněkud povrchního přístupu moderních tištěných i audiovizuálních médií, jsou totiž tyto tradiční názvy pozapomínány. Běžně se tak můžeme setkat s poněkud absurdním tvarem jako Wrocław (z polského Wrocław) pro slezskou metropoli, třebaže po staletí existuje český název Vratislav, dokonce odvozený od údajného zakladatele lokality, českého knížete Vratislava. Podobně se užívá polského označení Klodzko pro město a zemi Kladsko, původně integrální součást Čech, ale také – a zde trochu odbočíme – pojmenování Regensburk (z něm. Regensburg) pro Řezno čo Salznurk (z něm. Salzburg) pro Solnohrady.

V naší publikaci jsou užity (tam, kde existují, a to je ve Slezsku v podstatě vždy) české názvy. Pro snazší orientaci připojujeme soupis nejvýznamnějších lokalit zmíněných v textu. Řazeny jsou abecedně dle českých názvů (resp. historických českých názvů), následuje historický německý název (užívaný do roku 1945) a současný polský název (pokud je dnes místo součástí Polska).

Tučně je zvýrazněn současný oficiální název lokality podle její příslušnosti ke státnímu celku (český název – Česká republika, německý název – Polsko).

Přehled poukazuje dále na územně správní příslušnost každé lokality. U každé z nich je uveden v originálním jazyce kraj/województwo, k němuž náleží v současnosti, a zkratka země (knížectví), k níž patřila ve středověku a raném novověku. Tímto je také identifikována historická příslušnost lokality k Hornímu Slezsku, resp. Dolnímu Slezsku, jejichž označení při vnitřním strukturování výkladu o kulturním dědictví Slezska, zvl. jeho polské části, užíváme. K Dolnímu Slezsku přitom byla zpravidla počítána knížectví Břežské (bř), Hlohovské (hl), Lehnické (le), Minsterberské, Niské (ni), Olešnické (ole), Svidnicko-Javorské (s-j), Volovské (vo), Vratislavské (vr), zaháňské (za); k Hornímu Slezsku pak knížectví Opolské (opol), Ratibořské (ra), Těšínsko (tě), od 17. století také knížectví Opavské (op) a Krnovské (kr); knížectví ví Osvětimsko-Zátorské (o-z) a Sevěřské (sev) bylo od Horního Slezska již na sklonku středověku odprodáno.

Lokality, náležející ke Kladsku, které bylo původně součástí Čech (nikoli Slezska) a od 15. století se formovalo v hrabství, jsou označeny hvězdičkou*.

Albrechtice – Olbersdorf, Moravskoslezská kraj (op)
Bernštat – Bernstadt – **Bierutów**, Polsko, Województwo dolnośląskie (ol)
Bílá Voda – Weisswasser, Olomoucký kraj (ni)
Bílsko – Bielitz – **Bielsko**, Województwo śląskie (tě)
Bohumín – Oderberg, Moravskoslezský kraj (ra)
Bolkov – Bolkenhain – **Bolków**, Województwo dolnośląskie (s-j)
Bolkovice – Bolkenhein – **Bolków**, Województwo dolnośląskie (s-j)
Bruntál – Freudental, Moravskoslezský kraj (op)
Břeh – Brieg – **Brzeg**, Województwo opolskie (bř)
Bytom – Beuthen – **Bytom**, Województwo dolnośląskie (opol)
Bytom – Beuthen a. d. Oder – **Bytom Odrzański**, Województwo lubiskie (hl)
Černovousy – Czarnowanz – **Czarnowąsy**, Województwo opolskie (op)
Dušníky – Bad Reinerz – **Duszniki-Zdrój***, Województwo dolnośląskie (-)
Falkenberg – Falkenberg – **Niemodlin**, Województwo opolskie (opol)
Frajštat (také Kožichov) – Freistadt – **Kožuchów** Województwo dolnośląskie (hl)
Frankenštejn – Frankenstein – **Ząbkowice Śląskie** (mi)
Frydek – Friedeck, Moravskoslezský kraj (tě)
Fryštát (Karviná-Fryštát) – Freistadt, Moravskoslezský kraj (tě)
Fürstenberk – Fürstenberg – **Książ**, Województwo dolnośląskie (s-j)
Goldberk – Goldberg – **Złotoryja**, Województwo dolnośląskie (le)
Grünberk (také Zelená Hora) – Grünberg – **Zielona Góra**, Województwo lubuskie (hl)
Grotkov – Grottkau – **Grodków**, Województwo opolskie (ni)
Hajnov – Hainau – **Chojnów** (le)
Heřmanovice – Hermannstadt, Moravskoslezský kraj
Hiršberk – Hirschberg – **Jelenia Góra** Województwo dolnośląskie (s-j)
Hlívce – Gleibitz – **Gliwice** Województwo śląskie (opol)
Hlohov – Groß Glogau – **Głogów**, Województwo dolnośląskie (hl)
Hlubčice – Leobschütz – **Głubczyce**, Województwo opolskie (kr)

Hlučín – Hultschin, Moravskoslezský kraj (op)
Hora – Guhrau – **Góra Śląska**, Województwo lubuskie (hl)
Hora sv. Anny (také Svatá Anna) – Sankt Annaberg – **Góra Św. Anny** (také Święta Anna),
Województwo śląskie (rat)
Horní Hlohov – Oberglogau – **Głogówek**, Województwo opolskie (opol)
Horní Karpač – Krummhübel – Górny Karpacz, Województwo dolnośląskie (s-j)
Hradec – Gröditzberg – **Grodziec**, Województwo dolnośląskie (le)
Hradec (nad Moravicí) – Grätz, Moravskoslezský kraj (op)
Chudoba (Lázně Chudoba, dnes také Lázně Kudova) – Bad Kudowa – **Kudowa Zdrój***,
Województwo dolnośląskie (-)
Javor – Jauer – **Jawor**, Województwo dolnośląskie (s-j)
Javorník – Jauernig Moravskoslezský kraj (ni)
Jeseník – Freiwaldau, Olomoucký kraj (ni)
Jeseník (lázně) – Gräfenberg, Olomoucký kraj (ni)
Jindřichov – Heinrichau – **Henryków**, Województwo dolnośląskie (s-j)
Kamenec – Kamenz – **Kamieniec Ząbkowicki**, Województwo dolnośląskie (mi)
Karlova Studánka – Bad Karlsbrunn, Moravskoslezský kraj (op)
Katovice – Katowitz – **Katowice**, Województwo śląskie (opol)
Katzbach (také Kačava) – Katzbach – **Kaczawa**, Województwo dolnośląskie (leh)
Ketř – Katscher – **Kietrz**, Województwo śląskie (opa, moravská enkláva)
Kladsko – Glatz – **Kłodzko**,* Województwo dolnośląskie (-)
Klučborek – Kreuzberg – **Kluczbork**, Województwo opolskie (bř)
Kocanov – Klein-Kotzenau – **Kocenów**, Województwo dolnośląskie (s-j)
Kozlí – Kosel – **Koźle**, Województwo opolskie (opol)
Kravaře – Krawarn, Moravskoslezský kraj (op)
Krnov – Jägerndorf, Moravskoslezský kraj (kr)
Krosno – Krossen – **Krosno**, Województwo lubuskie (hl)
Křesobor (dnes také Křešov) – Grüssau – **Krzyszów**, Województwo dolnośląskie (s-j)
Kynast – Kynast – **Chojnik** (také Chojnasty), Województwo dolnośląskie (s-j)

Landek (také Lázně Landek) – Bad Landeck – **Lądek Zdrój***, Województwo dolnośląskie (-)

Landshut – Landeshut – **Kamienna Góra**, Województwo dolnośląskie (s-j)

Lehnice – Liegnitz – **Legnica**, Województwo dolnośląskie (leh)

Lemberg – Löwenberg – **Lwówek Śląski**, Województwo dolnośląskie (s-j)

Lipina – Lippein, Moravskoslezský kraj (op)

Lobris – Lobris – **Luboradz**, Województwo dolnośląskie (s-j)

Marklowice – Marklowitz – Marklowice, Województwo śląskie (těš)

Milíč – Militsch – **Milicz**, Województwo dolnośląskie (ole)

Minsterberk – Münsterberg – **Ziębice**, Województwo dolnośląskie (mi)

Molvice – Mollwitz – **Małujowice**, Województwo dolnośląskie (bře)

Namyslov – Namslau – Namysłów, Województwo opolskie (ole)

Němčí – Nimptsch – **Niemcza**, Województwo dolnośląskie (s-j)

Neusalz – Neusalz – **Nowa Sól**, Województwo lubuskie (hl)

Nisa – Neisse – **Nysa**, Województwo opolskie (ni)

Olava – Ohlau – **Olawa**, Województwo opolskie (bř)

Olešnice – Öls – **Olesznica**, Województwo dolnośląskie (ole)

Opava – Troppau, Moravskoslezský kraj (op)

Opolí – Oppeln – Opole, Województwo opolskie (opol)

Osoblaha – Hotzenplotz, Moravskoslezský kraj (mor. enkláva)

Ostrava – Ostrau, Moravskoslezský kraj (Morava, op, těš)

Osvětim – Auschwitz – **Oświęcim**, Województwo śląskie (o-z)

Otmuchov – Ottmuchau – **Otmuchów**, Województwo opolskie (ni)

Pačkov – Patschkau – **Paczków**, Województwo opolskie (bř/ni)

Piskořov – Peischdorf, Moravsko-slezský kraj (mor. enkláva)

Polanice (kdysi Starý Bor) – Bad Altheide – **Polanica-Zdrój***, Województwo dolnośląskie (-)

Pštína – Pless – **Pszczyzna**, Województwo śląskie (tě)

Promnice – Promnitz – **Promnice**, Województwo śląskie (opol)

Prudník – Neustadt – **Prudnik**, Województwo opolskie (opol)

Ráj – Roy, Moravskoslezský kraj (tě)

Rajchštejn (také Reichenštejn) – Reichstein – **Złoty Stok**, Województwo dolnośląskie (ni/bř)

Ratiboř – Rattibor – **Racibórz**, Województwo opolskie (ra)

Rejvív – Reihwiesen, Olomoucký kraj (ni)ä

Rudy – Gross Rauden – **Rudy** (také Rudy Wilekie), Województwo śląskie (rat)

Rybník – Rybnik – **Rybnik**, Województwo śląskie (opol)

Rychbach (Reichenbach) – Reichenbach – **Dzierzoniów**, Województwo opolskie (s-j)

Sedlečín (také Bobrovice) – Boberróhrsdorf – **Siedlecin**, Województwo dolnośląskie (s-j)

Seveř – Siewierz – **Siewierz**, Województwo śląskie (se)

Silberberk – Silberberg – **Srebrna Góra**, Województwo dolnośląskie (mi)

Sobotka – Zobten – Sobótka, Województwo dolnośląskie (vra)

Sosnovec – Sosnowitz – **Sosnowiec**, Województwo śląskie (opol)

Středa (Neumarkt) – Neumarkt – **Śróda Śląska**, Województwo dolnośląskie (vra)

Střelce – Strehlen – **Strzelce Opolskie**, Województwo opolskie (opol)

Střelín – Strehlen – **Strzelin**, Województwo opolskie (bř)

Svidnice – Schweidnitz – **Świdnica**, Województwo dolnośląskie (s-v)

Sviny – Schweinhausburg – **Świny**, Województwo dolnośląskie (s-j)

Tarnovice – Tarnowitz – **Tarnowskie Góry**, Województwo śląskie, (opol)

Teplice – Warmbrunn – **Cieplice**, Województwo dolnośląskie (s-j)

Těšín – Teschen – **Cieszyn**, Województwo śląskie (tě)

Trachenberk – Trachenberg – **Żmigród** (kdysi také Straburek), Województwo dolnośląskie (ole)

Třebnice – Trebnitz – **Trzebnica**, Województwo dolnośląskie (ole)

Újezd – Ujast – **Ujazd**, Województwo opolskie (ni)

Úraz – Auras – **Uraz**, Województwo dolnośląskie (vra)

Valdenburk – Waldenburg – **Walbrzych**, Województwo dolnośląskie (s-j)

Vambeřice – Albendorf – **Wamberzice***, Województwo dolnośląskie (-)

Vartenberk – Wartenberg – **Syców**, Województwo dolnośląskie (ole)
Velké Petrovice – Gross Petwitz – Pietrowice Wielkie, Województwo śląskie (ra)
Volov – Wolau – **Wołów**, Województwo dolnośląskie (vo)
Vratislav – Breslau – **Wrocław**, Województwo dolnośląskie
Zábře – Zabrze (od 1915 Hindenburg) – **Zabrze**, Województwo śląskie (opol)
Zaháň – Sagan – **Żagań**, Województwo lubuskie (za)
Zátor – Zator – **Zator**, Województwo małopolskie (o-z)
Žáry – Sohrau – **Żory**, Województwo śląskie (opol)
Žulová (Frýdberk) – Friedeberg, Olomoucký kraj (ni)

LITERATURA, INFORMAČNÍ ZDROJE

- Bakala, J. – Urbanec, J. a kol., *Slezsko*, Opava 1992.
- Bazielich, B., *Tradycyjne stroje dolnośląskie*, Wrocław, 1993.
- Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska*, red. Z. Kłodnicki, Wrocław 1996.
- Harasimowicz, J. (ed.), *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006.
- Bisek-Graż M., *Dziedzictwo kulturowe Wałbrzyskiego. Wierzenia, zwyczaje i obrzędy rodzinne*, Wrocław 2011.
- Czerwiński, J., *Dolny Śląsk. Przewodnik*, Warszawa 1999.
- Skrzyński, B., *Dolny Śląsk - przewodnik turystyczny dla niepełnosprawnych*, s. 1., 2007
- Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska*, red. Z. Kłodnicki, Wrocław 1996.
- Eurorgeiony pogranicza polsko-czeskiego/polsko-českého pohraničí*, red. B. Kasperek, Cieszyn 2014.
- Felcman, O. – Gładkiewicz, R., *Kladsko. Dějiny regionu*, Hradec Králové, Praha, Wrocław 2012.
- Ferenc-Szydełkowa E., *Rok kościelny a polskie tradycje*, Poznań 1988.
- Furgalińska, J., *Ślónsko kuchnia dla Hanysów i Goroli*, Warszawa 2015.
- Heřmanová, E. – Chromý, P. a kol., *Kulturní regiony a geografie kultury. Kulturní realie a kultura v regionech Česka*, Praha 2009.
- Horák, P., Nejedlý, V., *Základní pojmy v péči o kulturní dědictví*. Pardubice, 2013.
- Itman L., *Drewniane budownictwo sakralne na Dolnym Śląsku*, Zeszyty Etnograficzne T. II, Wrocław 1974.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M., *Hrady českého Slezska*, Brno 2000.
- Kulturně-historická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy*, I-II, Ostrava 2014.
- Kulturní dědictví v současnosti. Sborník z konference o směrech a možnostech ochrany, obnovy a využití památek*, Hradec Králové 2004.
- Lach, K., *Wierzenia, zwyczaje i obrzędy. Folklor pogranicza polsko-czeskiego*, Wrocław 2004.
- Maciejewska, B., *Wrocław. Dzieje miasta*, Wrocław 2006.
- Makowski, M., *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku / Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn-Český Těšín 2005. .

- Mom jo skarb... Dolnośląskie świętowanie – miejsca, rzeczy, rytuały.* Wrocław, 2013.
- Mom jo skarb... Dolnośląskie tradycje w procesie przemian.* Wrocław, 2009.
- Mom jo skarb... Rękodzieło ludowe na Dolnym Śląsku.* Wrocław, 2010.
- Mom jo skarb... Smaki tradycji dolnośląskich.* Wrocław, 2012.
- Ondřej, L., *Kam na severní Moravě a ve Slezsku*, Brno 2007.
- Patočka, J. – Heřmanová, E., *Lokální kultura v České republice. Kulturní prostor, kulturní politika a kulturní dědictví*, Praha 2008.
- Śląsk Schlesien, Slezsko. Przenikanie kultur*, pod red. Z. Kłodnickiego, Wrocław 2000.
- Slezsko v dějinách českého státu. I-II*, Opava, 2012.
- Tradycyjne zwyczaje i obrzędy śląskie.* Wybór i opracowanie T. Smolińska, Opole 2004.
- Szołtysek, M., *Rok śląski*, Rybnik 2010.
- Szaraniec, L., *Zabytkowe ośrodki miejskie Górnego Śląska i pogranicza*, Katowice 1988.
- Sztuka drewna. Meblarstwo i snycerstwo ludowe na Dolnym Śląsku*, red. E. Berendt, Wrocław 2005.
- Chojecka, E. – Gorzelik, J. – Kozina, I. – Szczypka-Gwiazda, B., *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, red. naukowa E. Chojecka, Katowice 2009.
- Šlechtická sídla na Těšínsku...*
- Těšínsko. I-V, Český Těšín-Rožnov p. Radhoštěm, 1991-1997.*
- Wesołowska H., *Tradycyjne elementy obrzędowości „święta Godów” na Dolnym Śląsku*, [w:] *Więś dolnośląska. Prace i Materiały Etnograficzne*, 1970, t. 20, s. 197-232
- Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, Warszawa 2006.
- Žáček, R., *Slezsko. Stručná historie států*. Praha, 2005.
- Žáček, R., *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004.
- Žáček, R., *Slezsko. Stručná historie států*, Praha 2005
- Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*, Praha 2007
- Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví*, Paříž 1972 [in-line] (<http://www.npu.cz/pro-odborniky/pamatky-a-pamatkova-pece/zakony-mezinarodni-dokumenty/mezinarodni-dokumenty/unesco/>).
- Ustawa z 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, novelizovaný zákonem č. 142/2012 Sb. z roku 2012.

<http://dolnyslask.org/palace/index.php>

<http://dolnyslask.org/zamki/index.php>

<http://landsmannschaft-schlesien.de/>

<http://riesengebirgler.de/>

<http://www.kammenkrize.cz>

<http://www.msregion.cz>

http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/stan%20na%2031.03.2015/DLN-rej.pdf

<http://www.republikasilesia.com/jynzyk-szloonski/>

<http://www.slaskie.pl/sad/>

<http://www.slaskiezamki.pl/>

<http://www.turystykadolnyslask.pl/>

<http://www.zabytkidolnegoslaska.com.pl/>

<http://www.zabykitechniki.pl/>

<http://www.zanikleobce.cz/index>

<http://zabytkigornegoslaska.com.pl/>

<http://www.nid.pl/pl/Regiony/Slaskie/charakterystyka-dziedzictwa-kulturowego>

<http://whc.unesco.org/en/statesparties/pl>

<http://whc.unesco.org/en/statesparties/cz>

VYOBRAZENÍ

Archiv autorky

<http://www.bu.uni.wroc.pl>

<http://www.mkcr.cz/cz/kulturni-dedictvi>

<http://monumnet.npu.cz/pamfond>

<http://www.nid.pl>

<http://www.slaskiezamki.pl/>

<http://www.turystykadolnyslask.pl/>

<http://www.zabykidolnegoslaska.com.pl/>

<http://www.zabykitechniki.pl/>

<http://www.zanikleobce.cz/index>

www.archives.cz